

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta sociálních věd

**Mediální prezentace dvojice
Miroslav Zikmund a Jiří Hanzelka
v letech 1947–1970**

Dizertační práce

Mgr. et MgA. Petr Horký

Katedra mediálních studií

Školitel: prof. MgA. Martin Štoll, Ph.D.

Studijní program: Mediální a komunikační studia

2023

Prohlašuji, že jsem dizertační práci *Mediální prezentace dvojice Miroslav Zikmund a Jiří Hanzelka v letech 1947–1969* vypracoval pod vedením školitele samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato dizertační práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Upřímně děkuji všem, kteří mi při psaní této práce byli nápomocni, ať už radou, připomínkou či vyhledáním archivních dokumentů, především pak Pavlu Hrubcovi a Magdaléně Preiningerové z Muzea jihovýchodní Moravy, dále Danielu Růžičkovi z České televize, Tomáši Černému z Českého rozhlasu a Josefu Kasperkevičovi, předsedovi spolku Tatra Heritage. Za konzultace a trpělivost děkuji svému školiteli Martinu Štollovi. Dík poslední, nikoliv však nejmenší, patří mé ženě Janě za veškerou podporu, které se mi od ní během psaní této práce dostalo.

NÁZEV:

Mediální prezentace dvojice Miroslav Zikmund a Jiří Hanzelka v letech 1947–1969

AUTOR:

Petr Horký

KATEDRA:

Katedra mediálních studií

ŠKOLITEL:

prof. MgA. Martin Štoll, Ph.D.

ABSTRAKT:

Záměrem disertační práce je detekce způsobů, jakými cestovatelé Zikmund a Hanzelka vytvářeli svoji mediální komunikaci, zejména během svých dvou cest. Na obou expedicích postupně vyprofilovali mnohačetnou metodiku, jak své úspěchy komunikovat. Šlo o velmi úspěšné strategie, neboť díky nim se jejich autorům podařilo zasáhnout v podstatě celou populaci tehdejšího Československa a vyvolat pozornost i v zahraničí. Zejména mediální komunikace přispěla ke vzniku fenoménu H+Z (nebo Z+H), který má i dnes, 74 let po svém vzniku, značný ohlas. Práce stojí na podrobné analýze archivních materiálů, zejm. osobní korespondenci, oficiální komunikaci s úřady, zveřejněné žurnalistické a literární tvorbě, filmové a fotografické produkci, a také dosud nezveřejněných materiálů – např. osobních deníků Miroslava Zikmunda apod. Text chce nahlédnout do jedné z mála dosud nepřiliš probádaných oblastí tohoto fenoménu.

KLÍČOVÁ SLOVA:

Zikmund Miroslav, Hanzelka Jiří, H+Z, Z+H, cestování, reportáž, publicistika, dokumentární film, politika, Československo, komunistická strana, mediální komunikace, mediální strategie, public relations, marketing

TITLE:

Media Presentation of Miroslav Zikmund and Jiri Hanzelka in the years 1947–1969

AUTHOR:

Petr Horký

DEPARTMENT:

Department of Media Studies

SUPERVISOR:

Prof. MgA. Martin Štoll, Ph.D.

ABSTRACT:

The topic of the dissertation is the way in which travelers Zikmund and Hanzelka created their media communication. Both expeditions, which they carried out, had an extensive media presentation and thanks to it, both authors managed to reach virtually the entire population of our country and attracted attention abroad. This created a phenomenon that still has great strength in the Czechoslovak population today, 74 years after its inception. This work aims to analyze the strategy of media outlets that helped build such a strong phenomenon.

KEYWORDS:

Zikmund Miroslav, Hanzelka Jiří, H+Z, Z+H, Travelling, reports, media communication, media strategy, public relations, marketing, politics, Czechoslovakia, journalism, documentary film, communist party

OBSAH

1) NEJSLAVNĚJŠÍ CESTOVATELSKÝ NEÚSPĚCH.....	7
2) STRUKTURA PRÁCE A METODA VÝZKUMU.....	10
2.1. Role autora ve výzkumu.....	10
2.2. Přístup v této práci.....	10
2.3. Studijní zdroje a prameny.....	11
2.4. Dosavadní přístupy k tématu a jeho zpracování v odborné literatuře.....	13
2.5. Cíl práce.....	13
2.6. Metodologie.....	15
2.7. Marketigový terminologický aparát.....	16
3) (RE)PREZENTACE ÚSPĚCHU.....	24
3.1. Úspěch československého průmyslu.....	26
3.1.1. Strategie prezentace – public relation.....	29
3.1.2. Strategie prezentace – reklama jako happening.....	30
3.1.3. Průzkumy trhů a uzavřené smlouvy.....	32
3.2. Úspěch československých cestovatelů.....	36
3.2.1. Mediální rutiny.....	36
3.2.2. Seriály v printech.....	37
3.2.3. Rozhlasové reportáže.....	39
3.2.4. Filmy a práce s kamerou.....	41
3.2.5. Redakční logistika.....	44
3.2.6. Vydání knih.....	46
3.2.7. Přístup ke čtenáři.....	59
3.3. Propagace úspěchu politického zřízení.....	62
3.3.1. Hledání rovnováhy.....	62
3.3.2. HZ jako potenciální problém nekomunistických zemí.....	66
3.3.3. HZ jako potenciální problém či triumf komunistického režimu.....	70
3.3.4. Situace, které měnily mediální strategii H+Z.....	71

4) ZÁVĚR	79
4.1. Mediální praxe, která předběhla svoji dobu.....	82
4.2. Pozice hypotézy v závěru bádání.....	86
4.3. Epilog.....	87
5) SUMMARY	88
6) SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	90
7) SEZNAM LITERATURY	91
8) OBRAZOVÁ PŘÍLOHA	98
9) ROZHOVORY A VZPOMÍNKY	126
9.1. Rozhovory v rámci natáčení filmu <i>Století Miroslava Zikmunda</i>	126
9.2. Rozhovor 22. 4. 2012 přede budovou Autoklubu v Opletalově ulici v Praze.....	127
9.3. Rozhovor v Praze na Albertově, 22. 4. 2012.....	131
9.4. Rozhovor 1. 5. 2012 ve vile Na nivách.....	139
9.5. Projekce filmů na nivách, rozhovor.....	148
9.6. Rozhovor společně s Věrou Hutákovou-Lukášovou.....	154

1) NEJSLAVNĚJŠÍ CESTOVATELSKÝ NEÚSPĚCH

Neúspěšná mise Apollo XIII, která měla v roce 1970 přistát na Měsíci, neplánovaně pomohla velikému nárůstu popularity kosmického výzkumu v době, kdy už zájem veřejnosti po úspěšném přistání na Měsíci v předcházejícím roce upadal. Jako kdyby dosažením Měsíce byl „kosmický příběh“ uzavřen. Důvodem mediálního úspěchu Apolla XIII nebylo, že by se všechno podařilo, ale naopak, že spousta plánů zkolabovala a hledala se náhradní řešení. Tato „nejslavnější neúspěšná mise v dějinách kosmonautiky“ je dnes už legendární součástí dobývání kosmu a téměř nikdo na ni nepohlíží jako na debakl. Naopak je dodnes prezentována jako ukázka dokonalé vesmírné souhry, ukázka vysoké úrovně tehdejší práce odborníků v NASA.¹

Dovoluji si na úvod a s nadsázkou použít tento příměr k nejen cestovatelskému, ale také osobnímu příběhu slavné dvojice českých cestovatelů Miroslava Zikmunda a Jiřího Hanzelky. Vedou mne k tomu tři důvody:

1. V historickém československém kontextu 50. let byla jakákoliv možnost vycestovat do zahraničí pro občany něco nedosažitelného. Nadto cesta autem československé výroby, které se ocitlo za hranicemi socialistického bloku, brázdilo pralesy i pouště, projíždělo krajinami na druhé straně planety, bylo za mezemi představitosti tehdejších čtenářů a diváků a atakovalo v nich romantické touhy po dobrodružství. Hanzelka se Zikmundem se tak samotným uskutečněním cesty stávali „superhrdiny“. K tomu je nutno připočít fakt, že po druhé světové válce došlo k velkým geopolitickým změnám, a svět získával novou tvář. Cestovatelé tak byli i posly zpráv a poznání z různých koutů světa, k jakým se jiným způsobem českoslovenští obyvatelé nemohli dostat.

2. Na úspěšnou kariéru dvojice, která používala jako obchodní značku úvodní písmena svých příjmení H+Z a Z+H², lze pohlížet nejen jako na souvislou řadu úspěchů, ale také jako na sled dramatických změn a kolapsů, debaklů a neúspěchů. Ty však byly přetavovány díky řadě dalších faktorů, (např. komunikační strategii), v posilování pozitivního obrazu jejich pozice před zraky veřejnosti.

Zcela jistě jedním z faktorů byla pracovitost, pečlivost a systematickosti obou protagonistů, stejně jako jejich kuráž a schopnost překonávat překážky. Dále svou roli

¹ Při natáčení rozhovoru s velitelem této mise Jimem Lovellem mi tento přímý účastník mise prozradil, že mu trvalo dva roky, než se z neúspěchu a zklamání dostal a začal další kapitulu svého života. Podobně i H+Z sice získali slávu, ale jak následující řádky ukáží, strávili několik let tím, aby se po návratu z první expedice dokázali adaptovat na existenční změnu v plánech, na kterou se museli adaptovat.

² Na první expedici používali označení H+Z, na druhé expedici pořadí písmen prohodili na Z+H.

v pozitivní prezentaci hrál jejich (komplikovaný) vztah k politickému zřízení, ochota ke kontaktu či spolupráci s politickými špičkami.

3. A jako třetí jistě nelze zcela pominout prvek náhody, který cestovatelům vytvářel prostor pro improvizaci, hledání a nacházení nových cest a řešení problémů.

Na budování celkového obrazu, cest, a konečně i kariér obou protagonistů má největší zásluhu právě propracovaná a komplexní mediální aktivita, která je předmětem této práce.

Z dnešního hlediska se může zdát, že „fenomén H+Z“ je celkem, celistvou soustavou nejrůznějších aktivit, které byly „od začátku takto“ plánovány. Ještě i soudobá publicistika pracuje s „příběhem“ jako dnes známým a souvislým narativem, ke kterému snad byli oba protagonisté „předurčeni“. Ve svých extrémních polohách má domnělý „příběh“ dvě polohy: sláva a popularita za cenu morálního selhání (vždyť cesty se uskutečnily nejen s povolením tehdejší moci, ale i za cenu jistých typů spolupráce s ní, včetně její propagace v zahraničí, tj. H+Z jako propagandistický nástroj režimu), druhou (proti)polohou je pak pracovitost, která přinesla své ovoce spolu s vysokým morálním kreditem a integritou prokázanou během tzv. pražského jara a příchodu vojsk Varšavské smlouvy (s důsledkem trestu – vytlačení obou protagonistů z veřejného života a částečnou likvidaci jejich dosavadního díla).

Při studiu „fenoménu“ nelze tyto dvě polohy zcela minout, nicméně nejsou předmětem této práce. Nekladu si za cíl (vy)hodnotit, nakolik je jejich popularita produktem etickým anebo neetickým, morální aspekt se snažím pominout ve prospěch toho, abych byl schopen identifikovat jejich komunikaci s veřejností jako takovou. **Tato práce se zaměřuje na mechanismy, strategie, postupy a cíle, které si Hanzelka se Zikmundem stanovili předem, před cestami, které udržovali a upravovali v praxi během cest i po návratu a věnuje se také omylům v jejich plánech, i komunikačních strategiích.**

Miroslav Zikmund a Jiří Hanzelka si již během studia na Vysoké škole obchodní v Praze, oboru Zahraniční obchod, uvědomovali, že po druhé světové válce se budou měnit obchodní vztahy po celém světě. Jako komerční inženýři³ chtěli uskutečnit cestu kolem světa s cílem tyto vztahy pomoci vytvářet. Na základě zkušeností a kontaktů potom chtěli vybudovat vlastní podnik zahraničního obchodu.

³ Komerční inženýr byl titul, který oba získali na Vysoké škole obchodní (která byla součástí Českého vysokého učení technického v Praze) v roce 1946. Jde tedy o označení relevantní tehdejšímu titulu.

V plánu měli jednu cestu kolem celé Zeměkoule, jak dokládá například krátký článek ze *Svobodných novin* vydaný 3. dubna roku 1947.⁴

Jádrem celého projektu měla být **obchodní strategie** (včetně analýz trhů, prezentace československých výrobků, vytváření nových obchodních vztahů i přímých prodejí československého zboží zahraničním subjektům) a **mediální strategie** (včetně uzavřených smluv, které bychom dnes mohli označit za mediální partnerství).

Původní označení jejich plánu bylo *Projekt 5*, podle počtu světadílů, které chtěli během expedice projet.

Vypracování obchodní strategie celého projektu bylo základem pro politická a obchodní jednání, jež expedici předcházela. Také ale v základu odlišovala ostatní cestovatelské projekty dalších autorů.⁵

Jejich deníkové poznámky během cest, jejich představa o vlastním politickém a společenském vlivu a koneckonců i plán až do roku 1980, který vypracoval Jiří Hanzelka⁶, vypovídá o určité organizační, ale také politické naivitě. Byli si jistí, že jejich životy i kariéry se budou dále nerušeně vyvíjet bez existenčních zásahů od vládnoucí a politické garnitury. Zjevně podcenili plány Komunistické strany Československa, když a priori vycházeli z toho, že budou moci neomezeně cestovat a publikovat knihy bez spolupráce s politickou mocí řízenou z Moskvy. (Podrobněji potom i v kapitole 3.3.3. kdy prověrky v KSČ roku 1970 směřovaly k jejich vyloučení ze strany.)

Běh dějin i konkrétní zkušenosti během realizace první cesty vedly k tomu, že expedice musela být rozdělena na dvě výpravy: na Africkou (trvajících 3,5 toku) a Asijskou (trvajících 5 let).⁷ Další změnou byl fakt, že těžiště celého projektu se postupně přesunulo z obchodní roviny do mediální, novinářské, literární a dokumentaristické cestopisecké práce. Nicméně prvek hospodářské analýzy byl přítomen i během jejich asijského putování jak popisují v kapitole *Zvláštní zprávy*.

⁴ Archiv H+Z, MJVM, *Svobodné noviny*, 3. 4. 1947: „Pojedou osmiválcovým vozem Tatra, vzduchem chlazeným. Cesta rozpočtená na 150.000km v trvání 33 měsíců je povede přes Francii, severní Afriku, Egypt, Habeš a Kapské město do Jižní Ameriky, odtud napříč Mexikem a od východu na západ Spojenými státy, pak přeplavbou do Japonska, do Číny, Indie, Austrálie a zpět přes Asii a Sovětský svaz.“

⁵ H+Z nebyli jediní, kteří se v dané době vydávali na cesty do zahraničí. Například František Elstner, Joe Hloucha, Jiří Baum, Emanuel Kotulský a další.

⁶ Originál je v Muzeu jihovýchodní Moravy ve Zlíně. Archiv H+Z.

⁷ Dvaadvacátého dubna 1947 vyrazili na svoji první expedici vozem T 87 do Afriky a Jižní Ameriky. Během této výpravy projeli celou Afriku od severu k jihu a Jižní Ameriku opačným směrem. Celkem navštívili 48 zemí a autem urazili 61 357 kilometrů. V letech 1959–1964 absolvovali druhou expedici, tentokrát do Asie, navíc dvěma upravenými vozy T 805. Během této cesty navštívili 24 zemí včetně například Indie, Kašmíru, Cejlonu, Indonésie, Japonska, a celou cestu zpět věnovali průjezdu Sovětským svazem od Kamčatky po Moskvu. Tato cesta měřila 65 951 kilometrů.

2) STRUKTURA PRÁCE A METODA VÝZKUMU

2.1. Role autora ve výzkumu

Hned v úvodu nemohu zapřít svůj osobní třicetiletý zájem o život a dílo dvojice Zikmund a Hanzelka. S oběma pány jsem se velmi dobře znal, navíc s Miroslavem Zikmundem jsme spolupracovali na celé řadě projektů. Tento zájem mne vůči výzkumu pro tuto práci v některých souvislostech omezuje a v jiných zase obohacuje. Jsem si vědom, že moje pozice není zcela nezaujatá a je pravděpodobné, že v některých soudech nejsem již schopen objektivního pohledu. Na druhou stranu jsem získal celou řadu informací a osobních zkušeností, které by pro výzkum měly být přínosem. Například jen přepis původních rozhovorů, které jsme spolu s Miroslavem Zikmundem vedli (a v době, kdy Jiří Hanzelka ještě žil, tak i s ním) dosahuje 300 stran textu. Společně jsme napsali dvě knihy (*Sloni žijí do sta let*⁸ a *Století Miroslava Zikmunda*⁹), sám jsem napsal publikaci *Filmaři H+Z*, která se zaměřuje na pracovní postupy filmařské práce H+Z.¹⁰ Natočil jsem řadu reportáží, dva filmy a televizní seriál, mezi jinými pro Českou televizi (resp. s Českou televizí) hodinový televizní snímek *Sloni žijí do sta let*¹¹ a distribuční celovečerní dokument *Století Miroslava Zikmunda*¹², který byl za rok svého uvedení nominován na Českého lva. Třídílný seriál se jmenoval *Miroslav Zikmund – cesta stoletím* a byl premiérově uveden na kanálu Prima ZOOM.¹³

Na některých místech této práce se tedy dovolím obrátit i do vlastních zdrojů, včetně situací a vzpomínek. Jsem si ovšem vědom, že pamětník či očitý svědek bývá ošemetným zdrojem pro vědeckou práci.

2.2. Přístup v této práci

Téma „mediální postupy Zikmunda a Hanzelky“ s sebou nese jisté riziko. Jejich publikační činnost byla velmi rozsáhlá a je jako celek téměř neuchopitelná. K tomu je třeba přidat velké množství materiálů, které jiní autoři publikovali o nich, resp. s nimi. Bylo třeba najít způsob, jak dané téma strukturovat a jak jej hierarchizovat.

⁸ Dvě vydání: ZIKMUND, Miroslav, Petr HORKÝ a Miroslav NÁPLAVA. *Sloni žijí do sta let*. Praha: Knižní klub, 2002. ISBN 80-242-0797-4. Druhé, upravené vydání ke 100. narozeninám Miroslava Zikmunda: ZIKMUND, Miroslav, Miroslav NÁPLAVA a Petr HORKÝ. *Sloni žijí do sta let*. Brno: Jota, 2019. ISBN 978-80-7565-433-5.

⁹ ZIKMUND, Miroslav, Petr HORKÝ, Miroslav NÁPLAVA a Vladimír KROC. *Století Miroslava Zikmunda*. Brno: Jota, 2017. ISBN 978-80-7462-754-5.

¹⁰ HORKÝ, Petr. *Filmaři Hanzelka a Zikmund*. Praha: PiranhaFilm, 2014. ISBN 978-80-905931-1-4.

¹¹ Česká televize 2003

¹² PiranhaFilm 2014

¹³ *Miroslav Zikmund – Cesta stoletím*, PiranhaFilm 2014, 3x50 minut

Jako první se nabízelo opřít se o prostou chronologii. V tom případě bych ale následoval neustále se opakující narativ, který už je obecně známý, dostupný a zpracovaný. Ten

- a) vyprávěli hlavní protagonisté sami
- b) vyprávěla ho média prostřednictvím různých autorů – ať už v době jejich cestování anebo v textech, které vycházely a vycházejí až do dneška
- c) jsem jej už vyprávěl i já, jak vysvětluji v předchozí podkapitole.

Pro účel této práce nevnímám chronologické hledisko jako vhodné. Nezajímají mne souvislosti mediální práce H+Z v čase, jako spíš v návaznosti na jednotlivé události a projekty. **Zaměřil jsem se na momenty a okolnosti, během nichž se jejich práce setkávala s médii, jak média využívali a jaké byly jejich pracovní rutiny.**

Práce je strukturována podle základních témat, která rozhodovala o obsazích, které H+Z vytvářeli.

Během členění jsem dále přihlížel k:

- a) pracovním postupům H+Z ve vztahu k médiím, konzumentům médií a novinářům
- b) propojení mediální práce H+Z s konkrétním záměrem jejich expedic

2.3. Studijní zdroje a prameny

Pro postižení pracovních mechanismů mediální komunikace dvojice Zikmund a Hanzelka existuje několik zdrojů dat.

- 1) Jedním z nich je výstřížková služba a archiv publikovaných a odvysílaných mediálních výstupů.
- 2) Dalším je potom *Archiv H+Z – centrum moderního českého cestovatelství 20. století* ve zlínském Muzeu jihovýchodní Moravy.¹⁴
- 3) Dále instituce jako Národní knihovna České republiky, Národní muzeum, Národní památkový ústav, Archiv a programové fondy České televize, Krátký film a.s. a Národní filmový archiv.

¹⁴ Součástí kolekce *Archiv H+Z* v MJVM jsou i archivy dalších českých cestovatelů: Eduarda Ingríše, Jana Havlasy, Stanislava Škuliny, Heleny Šťastné a Břetislava Jančaříka. Viz: PREININGEROVÁ, Magdalena a Blanka CEKOTOVÁ. *Archiv H+Z – centrum moderního českého cestovatelství 20. století: Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně : katalog fondů*. Zlín: Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, 2015. ISBN 978-80-87130-37-7.

- 4) Dalším cenným zdrojem jsou archivy a materiály ve filmových ateliérech ve Zlíně na Kudlově.¹⁵ Dva knižní svazky historie filmových ateliérů ve Zlíně věnované letům 1961–1977 a 1945 až 1960¹⁶ poskytují cenné kontextové informace.
- 5) Nepominutelným pramenem byly rozhovory, které jsem vedl s Miroslavem Zikmundem v letech 1996–2020. Za cenné lze označit zejm. ty části interview z let 2012–2014, které vznikaly během práce na filmu a knize *Století Miroslava Zikmunda*. K tomuto zdroji je pochopitelně třeba přistupovat kriticky. Dalo by se zde odvolávat na výzkumné metody orální historie,¹⁷ ale je třeba přiznat, že rozhovory byly realizovány podle metodiky dokumentaristické filmové a televizní praxe, nebyly tedy jako zdroje orální historie designovány. Přesto se domnívám, že jejich vypovídací hodnota je značná, alespoň jako historický pramen.

Paměť a osobní poznámky Miroslava Zikmunda si zaslouží několik dalších slov. Jeho osobní záznamy ve formě textů, uložených kusých komentářů, deníky, osobní archiv a zpětně doplňované vpisky do osobního archivu i s odstupem řady let, jsou cennou výpovědí i o (mezi)lidské podobě spolupráce s Jiřím Hanzelkou. Nemají sice přímou datovou, věcnou hodnotu, ale jako osobní informace vypovídají o jeho osobě.

A konečně se jako inspirační zdroje pro zkoumání mediální komunikace dvojce H+Z nabízejí některé bakalářské a magisterské práce, obzvláště ty realizované na Univerzitě Tomáše Bati ve Zlíně, Masarykově univerzitě v Brně, Palackého univerzitě v Olomouci a konečně na Univerzitě Karlově v Praze.¹⁸

¹⁵ HASONĚ, Jaromír, Marcel SLADKOWSKI, Čestmír VANČURA, Hana PINKAVOVÁ, Pavel TAUSSIG a Zdeněk SKAUNIC. FA Kudlov 3, 61–77: *Kudlovská stodola : Filmové ateliéry v Gottwaldově-Zlíně žijí* = The Kudlov Barn: Film Studios in Gottwaldov-Zlín are alive. Přeložil Pavel KRUTIL. Zlín: Filmfest, 2018. ISBN 978-80-907165-0-6.

¹⁶ PINKAVOVÁ, Hana, Elmar KLOS, Pavel TAUSSIG, Petr NOVOTNÝ a Jaromír HASONĚ. FA Kudlov 2, 45-60: *Kudlovská stodola : filmové ateliéry ve Zlíně v poválečném období* = The Kudlov Barn : film studios in Zlín in the post-war period. Přeložil Pavel KRUTIL. Zlín: Filmfest, 2017. ISBN 978-80-270-1584-9.

¹⁷ VANĚK, Miroslav, Pavel MŮCKE a Hana PELIKÁNOVÁ. *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7285-089-1.

¹⁸ Např. bakalářská práce Davida Čermáka na FSV UK z roku 2012: *Beletrizované cestopisné reportáže Miroslava Zikmunda a Jiřího Hanzelky v 50. letech 20. století (dobový ohlas)*, diplomová práce Lucie Bradové na FSS MU *Mediální obraz druhé cestovatelské výpravy M. Zikmunda a J. Hanzelky v Mladé frontě (1959–1964)*.

2.4. Dosavadní přístupy k tématu a jeho zpracování v odborné literatuře

O „fenoménu H+Z“ bylo publikováno mnoho materiálů, včetně knih, tištěných, rozhlasových a televizních reportáží, a rozhovorů. **O pracovních postupech hlavních protagonistů toho vzniklo mnohem méně a konečně o jejich mediální činnosti minimum.** Za všechny jmenujme alespoň diplomovou práci Jakuba Freiwalda z roku 2016 na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity: *Specifika vývoje cestopisné dokumentaristiky na příkladu produktové práce – cestopisné reportáže z Argentiny*. Celá řada dalších publikací se věnuje jejich cestopisné a cestovatelské práci. Zmínky nalezneme i v memoárové a historiografické literatuře.¹⁹ Jejich životu a cestovatelské kariéře se kromě knihy *Století Miroslava Zikmunda* věnoval například František Emmert s edicí, již označuje za knihy-muzeum.²⁰ Lze nalézt bakalářské a magisterské práce, ale ty se opět věnují buď jen úzce vymezené části jejich mediální práce²¹, anebo dopadu a ohlasu²², případně průběhu jejich cest a jejich zpracování.²³ Dále existuje škála odborných textů, které se věnují rozborům jejich filmového díla, resp. recepci jejich díla filmovými diváky.²⁴ Jiné texty se věnují otázkám publikačního zákazu H+Z.²⁵ **Doposud ale neexistuje syntéza, která by se zabývala mediální činností H+Z jako koncepčním celkem a obzvláště aspektem osobní prezentace H+Z.**

2.5. Cíl práce

Výše popsané studijní zdroje a prameny umožňují skládat obraz praktického fungování dvojice H+Z na mediálním poli. **Cílem této práce je nalézt a pojmenovat pracovní cíle, strategie, pracovní postupy a mechanismy cestovatelů Miroslava Zikmunda a Jiřího Hanzelky v jejich mediální komunikaci v letech 1947 - 1969.**

Základní mojí výzkumnou tezí tedy je, že Hanzelka se Zikmundem dlouhodobě a cíleně naplňovali vlastní koncepci práce s médii, přičemž pojímali média jako jeden komunikační celek, a položili tak základy určitým druhům komunikačních strategií

¹⁹ Např. PITHART, Petr: *Po devětaosmdesátém*. Praha 2005; ŠINKARJOV, L.: *Všecko jsem skoro zapomněl. Pokus o psychologickou skicu událostí roku 1968 v Československu*. Praha 2009.

²⁰ EMMERT, František: *Zikmund a Hanzelka: S Tatrou kolem světa*. Praha 2016

²¹ BRADOVÁ, Lucie: *Mediální obraz druhé cestovatelské výpravy M. Zikmunda a J. Hanzelky v Mladé frontě (1959–1964)*. Diplomová práce, FSS MU, Brno, 2017

²² ČERMÁK, David: *Beletrizované cestopisné reportáže Miroslava Zikmunda a Jiřího Hanzelky v 50. letech 20. století (dobový ohlas)*. Bakalářská práce. FSV UK, Praha 2012

²³ Tamtéž.

²⁴ Např. SKOPAL, Pavel: Na cestu kolem světa anebo na výlet do Krče? Recepce filmových cestopisů Hanzelky a Zikmunda v 50. letech in: *Illuminace* 20, 2008, č. 1, s. 85–125

²⁵ ŠMEJKALOVÁ, Jiřina: *Andělé bez ráje: Praktiky vylučování z literární komunikace na počátku sedmdesátých let*. In Wögerbauer M.: *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře*. Praha: Academia a Ústav pro českou literaturu, 2014.

využívaných dodnes. Činili tak samozřejmě částečně nevědomky – protože pojmy *osobnostní mediální prezentace, osobní public relations, mediální partnerství, presskit, call to action atd.* ještě v poválečném období nebyly užívány; ale částečně i záměrně, neboť to byla součást jejich pracovního plánu. Domnívám se, že minimálně vytvořili celou řadu precedentů, které pak mohly sloužit jejich následovníkům v praktických krocích.

Je zjevné, že koncepční mediální komunikace prochází během jejich života vývojem – první zkušenosti s masovou komunikací získávají jako spoluorganizátoři Světového sjezdu studentstva v listopadu roku 1945. Získané zkušenosti zařazují do tzv. *Projektu 5*²⁶, kterým je první plán na obchodní cestu kolem světa. V následujících letech jejich pracovních i osobních životů pak tyto zkušenosti a dovednosti cíleně rozšiřují.

Zaměřil jsem se na období vymezené lety 1947–1970. Tato doba pokrývá zásadní etapu v aktivní kariéře Jiřího Hanzelky i Miroslava Zikmunda. Je to také období, ve kterém vytvořili svoje principy mediální komunikace a uvedli je do praxe. Uzavírám jej rokem 1970, kdy byli vyhozeni z KSČ a stali se členy disentu. Tím skončily i jejich možnosti aktivně využívat ke komunikaci běžné, veřejné mediální kanály.

Během první cesty (1947–1950) nastavili mechanismy spolupráce se sdělovacími prostředky.

Po návratu v roce 1950 se adaptovali na stav a řízení Československa v důsledku změn po únoru 1948. V období 1950–1959 vydali svoje první knihy a do kin šly jejich první celovečerní filmy.

V roce 1959 se jim konečně podařilo prosadit druhou cestu, ovšem všechny okolnosti byly od doby té první (dvanáct let!) zcela proměněny:

- a) politické zřízení v Československu omezilo svobody včetně cestování, podnikání i publikačního prostoru
- b) H+Z se stali fenoménem, disponovali velkou popularitou a podporou fanoušků, získanou během první cesty
- c) hlavním a jediným veřejným cílem této expedice už byla novinářská práce a audiovizuální tvorba.²⁷

Značně se pozměnila také jejich komunikační strategie.

²⁶ Archiv H+Z Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně

²⁷ Jak zmiňuje například Jiří Hanzelka na přednášce 1. 8. 1968 v Mariánských lázních. Audiozáznam je uložen v Archivu H+Z MJVM Zlín, a publikován jako bonus na DVD *Hanzelka a Zikmund v Sovětském svazu*, vydal Film Export Home Video, 2005

Po návratu se zapojili do aktivit směřujících k reformování socialistického zřízení v naší zemi. Jak víme, toto reformní období bylo ukončeno okupací Československa vojsky Varšavské smlouvy v srpnu 1968.

Okupace uzavřela období aktivní kariéry a úspěchu dvojice H+Z a společně s tím také jejich mediální zásah. Hanzelka i Zikmund se postavili proti vojenskému zásahu zvenčí, postavili se proti přítomnosti zahraničních armád na našem území a v důsledku toho se od roku 1970 ocitli v izolaci. Nastalo období, které Zikmund označuje jako dobu „zakázanosti“²⁸, kdy neměli přístup do médií, jejich knihy byly staženy z vydavatelských plánů. I tak ale promlouvali k veřejnosti, byť omezeným způsobem.

Vymezené časové období tedy zahrnuje začátek jejich mediální komunikace, její velký růst až po její nucený konec způsobený politickými změnami v Československu.

2.6. Metodologie

Tato práce má základy v kvalitativním výzkumu, který jsem provedl v letech 2017–2021. Původně jsem byl přesvědčen, že budu také pracovat na bázi historického výzkumu. S rozšiřujícím se sběrem dat a materiálů, a s probíhajícím časem se práce začala vyvíjet v tzv. výzkum biografický, a to ještě v kombinaci s tzv. výzkumem dokumentů.²⁹

K této změně metodiky mne vedla větší komplexnost tohoto typu výzkumu. Jak píše J. Hendl: „Biografické zkoumání se někdy snaží srovnáním různých biografii nalézt podobnosti a vzorce životních drah a přispět k vysvětlení osobních nebo společenských jevů. Biografický výzkum se zaměřuje na:

- a) vnitřní perspektivy jedince
- b) interakce jedince v sociálním kontextu
- c) zkušenost jedince v různých rolích v průběhu různých okamžiků života”³⁰

Vytváření mediální strategie, její následný rozvoj a uplatňování měl přímý vliv na vývoj životů a kariéry obou autorů, na které jsem se zaměřil. Tématem mé práce jsou tedy všechny tři výše citované prvky biografického průzkumu.

²⁸ ZIKMUND, Miroslav, Petr HORKÝ, Miroslav NÁPLAVA a Vladimír KROC. *Století Miroslava Zikmunda*. Brno: Jota, 2017. ISBN 978-80-7462-754-5, s. 39

²⁹ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-0982-9., s. 132–134

³⁰ *Ibid.*, s.132–133

Jako materiály, ze kterých bylo možné čerpat biografické a další informace spojené s výzkumným cílem mi posloužily zdroje uvedené v podkapitole 2.3. K jejich zpracování jsem přistoupil metodou zkoumání dokumentů rovněž podle J. Hendla³¹.

Během bádání jsem zvolil také metodu rozhovoru, konkrétně neformálního rozhovoru. „Síla neformálního rozhovoru spočívá v tom, že zohledňuje individuální rozdíly a změny situace. Otázky mohou být individualizovány, aby se dosáhlo hloubkové komunikace a využilo se prostředí a situace, a aby se posílila konkrétnost a bezprostřednost rozhovoru.“³²

Zvolený metodologický přístup má silné i slabé stránky. Umožňuje využít osobních zkušeností s oběma protagonisty mé práce, mohou uplatnit vzpomínky Miroslava Zikmunda, které zazněly, a které jsem zaznamenal během desítek let spolupráce, a dále mohu vycházet z rozsáhlé řady dokumentů, dokonce i z osobních deníků či soukromé korespondence. Nevýhodou tohoto přístupu může být menší ukotvenost v historických reáliích a dále v subjektivním nahlížení na některé otázky, resp. neobjektivita pod vlivem osobní pozitivní zaujatosti vůči protagonistům i tématu samotnému. I s vědomím těchto slabin jsem se rozhodl danou metodiku udržet, protože slabiny lze částečně posílit zkoumáním historického kontextu, které navíc kromě mne může kriticky provést řada dalších badatelů. Kdežto osobním vhladem a soukromými záznamy³³ v současné době disponuje jen několik málo osob. Přínos mého přístupu spatřuji hlavně v unikátnosti zdrojů, se kterými mi bylo dovoleno pracovat, a které mi umožňují detekovat i původní záměry autorů, které se jinak prokazují jen obtížně.

2.7. Marketingový terminologický aparát

Tato práce se věnuje hlavně struktuře a pracovním postupům dvojice Zikmund a Hanzelka z hlediska komunikace. Nelze však možné se při tom nedotýkat hranic dalších příbuzných oborů. Především, že vždy tak činím jen ve snaze pojmenovat souvislosti a vlivy, které působily na jednání H+Z, resp. které jsou nezbytné pro kontext, v jakém zaznívala jejich rozhodnutí a volby komunikační strategie. Nejčastěji k tomuto prolnutí dochází s obory historie a marketingu.

³¹ Ibid., s. 134–138

³² Ibid., s. 179–180

³³ Podstatná část osobních a soukromých archiválií Miroslava Zikmunda je sice součástí Archivu H+Z v MJVM, ale přístup veřejnosti k nim je na základě osobnostních práv dosud omezen. Podle současného stanoviska Miroslava Zikmunda (srpen 2021) tento omezený přístup bude trvat ještě desítky let.

Historických mezníků se dotýkám bez ambice interpretovat komplikovanou vymezenou historickou etapu a dovoluji si odkázat případné zájemce na odborné historické práce, které se období 1947–1970 věnují.

Složitější situace ovšem nastává v případě marketingu. Jedná se o obor, který je dnes již rozvinutou samostatnou vědní disciplínou, ale v době příprav na expedice obou českých cestovatelů tomu tak zdaleka ještě nebylo. Je tedy sporné, nakolik uplatňovat zpětně dnešní pohled marketingu a odborné marketingové studie na jejich tehdejší komunikační strategii. Na druhou stranu by bylo chybou nevytvořit paralelu jejich činnosti s dnešním systémem marketingové práce.

Rozhodl jsem se tedy popsat marketingový terminologický aparát opřený o publikované práce z tohoto oboru. Hlavním zdrojem pak jsou pro mne knihy Jaroslava Světlíka³⁴, případně u dnes již zcela zažitých pojmů využiji i informace z internetových otevřených zdrojů. O tento aparát se budu opírat v situacích, kde obchodní komunikace H+Z bude vykazovat znaky moderního marketingu a tím bude akcentovat jednu z mých hypotéz, a sice že H+Z vytvářeli takové postupy, které ve své koncepčnosti a ucelenosti nastolovaly strategie, které v naší zemi v té době ještě zdaleka nebyly běžné. A že v řadě případů se možná ve své síle a efektivitě plně projeví poprvé. Jsem totiž přesvědčen, že obecná interpretace jejich popularity je velmi často opíraná o mylný předpoklad, že (parafrázuji) „cestování bylo v té době téměř nemožné, protože po válce bylo drahé, a po nástupu komunistů neprosaditelné, protože cestovat nesměl nikdo – a tak to zajímalo všechny lidi.“ Jak ve své práci následně doložím, hlavním úhelným kamenem jejich popularity byl promyšlený způsob komunikace, kdy unikátní cestovatelské (a v interním prostředí i obchodní) informace byly sice zajímavým obsahem, který by ale sám od sebe nevygeneroval tak mohutný ohlas.³⁵ Tedy **díky promyšlené a efektivní komunikaci** byli H+Z slavní, ne díky cestování samotnému.

Hned první kapitola rozsáhlého díla J. Světlíka *Reklama – Teorie, koncepce, modely* z roku 2017, začíná těmito slovy: „Svět reklamy se mění. Stará marketingová paradigmatata přestávají platit a jsou nahrazována novými. Koncepce reklamy je jiná než před pár lety, stejně jako postavení jednotlivých médií a jejich fungování. Mění se nejen nosiče reklamního sdělení, ale také reklamní formáty, strategie a taktiky, mění se celkové pojetí reklamy. Její dřívější definice

³⁴ Prof. Ing. Jaroslav Světlík, Ph.D. je autorem více než 20 publikací z oblasti marketingu a reklamy. Během své dlouholeté pedagogické kariéry přednášel na řadě českých i zahraničních vysokých školách, dále pak na mezinárodních konferencích a kongresech mimo jiné na Havaji, v Londýně, na Kypru, v Rakousku, Dánsku, Polsku a v řadě jiných zemí. Dlouhodobě také spolupracuje s domácími i zahraničními firmami a institucemi zejména v oblasti vzdělávání a školení pracovníků a konzultační činnosti. Zdroj: www.marketingsvetlik.cz

³⁵ Koneckonců pokud by tomu tak bylo, museli by být stejně populární i ostatní soudobí cestovatelé, kteří ale takového věhlasu nedosáhli.

vycházely z toho, že se jedná o jednosměrnou, masovou komunikaci firmy směrem ke spotřebitelům. Do „zlatých“ zásad úspěšné reklamy vždy patřilo, že nejdříve je nutné upoutat pozornost příjemce reklamního sdělení a následně jej přesvědčit, aby si zakoupil propagovaný produkt. A pokud toho chceme dosáhnout, musíme zvolit kreativní řešení reklamního sdělení, které současně musí poskytnout jeho recipientovi nutné informace obsahující benefity, kterým těžko odolá. Na první pohled jasné a těžce zpochybnitelné zásady, které odrážely ekonomickou a společenskou realitu své doby. Nejen akademické výzkumy, ale i zkušenosti z praxe ukazují, že je dnes spousta věcí jiných. Nelze než souhlasit s prezidentem IAB Randalem Rothenbergem³⁶, který říká, že „Definice reklamy ještě nikdy nebyla tak nejasná, jako nyní“.³⁷

Vnímám jako obzvláště pozoruhodné, pokud se dnes může oprávněně jevit, že Zikmund s Hanzelkou už od roku 1947 ve své práci aplikovali některé postupy, které v tak dynamicky se vyvíjejících oborech, jako je reklama a marketing, fungují dnes.

Základní pojmy z marketingového prostředí, se kterými budu pracovat, a na které se budu odkazovat, jsou tyto:

Call to action – „Výzva k akci (CTA) je marketingový termín pro jakýkoli design, který má vyvolat okamžitou reakci nebo podpořit okamžitý prodej. CTA nejčastěji označuje použití slov nebo frází, které lze začlenit do prodejních skriptů, reklamních sdělení nebo webových stránek a které nutí publikum k určitému jednání.“³⁸

Cílová skupina – „termín používaný v marketingu, označující skupinu osob nebo firem, kterou chce obchodník nebo výrobce oslovit se svým produktem (výrobkem, službou).“³⁹ „Jedním z prvních kroků v procesu plánování komunikace je výběr cílové skupiny reklamního sdělení.“⁴⁰

Event, reklamní event, event marketing – „Za marketingový event je možné považovat jakoukoliv akci prováděnou na veřejnosti, propojení marketingového cíle a události, propojení značky a události nebo organizování akcí, které posilují vztah se zákazníkem nebo obchodními

³⁶ ROTHENBERG, R., (2013) *The Definition of Advertising Has Never Been More Unclear*. Dostupné z <https://www.adweek.com/brand-marketing/definition-advertising-has-never-been-more-unclear-152434/> [online – citováno 21. 1. 2023].

³⁷ SVĚTLÍK, Jaroslav a kol. *Reklama Teorie, koncepce, modely*. Rzeszow: Vysoká škola informatiky a managementu v Rzeszowě, 2017. ISBN: 978-83-64286-71-1 s. 22

³⁸ Dostupné online: [https://en.wikipedia.org/wiki/Call_to_action_\(marketing\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Call_to_action_(marketing))

³⁹ Dostupné online: https://cs.wikipedia.org/wiki/C%C3%ADlov%C3%A1_skupina

⁴⁰ SVĚTLÍK, Jaroslav a kol. *Reklama Teorie, koncepce, modely...* s. 558

partnery”⁴¹ Světlík potom užití eventů a event marketingu dále rozvádí: „V čem mohou spočívat zmíněné exkluzivní služby či nabídka? Může se jednat o organizování eventů pro naše příznivce a advokáty/promotéry (a jejich rodiny) s programem (např. pro děti), nebo módní přehlídka [...] atd. Závěrem pohoštění a přípitek se zástupcem vedení firmy. Událostí může být mnoho, chce to jen nápad a kreativní přístup s tím, že organizujeme výjimečnou událost, s výjimečným programem a pro výjimečné lidi. Oni to určitě náležitě ocení. Náklady na tuto událost nemusí být nejnižší, otázkou je, zdali práce našich advokátů nám nepřinese mnohem větší prospěch, než billboard/y s reklamou naší firmy ve stejné hodnotě na místním nádraží. Je potřeba vzít tužku a papír a udělat si kalkulaci.”⁴²

Komunikační plán – vysvětlení tohoto slovního spojení najdeme například na celé řadě webových prezentací mediálních agentur. „Komunikační plán je **podrobný přehled aktivit**, které mají vést ke splnění komunikačních cílů. Detailně definuje komunikační nástroje, taktiky a postupy a propojuje je do **společného časového a rozpočtového harmonogramu**. Zároveň koordinuje a integruje aktivity jednotlivých oddělení a partnerů.”⁴³

Press kit – též media kit, je „informační balíček určený pro zástupce médií, který slouží k propagaci událostí, organizací, produktů nebo kandidátů. Tiskové sady umožňují jednotlivcům nebo organizacím propagovat svou věc, ovlivnit první dojem a dát své požadované sdělení přímo do rukou členů tisku, odkud může být zveřejněno, aby se dostalo k širšímu publiku. Press kit často obsahuje fotografie, brožury, tiskovou zprávu, podrobnosti o minulých tiskových zprávách, bodový nebo faktografický seznam, životopisy pracovníků a informace o digitálních médiích.”⁴⁴

Marketing – „někdy počeštěně psáno také Marketink, přičemž slovo marketing je složenina z anglického *market* (tj. trh) a anglické koncovky „-ing”, vyjadřující v angličtině zpravidla děj anebo akci (činnost) je proces zaměřený na uspokojování potřeb zákazníka”⁴⁵ Vysvětlení tohoto pojmu nabízí i Praktická encyklopedie žurnalistiky a marketingové komunikace: (jde o)

⁴¹ Dostupné z: <https://www.pruvodcepodnikanim.cz/clanek/event-marketing/>

⁴² SVĚTLÍK, Jaroslav a kol. *Reklama Teorie, koncepce, modely...*s. 615

⁴³ Dostupné z: <https://www.lesensky.cz/komunikacni-plan> – zde jsem použil definici ze stránek PR a marketingové agentury Lesenský, fungující na trhu od roku 2009.

⁴⁴ Dostupné z: <https://www.techtarget.com/whatis/definition/press-kit>

⁴⁵ Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Marketing>

„nepřekládaný pojem pro strategii podnikání a s ní spojený systém funkcí. Značnou složitost problematiky výstižně ilustrují desítky pokusů o definici marketingu.“⁴⁶

„Hluboké změny v marketingovém prostředí (technologie, globalizace, hyperkonkurence, ekonomická recese, politické změny, kulturní odlišnosti) vedly i ke změnám v chápání koncepce marketingu a marketingových komunikací, potažmo reklamy. Nová koncepce vychází ze skutečnosti, že marketing je a musí být především odrazem velmi širokých společenských a ekonomických vazeb, který si vyžaduje komplexní a integrovaný přístup k zákazníkům, trhům, partnerům při respektování společenské odpovědnosti. V této koncepci holistického marketingu zjednodušeně řečeno „vše souvisí se vším“.⁴⁷

Marketingový komunikační mix – je součástí marketingového mixu⁴⁸. „Jedná se o soubor prvků a médií, kterými se podnik snaží komunikovat relevantní informace se svými stávajícími a potenciálními zákazníky a tímto způsobem ovlivnit jejich rozhodování. Marketingová komunikace je vedle produktu, ceny a distribuce základním nástrojem marketingu. Firmy musí se svými současnými i potenciálními zákazníky komunikovat a obsah jejich sdělení musí být důkladně promyšlen. Často jsou pro zajištění kvalitní komunikace najímány externí reklamní agentury, jejichž odborníci připravují jednotlivé složky reklamní kampaně.“⁴⁹

Mediální partnerství – „Mediální partnerství patří mezi novější druh aktivit v rámci marketingové komunikace firmy. Často je zaměňováno s pojmem sponzorství, ovšem mezi mediálním partnerstvím a sponzorstvím jsou zásadní odlišnosti. Na rozdíl od sponzorství, funguje mediální partnerství převážně na bázi reciprocity, výměny zboží a služeb za jiné zboží nebo služby. Financování tedy neprobíhá formou směny peněz. Na první pohled se tak může zdát, že je mediální partnerství „levná“ forma propagace, na druhou stranu mediální partnerství vyžaduje i dlouhodobé budování vztahů s médii, což přináší mnohé další nepřímé náklady. Pro firmu a její marketingové aktivity je důležité mediální partnerství z hlediska

⁴⁶ OSVALDOVÁ, Barbora a Jan HALADA. *Praktická encyklopedie žurnalistiky a marketingové komunikace*. 3., rozš. vyd. Praha: Libri, 2007. ISBN 978-80-7277-266-7., s. 116. Popis zde dále pokračuje: „Světově uznávaný odborník a autor snad nejrozšířenější publikace Marketing Management Philip Kotler charakterizuje marketing jako proces, kterým jednotlivci a skupiny prostřednictvím tvorby, nabídky a směny výrobků s ostatními získávají to, co potřebují a požadují. U nás rovněž velmi známý Petr Drucker zdůrazňuje jednoznačnou orientaci na spotřebitele, konečnou fázi ekonomických procesů a vytváření firemního ekonomického profitu...atd.“

⁴⁷ BULANDA, Ivan. SVĚTLÍK, Jaroslav. *Marketingové komunikace*. 1. vydání. PRAHA: VŠPP Praha, a.s. 2016. ISBN: 978-880-6847-79-5 s. 95

⁴⁸ Marketingový mix je (opět podle wikipedie: https://cs.wikipedia.org/wiki/Marketingový_mix) „souhrn či spojení čtyř základních marketingových nástrojů, které firma používá k tomu, aby usilovala o dosažení svých cílů. Tento model byl publikován Neilem Bordenem kolem roku 1949, kdy začal poprvé používat slovní spojení marketingový mix. Původcem sdělení 4P je Edmund Jerome McCarthy. Formulováno bylo poprvé v roce 1960. 4P tvoří výrobek (product) cena (price), propagace (promotion) a místo (place)“

⁴⁹ Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Komunikační_C3%AD_mix

tvorby image, rozšiřování a aplikaci CSR aktivit (aktivit v rámci společenské odpovědnosti firmy). Pokud je marketingová komunikace zaměřena na image, jde firmě o vytvoření ideálního obrazu v očích veřejnosti a zlepšení stávajících vztahů s cílovými skupinami. Právě mediální partnerství je ideálním nástrojem pro posílení povědomí o značce a jejích preferencích.”⁵⁰

PR – public relations – definuje *Praktická encyklopedie žurnalistiky a marketingové komunikace* následovně: „(z angl. public = veřejný, relation = vztah, spojitost, souvislost atd.) - většinou nepřekládaný pojem pro systematický styk a komunikaci s širokou veřejností i s různými cílovými skupinami, jejichž smyslem je vytváření a udržování dobrých vztahů, vzájemného porozumění a příznivého klimatu pro dosahování určitých komerčních, nekomerčních a politických cílů jednotlivci, formálními i neformálními skupinami, firmami, institucemi atd. Počátky těchto aktivit se objevují v USA v první polovině 20. století. K metodám a prostředkům public relations patří mj. vztahy k zákonodárné sféře, státní správě a samosprávě, veřejným záležitostem, médiím a finančním institucím, lobbying, sponzoring, firemní identita a kultura, krizová komunikace, speciální události atd.”⁵¹ K této definici dodávám ještě komentář, který ke snaze vymezit hranice jednotlivých mediálně komunikačních aktivit dodává Jaroslav Světlík ve své knize: „Stanovit dnes hranici mezi tím, co je reklama, co public relations, či kde končí a kde začínají jednotlivé nástroje komunikačního mixu, je čím dále tím více obtížné.”⁵²

Product placement – „Možností, jak definovat pojem product placement se nabízí v odborné literatuře celá řada. Mezi ty komplexněji pojaté a všeobecně uznávané, patří ta z definic, kterou předložil Karrh. Ten v souvislosti s touto formou reklamního působení označuje product placement za „placenou inkluzi značky do audio a/nebo vizuálních prostředků v rámci programování masových médií“. Product placement nebo také „embedded marketing“, byl v roce 2012 definován Evropskou unií jako „jakákoliv forma audiovizuální komerční komunikace, která zahrnuje referenci na produkt, službu nebo značku takovým způsobem, že jsou prezentovány v určitém programu za úplatu či podobnou protihodnotu.“ Scott a Craig-Lees tvrdí, že existuje určitý zmatek mezi odborníky v přesném definování toho, co vše lze za placement považovat. Tyto zmatky vznikají především díky tomu, že není zcela jasné, která média by měla být považována za správnou platformu pro product placement, zdali je tento placen či nikoliv a jakým způsobem je uskutečněn. Například, není nic nezvyklého, když

⁵⁰ Dostupné z: <http://ccgs-marketing.cz/medialni-partnerstvi-proc-ho-budovat-a-jaky-ma-cil/>

⁵¹ OSVALDOVÁ, Barbora a Jan HALADA. *Praktická encyklopedie žurnalistiky a marketingové komunikace...*, s. 163–164

⁵² SVĚTLÍK, Jaroslav a kol. *Reklama Teorie, koncepce, modely...*, s. 465

umístění značky je výsledkem barterové dohody, či dokonce není vůbec placeno. Ve druhém případě může nastat to, že spotřebitel si myslí, že značka, která se objevila v nějakém programu je placenou formou komunikace. Ve skutečnosti ale může být do programu umístěna proto, aby tento byl vnímán jako více realistický příběh ze života, a o product placement se vlastně nejedná.”⁵³

Situační analýza – „je prvním krokem marketingového strategického řízení, konkrétně jeho etapy plánování. Její podstatou je identifikace, analýza a ohodnocení všech relevantních faktorů, o nichž lze předpokládat, že budou mít vliv na konečnou volbu cílů a strategií firmy. Marketingová situační analýza může být nahrazena marketingovým auditem nebo diagnostikou.”⁵⁴

Sponzoring – „(z lat. *sponsor*–ručitel) – jeden z nástrojů public relations. Jedná se o formu podpory akcí a konkrétních projektů (sociálních, humanitárních, kulturních, sportovních atd.) jednotlivými osobami, firmami, institucemi atd. Cílem sponzoringu je vytváření dobrého jména sponzora, firemního image, firemní značky atd. Sponzor poskytuje finanční, materiální či nemateriální prostředky, za něž získává publicitu uváděním svého jména a značky v médiích a na materiálech, kterými jsou akce a projekty propagovány.”⁵⁵

Word of mouth – WOM – bychom mohli definovat jako ústní nebo písemné doporučení ne/spokojeného zákazníka, které je poskytnuto potenciálnímu zákazníkovi příslušného produktu nebo služby. Pojem se překládá do češtiny více způsoby. Můžeme se setkat víceméně asi s nejuvýstižnějším pojmem slovo z úst (který, když se nad ním zamyslíme, stejně jako anglický originál nedává velký smysl) nebo také šeptanda, doporučení, reference (které však přesně nepostihují obsah anglického výrazu).⁵⁶

„WOM však za reklamu ani akademici, ani praktici nepovažují. Jedni hovoří o dalším prvku komunikačního mixu zahrnovaný z pohledu komunikační strategie do BTL, jiní zahrnují tento fenomén do oblasti nástrojů public relations.”⁵⁷ Přesné určení vzájemného vztahu reklamy

⁵³ Tamtéž, s. 425

⁵⁴ JAKUBÍKOVÁ, Dagmar. *Strategický marketing*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2690-8.

⁵⁵ OSVALDOVÁ, Barbora a Jan HALADA. *Praktická encyklopedie žurnalistiky a marketingové komunikace...*, s. 199

⁵⁶ SVĚTLÍK, Jaroslav a kol. *Reklama Teorie, koncepce, modely...*, s. 464

⁵⁷ Tamtéž, s. 465

a word of mouth je samo o sobě téma, kterému je věnovaná celá řada výzkumů a studií.⁵⁸ Jejich propojení určitě existuje, navzájem se mohou podporovat a doplňovat.

Považuji za důležité také zmínit, že by pochopitelně bylo mylné domnívat se, že by reklama jako medium a komunikační nástroj snad nebyla uchopena v době příprav H+Z na jejich výpravu. Oba absolvovali obchodní školu, oba se označovali jako komerční inženýři a studiu obchodu a strategie i podpory prodeje se věnovali několik let. Alespoň ilustračně bych zde rád zmínil například učebnici reklamy od Jana Brabce vydanou roku 1927 v Praze⁵⁹ anebo rozsáhlé reklamní aktivity společnosti Baťa (včetně filmového ateliéru ve Zlíně na Kudlově zřízeného původně právě pro natáčení reklam a případně výukových filmů. Podobných příkladů by se dala najít celá řada.

⁵⁸ „Dá se říci, že reklama a WOM nefungují vedle sebe, ale ve vzájemné symbióze. WOM není levnější resp. účinnější alternativa k reklamě, oba tyto významné komunikační nástroje jsou ve vzájemném a doplňujícím se vztahu. To mimo jiné dokumentují i výsledky výzkumu citovaného Kellerem, který zjistil, že téměř 20 procent všech diskuzí WOM mají své kořeny v placené reklamě. Na základě nových poznatků je nutné nově definovat nově i reklamní cíle. Jedním z nich, zejména u nových výrobků přicházejících na trh, by mělo nesporně být i vytváření a podněcování konverzace zúčastněných, informovaných osob, které následně nové informace šíří v podobě doporučení novým, potenciálním zákazníkům.“ in: SVĚTLÍK, Jaroslav a kol. *Reklama Teorie, koncepce, modely...*, s. 465

⁵⁹ BRABEC, Jan. *Zásady výnosné obchodní reklamy*. Praha: Sfinx Bohumil Janda, 1927.

3) (RE)PREZENTACE ÚSPĚCHU

Jak jsem naznačil v předcházející kapitole, pro přístup k tématu své práce jsem nezvolil časové hledisko, ale postupy mediální práce, která cestovatelskou dvojici vedla k tvorbě jednotlivých mediálních obsahů nejrůznějších typů.

Na celé dílo H+Z lze z hlediska (nejen mediální) komunikace pohlížet jako na prezentaci tří forem úspěchu:

- a) Byla to celosvětová propagace úspěchu československého průmyslu, který byl v poválečných letech v porovnání s ostatními zeměmi ve velmi dobré kondici⁶⁰. Koneckonců ikonický automobil Tatra 87, který se stal symbolem cest H+Z, je toho důkazem. Ale nesmíme zapomínat ani na další výrobky, které komerční inženýři na cestách prezentovali.⁶¹ Jak později doložím, tato část práce byla v počátcích hlavním pilířem veškeré jejich aktivity.
- b) Účinná komunikace cestovatelského tandemu nesla rostoucí popularitu obou hlavních protagonistů. Schopnost ve správnou chvíli se upozadit ve prospěch sdělovaného obsahu a jindy naopak jasně dát do popředí dosažené úspěchy (překonání núbijské pouště poprvé sériovým vozem, přejetí Afriky ze severu k jihu sériovým vozem, první vynesení Československé vlajky na vrchol Kilimandžára⁶² aj.) vyvolávala silnou odezvu mezi čtenáři, diváky a posluchači. Jejich expedice tedy bez ohledu na to, s jakými komplikacemi se potýkala, byla prezentována a přijímána jako veliký úspěch českých cestovatelů. Tato popularita se nakonec stala klíčovým pilířem v situaci, kdy se adaptovali na politický vývoj po roce 1948 a kompletně se profilovala jejich budoucnost.
- c) Ať už to bylo záměrné anebo nechtěné, není možné opominout prezentaci úspěchu politického. Podle zápisů v cestovních denících se H+Z snažili během cesty držet stranou politického kontextu. Doba byla krátce po válce politicky senzitivní po celém světě. Politické averze jednotlivých zemí vůči sobě a opatrnost před návštěvníky z cizí a posléze komunistické republiky, byly i během cesty příčinou celé řady potíží. Za všechny uvedme havárii v libyjské Sirtě za nevyjasněných okolností, kde se H+Z

⁶⁰ PRŮCHA, Václav. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992*. Brno: Doplněk, 2009. ISBN 80-7239-147-X.

⁶¹ Za všechny třeba uvedme pneumatiky Barum anebo zbraně z českých zbrojovek.

⁶² Konkrétně tento bod je velmi zajímavý a pozoruhodně ilustruje schopnost pracovat s mediální informací. Podrobněji jsem se tomu věnoval později v této práci.

důvodně domnívali, že byla důsledkem sabotáže jejich brzd. Dalšími ukázkami těchto potíží jsou pak policejní výslechy v Argentině a uvěznění v Nikaragui.

Po návratu v roce 1950 nebylo možné pominout zcela proměněnou politickou realitu v Československu. A právě to, jaký vztah k režimu si cestovatelé našli a vytvořili, rozhodovalo o jejich další budoucnosti. Už napsané knihy *Afrika snů a skutečnosti* a natočené filmy (byť zatím nesestříhané do definitivní dlouhometrážní podoby) čekaly na své povolení k distribuci.

Cestovatelé, nakolik se ještě celou řadu let snažili zůstat apolitičtí, hledali kompromis mezi osobní důstojností a poplatností režimu. I když se oba (podle slov Miroslava Zikmunda) hlavně v 50. letech izolovali v bublině vlastní práce a cestovatelských plánů i zkušeností⁶³, muselo jim být jasné, že režim je „používá“ jako exemplární ukázkou toho, že obyvatelé Československa přeci cestovat mohou. A hlavně, že se pak chtějí vrátit zpět do vlasti, zpět k budování socialismu. V následujících kapitolách se budu věnovat také tomu, jak moc si byli Hanzelka se Zikmundem vědomi ideologického požadavku na vyznění a interpretaci jejich knih⁶⁴ a filmů.⁶⁵

Tato typologie úspěchu, (re)prezentovaného jejich mediálními aktivitami je **klíčem k mé následující analýze**. V jednotlivých kapitolách si ukážeme, že kromě těchto velkých „řezů“ totiž klíčovou roli v (re)prezentaci úspěchu hrály prezentace ekonomické, osobnostní a politické, a to jak obou cestovatelů, tak i každého zvlášť. Každý z těchto prvků měl jinou roli v různých etapách jejich kariéry a každý se jinak projevil jako klíčový v určitých životních zlomech obou hlavních protagonistů.

⁶³ viz rozhovory 7.2.

⁶⁴ viz předmluvy ke knihám *Afrika snů a skutečnosti*, podrobněji v kapitole 3.2.6.

⁶⁵ viz kapitola 3.2.7.

3.1. ÚSPĚCH ČESKOSLOVENSKÉHO PRŮMYSLU

Pohled na kariéru Miroslava Zikmunda a Jiřího Hanzelky se bude lišit, pokud k jejímu posuzování přistoupíme jako k primárně cestovatelské činnosti, kdy mediální komunikace měla být zdrojem jejich popularity a tedy pilířem úspěchu. Hlavním tématem tohoto moderního pohledu na cestovatelství jsou pak osobní zážitky a osobní názory či komentáře autorů samotných. Tak jsme většinou zvyklí u současných cestovatelů a expedic, jako je například projekt Dana Přibáně s cestováním žlutými vozy *Trabant kolem světa*, u knih Ladislava Zibury a řady dalších autorů.⁶⁶

Pokud ale vyjdeme z toho, že hlavním cílem cest H+Z byly především jejich ekonomické aktivity, a mediální výstupy (minimálně na začátku) představovaly „pouhý“ doplněk, perspektiva bude zcela jiná. Považuji za důležité pro hodnocení jejich mediální činnosti nejprve zjistit, jak to tedy s původním zacílením celého projektu bylo.

Miroslav Zikmund v řadě rozhovorů zmiňuje, že cílem byla právě ekonomická činnost. To by korespondovalo i s jejich vzděláním komerčních inženýrů: „My jsme vyráželi ne jako cestovatelé, ne jako spisovatelé, ne jako filmaři, ale naším cílem bylo nabízet a prodávat československé výrobky po celém světě.“⁶⁷

Informace o tom, nakolik se Hanzelka se Zikmundem od začátku skutečně věnovali popularizaci českého průmyslu, jsem hledal v Archivu H+Z, v korespondenci a v přípravných projektech cesty kolem světa. Za klíčový dokument v této souvislosti lze považovat dopis, kterým H+Z oslovili ministerstvo průmyslu 9. července 1946.⁶⁸ Má osm číslovaných stran a sedm svazků příloh. Jeho textovou část lze rozdělit do následujících obsahových oddílů:

- a) Hodnocení mezinárodní situace (strana 1)
- b) Situace v zahraničním obchodu s důrazem na automobilismus (strana 1 a 2)
- c) Situace v reklamě na zahraničních trzích a u zahraničních výrobců ve vztahu k Československu (strana 2)
- d) Návrh provedení akce (strana 3)
- e) Struktura zahraničního obchodu 53 projížděných zemí (strana 4)

⁶⁶ Zde se nepouštím do srovnávání možných kvalit tehdejších a dnešních tvůrců, chci ilustrovat odlišnost pojetí žánru tehdy a dnes. Při případném porovnávání by bylo nutné vzít v úvahu mimo jiné i fakt, že dva roky po skončení války (1947) byla úplně jiná poptávka po informacích ze světa, oproti dnešku (2022), kdy jsme zahlceni spoustou dokumentárních filmů, článků a internetových materiálů od fotografií přes texty až po celé filmy či amatérské záběry.

⁶⁷ Miroslav Zikmund to prohlásil například v rozhovoru, který jsem s ním vedl v jeho vile: viz kapitola 5.1. Tato věta také doslovně zazní ve filmu *Století Miroslava Zikmunda*.

⁶⁸ Dopis je uložen v Muzeu jihovýchodní Moravy ve Zlíně, v Archivu H+Z. Signatura 572–3, strany 1–8.

- f) Popis zkušeností, které H+Z mohou kvalifikovat pro plánovaný expediční projekt (strana 5 a 6)
- g) Možnost využít výsledků cesty pro osvětovou činnost (strana 6)
- h) Podrobná curricula vitae obou autorů expediční myšlenky s odkazem na přílohu (strany 6 a 7)
- i) Rozpočet celého projektu s odkazem na přílohu (strana 7)
- j) Shrnutí (strana 8)

V dopisu se mimo jiné píše: „Evropa i ostatní svět procházejí v současné době vážnými hospodářskými otřesy. [...] Otázka zajištění trvalých odbytišť pro nesmírně vzrostlou výrobní kapacitu jednotlivých států, zejména průmyslového západu, otázka dalšího vázání, distribuce a cen hlavních surovin na světových trzích [...] jen pomalu překonávaná světová dopravní krise, již dnes se jevíci soutěž velmocí na poli hospodářském, odrážející se ostře v politickém zrcadle a mnoho jiných skutečností, to vše je rámcem našeho vlastního hospodářského vývoje v prvním roce po válce.

V zahraničním obchodě se setkáváme ve většině oborů se situací zcela změněnou. V mnohých odvětvích nám vyrostl v hlavních odbytištích místní konkurenční průmysl, v jiných se setkáváme s novou konkurencí některých průmyslových států.”⁶⁹

Zde se zřetelně projevuje obeznamenost obou inženýrů s tehdejší situací a globálními vlivy, které se ve světě obchodu projevily. Stanovují tak zároveň ekonomický rámec svých dalších plánů a návrhů. „Dovolujeme si navrhnout provedení této akce: Československý vůz seriové výroby by absolvoval trať mimořádné délky za všech myslitelných terénních a klimatických podmínek. [...] Podrobný plán této trati předkládáme v příloze. Skutečnost, že vůz bude po celou dobu nejen spolehlivým dopravním prostředkem, nýbrž i pracovním a ložnicí, přispěje nemálo k dosažení propagačních cílů. Během celé cesty budou pořizovány systematické záznamy, kterých bude použito k propagaci domácí i zahraniční. Budou provázeny bohatým materiálem fotografickým a filmovým a doplněny reportážemi pro periodický tisk. [...] Propagační význam této cesty je tak pronikavý, že sám jistě postačí k jejímu uskutečnění.”⁷⁰

Zde vidíme, že propagační cíle nebyly **jen** doplňkem, ale že pisatelé přemýšleli o své cestě **právě** z hlediska obchodního a marketingového. „Je nutno zdůraznit i skutečnost, že právě, podnikne-li akci znárodněný průmysl automobilový, bude to nejlepším důkazem, že dovede nejen pracovat výkonně, nýbrž i bojovat s liberalistickým průmyslem jeho vlastními zbraněmi.

⁶⁹ Tamtéž.

⁷⁰ Tamtéž.

Účinnější důkaz si jistě nelze představit. Vzhledem k odborné kvalifikaci a k dosavadní praxi v zahraničním obchodě máme však možnost využít cesty pro naše hospodářství a veřejný život v rozsahu mnohem širším. [...] Struktura zahraničního obchodu 53 projížděných zemí je zřejmá ze záznamů uvedených v příloze 4. [...] Z přehledu je zřejmé, že z uvedených 53 zemí je plných 19, t.j. 2/5, v nichž nemáme žádného zastoupení. Prakticky ovšem naše zájmy nejsou zastoupeny téměř v polovině projížděných zemí, jak dokazují dosavadní výsledky činnosti honorárních konzulátů. I tam, kde máme dobré zastoupení, ulehčíme mu posici přímou a účinnou propagací. Při projíždění těchto zemí nebudeme moci jistě provádět podrobné analýsy trhů. Budeme však mít dostatek času, znalostí a zkušeností, abychom zjistili alespoň zhruba místní poměry na trhu, v dopravě, celní režim, zajímavé aktuality a pod. Z vlastní zkušenosti budeme moci přímo zjistit zejména detailní ceny a jakost artiklů, jež nás zajímají ve vývozu a dovozu. Hlavním úkolem by bylo navázání osobních styků s místními obchodníky, po případě úřady. Výsledky šetření i rozhovorů bychom běžně posílali k dispozici ministerstvu zahraničního obchodu. [...] Při projíždění vozů bychom využili vozů i času k tomu, abychom navštívili naše přední podniky, jež pracují pro vývoz. Informovali bychom se přímo u nich o všem, co je zajímavé a o možnostech, které mají.⁷¹

Že však nešlo pouze o obchodní zájmy, ale také o propagaci celé země, zjednodušeně řečeno „fenoménu Československa“, svědčí další řádky: „Právě nyní je třeba, abychom šířili ve světě znalosti o své vlasti. Dosud nikdy nebyl ve světě takový zájem o všechno, co souvisí s Československem.“⁷²

Tento materiál zřetelně naznačuje priority zaměřené na ekonomickou stránku projektu. Dále ukazuje vědomí politických souvislostí a při podrobnější analýze i rizik, spojených s informačními, ba až špionážními cíli ve prospěch československého průmyslu.

Ze skladby i struktury tohoto textu vyplývá, že projekt byl podrobně připraven, ale hlavně, že mediální aktivity i samotná cestovatelská část práce během cesty sice měla hrát určitou roli, leč vedlejší. Z deseti oddílů klíčového dopisu se otázce médií věnuje jen jeden bod, na straně 6, který jsem označil písmenem g) „Možnost využít výsledků cesty pro osvětovou činnost.“⁷³

Připouštím, že celková stavba a tím i vyznění citovaného dopisu by ovšem mohla být ovlivněna faktem, na jaký úřad je odesílána. Proto jsem hledal další podklady, které by dané stanovisko podpořily anebo vyvrátily.

⁷¹ Tamtéž.

⁷² Tamtéž.

⁷³ Tamtéž.

3.1.1. Strategie prezentace – public relation

Jak vyplývá z předcházející kapitoly, na rozdíl od ostatních cestovatelů své doby, kteří se většinou obraceli na jednotlivé firmy, aby jim poskytly peníze a výrobky na realizaci cesty, de facto na splnění vlastních snů, Zikmund s Hanzelkou uváděli, že vyražejí na obchodní, propagační cestu, kde chtěli nabízet československé výrobky. Vůči firmám a státním podnikům šlo tedy o nabídku uzavření obchodních partnerství a pomoci prezentaci dané značky, a to na nejneobyčejnějších místech světa⁷⁴. Nabízeli, že budou usilovat o uskutečnění obchodních kontraktů pro československé společnosti v nově se tvořící obchodní mapě světa. Navrhovali, že přivezou obchodní kontakty a v ideálním případě rovnou i provizní kontrakty. Z tohoto úhlu pohledu tedy bylo účelné, jestliže například vedení společnosti Tatra dalo expedici k dispozici moderní futuristický automobil Tatra 87, společnost Baťa pneumatiky, Meopta vybavila cestovatele optikou a Zbrojovka zbraněmi. Plánovaná trasa byla koncipována tak, aby vždy postihla i hlavní města a významné průmyslové a obchodní tepny té které země.

V této souvislosti pak každý geografický posun expedice je také rovnou i dalším obchodním krokem. Na jednu stranu vždy naplňuje závazky, které cestovatelé vůči svým obchodním partnerům v Československu mají a na straně druhé otevírá možnosti pro obchodní kontrakty, jejichž provizní část se stává základem financování expedice (respektive splácení půjček).

Jsem přesvědčen, že některé pracovní postupy H+Z nesly znaky, díky kterým bychom je dnes označili za aktivní marketing a public relations – jak ve smyslu prezentace obchodní značky, tak i ve smyslu osobnostního PR.⁷⁵

Od zastupovaných firem Hanzelka se Zikmundem převzali reklamní a propagační materiály, které pak s sebou vezli a zařazovali je do materiálů, které distribuovali mezi novináře a obchodníky v té které navštívené zemi. V Archivu H+Z jsou k vidění reklamní letáky na pneumatiky Barum, i na automobil Tatra v českém, anglickém případně i španělském jazyce.⁷⁶

Když H+Z dorazili do hlavních měst anebo aglomerací, s využitím kontaktů, které si připravovali předem (například za pomoci českých velvyslanců a konzulů anebo již existujícího obchodního zastoupení československých společností), organizovali obchodní schůzky anebo

⁷⁴ Zde vidíme, že se od H+Z jednalo o nabídky na spolupráci, kterou bychom dnes označili jako sponzoring. (viz kapitola 2.7.) Ačkoli se Miroslav Zikmund tomuto označení vždy bránil, protože jej považoval za „jakési žebrání o peníze a pomoc“, praxe ukazuje že právě obsah jimi nabízené a dodávané protihodnoty toto slovo naplňuje.

⁷⁵ Tyto znaky jsou například reklamní akce, které bychom dnes označili za reklamní eventy. (viz kapitola 2.7.)

⁷⁶ Dále sestavy citačních podkladů spolu s cíleně zvolenými fotografiemi, které bychom dnes označili za press kity. (viz kapitola 2.7.)

předváděcí akce, kde prezentovali jednotlivé výrobky a rozdávali reklamní materiály⁷⁷. Každá taková akce by dnes byla označena jako marketingový event⁷⁸, kde byly prezentovány československé výrobky.

Miroslav Zikmund měl doma ve svém osobním archivu ještě v roce 2017 schovanou kartotéku, kterou si založili před zahájením cesty, kde si ukládali detailní informace o všech důležitých osobních kontaktech, ke kterým se dostali. Během cesty pak tuto kartotéku stále doplňovali a aktualizovali. Zde je například zřetelně vidět, jak využívali zdroje a materiály, které jim byly k dispozici v dané době – sám Zikmund se často odkazoval na Dalea Carnegieho⁷⁹ a jeho knihy. Nabízí se tu přímá spojitost například s názvem z jedné kapitol Carnegieho knihy *Jak získávat přátele a působit na lidi*: Dokáže to film, dokáže to rozhlas – proč ne vy?⁸⁰ Zikmund považoval Carnegieho knihy za inspiraci pro to, jak pracovat s jednotlivými osobními kontakty. Zikmund s Hanzelkou podle Carnegieho doporučení svědomitě vedli evidenci informací o daném člověku, dobu, kdy se setkali, o čem se bavili a celou řadu dalších podrobností, které jim usnadňovaly další kontakt a jednání.

Každé setkání s novináři mělo charakter reklamní akce. H+Z se vždy snažili prezentovat spolu s automobilem, pneumatikami a s dalším nabízenými produkty. Nejen v Československu, ale i během celé cesty pečlivě shromažďovali otištěné články, které dokládaly jejich marketingové aktivity.

Zároveň tak pracovali i na PR – jak osobnostním (tedy na prezentaci svých osob), tak i firemním, protože prezentovali československé produkty a jejich výrobce. Činili tak také s vědomím, že výnos z mediálních aktivit mohl přispět do společného rozpočtu.

3.1.2. Strategie prezentace – reklama jako happening

Jestliže většina výbavy, výstroje a výzbroje, které si cestovatelé vezli, byla tvořena vlastně reklamními předměty a testovacími výrobky, které měly prokázat nakolik obstojí v těžkých podmínkách, pak jakákoli zastávka, jakékoli setkání s oficiálními představiteli,

⁷⁷ Tyto akce bohatě dokládá korespondence uložená v Muzeu jihovýchodní Moravy ve Zlíně. Například dopis H+Z ze dne 15. 5. 1948, posílaný z Johannesburgu Františku Svobodovi, náměstkovi podnikového ředitele národního podniku Tatra. V něm cestovatelé mimo jiné psali: „Na druhé straně ze zpráv o propagační stránce vidíte, že je to právě rozsah cesty, který je propagačně v cizině mocnou zbraní. Jen díky tomu se nám podařilo na 10 dní vzbudit pro Československo ve zdejším tisku živý zájem po jiné stránce, než tomu bylo dosud v době rušných politických událostí. [...] Pro vlastní činnost pro Tatru bude mít plynulý průběh cesty význam zejména proto, že budeme mít opravdu celkový přehled všech hlavních automobilových trhů.”

⁷⁸ Viz kapitola 2.7.

⁷⁹ Dale Carnegie (1888–1955) Americký spisovatel a autor kurzů komunikace, které se postupně proslavily po celém světě. V dnešní době společnost, kterou založil, nabízí kurzy v 25 jazycích. Autor například knih *Jak získávat přátele a působit na lidi*, *Jak mluvit a působit na druhé při obchodním jednání*. Bylo vydáno více než 50 milionů jeho knih v 38 jazycích.

⁸⁰ CARNEGIE, Dale. *Jak získávat přátele a působit na lidi*, Bratislava: Bradlo, 1991, s. 127

novináři anebo běžnými obyvateli toho kterého místa měla vlastně též podobu reklamní akce. Lidé se ptali, co to s sebou cestovatelé mají, jak to funguje, jak to používají. Dnešním pohledem bychom řekli, že vlastně celá expedice do Afriky byla jedním velkým happeningem, reklamním eventem⁸¹.

Nejčastěji se pozornost točila kolem futuristického automobilu anebo kolem zbraní. Dokládají to články v magazínu *Svět motorů* – hned první reportáž nazvaná *Automobilem všemi světadíly, Koutoubia (Marseille – Casablanca) 5. května 1947*, která měla formu dopisu, psanému šéfredaktorovi: „...o voze Vám nemusíme nic říkat. Všude davy lidí. Nejméně stokrát jsme musili lidem vyvracet, že to není poslední typ amerického vozu, že jde o mnoho let starý výrobek československý. Ve Francii ohromný zájem o koupi, třeba i za velmi vysoké černé ceny, ovšem prakticky pro nás nemá význam, protože ti lidé nedostanou dovozní povolení a na černo obchody dělat nemůžeme.”⁸²

Další informace tohoto typu lze doložit například reportáží z Nikaragui otištěné v témže periodiku, ale o celých šest let později, v srpnu 1953. V první části se dočteme, jaký zájem byl o české zbraně: „Abych nezapomněl, se zbraněmi bude potíž. – Ale vždyť máme povolení. – Povolení! Copak jste mezi nimi první den? Kulovnice a patrně i pistole se zalíbily prezidentovu synovi. To je šéf generálního štábu. Našli si nějakou záminku a prý zbraně nesmíme poslat domů.”⁸³

Podobu jedné z celé řady prezentačních akcí, zase ilustruje závěrečná část stejného článku, tentokrát z Guatemaly: „Naleštěná Tatra se ocitla ve foyer největšího premiérového kina, obsypána davem obdivovatelů. Náš rozhovor před mikrofonom státní rozhlasové stanice se v závěru změnil ve spontánní manifestaci přátelství Guatemaly k lidově demokratickému Československu.”⁸⁴

V rozhovorech Miroslav Zikmund zmiňoval, že etiopský císař Haile Selassie projevil zájem zakoupit zbraně, které měla česká posádka na cestu. Oba pánové se zdvořile omluvili a tento obchod neuskutečnili, protože vysvětlili, že zbraně potřebují pro svoje další putování. Ale nabídli možnost jednat s československou zbrojovkou a vyjednat si samostatný nákup většího rozsahu.⁸⁵

Podobných situací pro ilustraci fungování české dvojice obchodníků byla celá řada. Jako poslední snad uvedu situaci, kdy se vydali na cestu přes Nubijskou poušť a chyba v deklinaci leteckého kompasu, kterým se navigovali, způsobila, že zabloudili. Vznikla

⁸¹ viz kapitola 2.7.

⁸² *Svět motorů: nezávislý týdeník*. Praha: Autoklub republiky Československé, 1947. ISSN 0039-7016.

⁸³ *Svět motorů: nezávislý týdeník*. Praha: Autoklub republiky Československé, č. 153 (17), 27. 8. 1953, s. 541–542

⁸⁴ Tamtéž, s. 542

⁸⁵ Tento příběh zazněl v rozhovoru, který jsem s Miroslavem Zikmundem vedl v roce 2012.

dramatická součást filmu⁸⁶ a pasáž do knihy, která je v závěru, po šťastném konci, pointovaná setkáním s místními majetnými obyvateli na okraji pouště. Kolem vozu se seběhla spousta pozorovatelů, které zajímalo, jaký vůz dokázal úspěšně absolvovat tak náročnou trasu.

Cesta přes poušť se v tomto úhlu pohledu stala propagačním eventem, který automaticky poutal pozornost na výrobek (i další předváděcí výbavu) a paralelně s tím rovnou zvyšoval i zájem o celou expedici jak v dané zemi, tak následně v Československu.

3.1.3. Průzkumy trhů a uzavřené smlouvy

Jak bylo uvedeno už v úvodním dopise na ministerstvo průmyslu z 9. 7. 1946, (citovaném v kapitole 3.1.), kterým čerství absolventi komerčního inženýrství žádali o svolení s expedicí, jedním z hlavních cílů bylo získání informací o trhu v té které zemi, prověření funkčnosti českého zastoupení a vytvoření osobních obchodních kontaktů.⁸⁷ Nemůžeme také zapomenout na přímé nabízení produktů pro dojednání obchodu.

Z několika rozhovorů s Miroslavem Zikmundem v médiích⁸⁸ lze usuzovat, že se taková jednání vedla, že snad byly uzavřeny i konkrétní smlouvy na prodej českých výrobků do zahraničí. Přímo doklady ovšem veřejně dostupné nejsou.

Bližší informace ohledně této činnosti jsem tedy dohledal opět v archivu Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně. Cestovní i technické deníky jsou na tyto informace skoupé, ale v korespondenci, kterou H+Z svědomitě vedli, se obrys této průmyslové průzkumné práce začne rýsovat.

Za všechny uveďme dopis H+Z z 15. 5. 1948 náměstkovi podnikového ředitele n. p. Tatra Františku Svobodovi: „Ze zpráv o propagační stránce vidíte, že je to právě rozsah cesty, který je propagačně v cizině mocnou zbraní. Jen díky tomu se nám podařilo na 10 dní vzbudit pro Československo ve zdejším tisku živý zájem po jiné stránce než tomu bylo dosud v době rušných politických událostí [...] Pro vlastní činnost pro Tatra bude mít plynulý průběh cesty význam zejména proto, že budeme mít opravdu celkový přehled všech hlavních automobilových trhů. Tuto práci dokončíme a pak budeme moci zase bez přerušení pracovat doma.”⁸⁹

Rozsah této inspekční práce byl obrovský. V Archivu H+Z jsou celé pořadače, bedny a tisíce stran dopisů se zápisy ze setkání s konkrétními obchodníky, cenové rozbory trhu,

⁸⁶ Film *Afrika 1 Z Maroka na Kilimandžáro*, 1952, dokumentární, Československo.

⁸⁷ Zde by bylo možné prohlásit, že H+Z pracovali na situační analýze (viz kapitola 2.7.)

⁸⁸ Například 11. 12. 2017 v České televizi v pořadu *Hyde Park Civilizace*, Miroslav Zikmund řekl: „Odjížděli jsme jako byznysmeni, ale na veřejnosti jsme se s tím tehdy nechlubili. V Nairobi jsme uzavřeli kontakt na 6000 vozů, což bylo množství, které tehdy Tatra vůbec nebyla schopná vyrobit.“

⁸⁹ Archiv H+Z, Muzeum jihovýchodní Moravy, Zlín. Dopis 15. 5. 1948.

informace o značkách, které se prodávají, které jsou nejrozšířenější atd. Jsou vytipována místa a provozy, kde by mohlo obchodní zastoupení té které firmy slavit úspěch. Několikrát jsou v dopisech uvedeny i konkrétní objemy požadovaného zboží s tím, že další konkrétní kroky už jsou předávány obchodnímu oddělení.

Za zmínku určitě stojí i fakt, že od února 1948, od politického převratu v naší zemi, přibývá signálů, stupňující tlak na cestovatele, aby expedici přerušili a vrátili se domů, aby už nepožadovali další uvolnění deviz atd. Toto dokládá například úryvek z korespondence ze dne 16. 1. 1949 odeslaný z Rio de Janeiro⁹⁰ anebo ještě téměř o rok dříve, ze dne 18. 4. 1948 (téměř přesně rok po startu expedice).⁹¹

Při vědomí velké pracovní agendy, kterou na sebe H+Z navalili – vedení deníků, tvorba audio, filmového i psaného obsahu pro média, obchodní agenda a průzkum, reklamní prezentace, logistika výpravy aj. – samotná cesta včetně kompletního logistického zajištění palivem, filmovou surovinou atd. v poválečné době, filmařská a fotografická práce, zpracování reportáží pro předjednané seriály v tisku, reportáže pro rozhlas a veškerá obchodní agenda, lze předpokládat, že přítomnost sporů o udržení expedice a jejího (byť už předem dohodnutého) financování v chodu, musela být vysilující.

Miroslav Zikmund i Jiří Hanzelka uváděli v celé řadě rozhovorů, že během cesty uzavřeli i konkrétní smlouvy pro dodávky určitého zboží z Československa. Za všechny uvedme

⁹⁰ „Vážený pane řediteli, k otázce zakončení cesty [...] rozhodnutí necháváme jen na Vás, stejně jako v případě zakončení přerušení cesty ohlášení této skutečnosti u nás doma. Prosíme však, abyste při rozhodování měli na mysli, že bychom ukončením cesty ztratili velmi cenný propagační argument. Dostanete jistě zprávu od zástupců čs. průmyslu v zemích, kterými teď projíždíme, jaký význam má skutečnost, že jsme projeli Afrikou a pokračujeme dál. Například pan ing. Šula nám klade na srdce, abychom za žádných okolností cestu nepřerušovali, a dokončili ji za každou cenu. [...] Pokud jsou u nás obavy, že se nechceme vrátit, jako mnoho jiných, které vidíme po cestě, prosím napište nám o tom otevřeně, a pak přijedeme kdykoliv a odkudkoliv, protože pro nás osobně má vztah k domovu větší váhu, než cokoliv jiného.“ Dopis ze dne 16. 1. 1949, Archiv H+Z, MJVM, Zlín

⁹¹ „Národní banka Československá se zavázala písemně zvláštním memorandem, které bylo vyhotoveno ihned po poslední schůzce devisové rady za předsednictví pana guvernéra dra Nebesáče, že nám poskytne devisy na celý zbytek cesty, jakmile naše cesta Afrikou přinese alespoň tolik devis, kolik stála. [...] objednávky z Egypta po naší návštěvě významně vzrostly a přišly první objednávky pro Sudan [...] kromě toho přišly z Nairobi první objednávky [...] Tady jen z Egypta bychom předpokládali splnění. [...] Národní banka tedy jistě písemný závazek splní, zejména, když jej převzal a potvrdil při zvláštní schůzce pan guvernéř dr. Nebesáč. [...] Ministerstvo zahraničního obchodu bylo jedním z prvních, na které jsme se obrátili. Ale presidiální šéf tohoto ministerstva nás odmítl velmi brzkě během dvou minut, aniž připustil předložení našeho návrhu. Když nám celkem ironicky prohlásil, že v zahraničním obchodu není místo pro fantazii a snění, nemohli jsme najít základnu pro další jednání. [...] při objektivním posudku situace tedy jistě není pochyb o tom, že povolení další cesty dostaneme, jestliže všechny úřady splní jen písemné závazky tak, jak jsme splnili svoje. Víme, že mnoho lidí v nás před odjezdem mnoho důvěry nemělo, ale jistě se Vám podaří doložit jim výsledky naší roční práce. Prosíme jen, abyste jednání po přijetí tohoto dopisu co nejvíce uspíšili, abychom se v Kapském městě neocitli bez halře. [...] Doufáme, že do Kapského města vystačíme, ale tam budeme opravdu v koncích.“ In: korespondence z první cesty, Archiv H+Z, MJVM Zlín.

například údajně dojednaný kontrakt s firmou Donald Vincent Company pro nákup 6.000 vozů Tatra 87 do Nairobi.⁹² Jednalo by se o obří úspěch – do té doby, tj. za třináct let produkce tohoto vozu bylo vyrobeno celkově 3.023 kusů.⁹³ Prodávaly se již v Egyptě, Jihoafrické republice anebo Argentině. Jediný kontrakt by tedy ztrojnásobil jeho celkovou výrobu. Je možné, že na tyto prodeje měla vliv i propagační cesta a jednotlivá jednání Hanzelky a Zikmunda. Přímý důkaz ovšem není. To je problém při oceňování aktivit public relations do dneška – vyhodnotit jejich přímý vliv na prodejní efekt takto zpětně nelze.

Miroslav Zikmund si pamatoval konkrétní detaily kontraktu, ale v Archivu H+Z se takovou smlouvu nepodařilo nalézt. Je možné, že uzavřené obchodní smlouvy nebyly součástí archivu, který Zikmund vedl, protože jako obchodní listiny byly tajné.⁹⁴

Konkrétní obchodní jednání o kontraktech ale zcela jistě probíhala. Dokládá to například dopis adresovaný Jaroslavu Růžičkovi, podnikovému řediteli EVIKY n. p., odeslaný 5. 6. 1950. H+Z píše: „President (Somoza) se zajímá o větší dodávku našich zbraní, [...] také v jiných oborech jsme navázali spojení, [...] předáváme dnes do KOVO objednávku vzorkových 13 motocyklů, jednoho Tatraplanu a jedné Škodovky. Čekáme, že z toho bude značný obchod, odhadujeme motocykly na 300 v prvním roce. Přikládáme podrobné informace o této firmě na zvláštním listě. Odpuště, že tentokrát posíláme dopis přes KOVO, ale posíláme asi 14 poptávek a nestačíme časově přepisovat pro všechny informace o firmě /za 10 minut máme další obchodní schůzku/ Elias chce předložit prezidentu Somozovi co nejúplnější obraz našich dodávkových možností v oboru železniční dopravy, t.j. vagony všeho druhu, motorové vozy, lokomotivy Dieselovy i parní, signalizační zařízení atd. Prosíme Vás, pane řediteli, zařídíte potřebné, aby tento materiál dostal co nejdříve. Prospekty, fotografie, technické popisy...”⁹⁵

Při pátrání archívem jsem našel celou řadu podrobných zpráv s konkrétními jmény obchodníků, s konkrétními počty vozů či jiných výrobků, o které by v dané zemi byl zájem koupit⁹⁶. Ale nenarazil jsem ani na jednu uzavřenou obchodní smlouvu. Podle rozhovorů s Miroslavem Zikmundem se vlivem nového politického uspořádání po únoru 48 mnohé

⁹² Rozhovor s Miroslavem Zikmundem na youtube [outube.com/watch?v=ux2-8bVyKV&t=222s](https://www.youtube.com/watch?v=ux2-8bVyKV&t=222s).

⁹³ ROSENKRANZ, Karel. *Osobní automobily Tatra*. Kopřivnice: Tatra, 2007. ISBN 978-80-239-9875-7.

⁹⁴ Pochopitelně je možné, že se Miroslav Zikmund mýlí. Nicméně naprostá většina ostatních informací, které M. Zikmund v rozhovorech uvádí, je pravdivá, případně ne zcela přesná, ale na vyložený omyl anebo lež jsem během pětadvaceti let spolupráce s ním nenarazil.

⁹⁵ Archiv HZ, Muzeum jihovýchodní Moravy, Zlín. Dopis odeslaný 5. 6. 1950.

⁹⁶ Další příklad za všechny: dopis odeslaný z Buenos Aires 3. 5. 1949 k rukám podnikového ředitele n.p. TATRA. Píše se zde: „...před odjezdem z Buenos Aires bychom Vám chtěli podat zprávu o jednání, které jsme zde – pro vás nezávazně – navázali [...] využili jsme jednání o bezcelný dovoz svých pneumatik, abychom se blíž seznámili s rozhodujícími lidmi, jako se šéfem příslušné sekce ministerstva financí a presidenta hospodářské rady. Oběma jsme Tatra předvedli a při té příležitosti se zmínili o nových chladírenských polopřívěsech. Argentina je nutně potřebuje, a zatím jsou k dispozici jen z USA, ovšem za dolary, které Argentina nemá. Oba činitelé, jeden nezávisle na druhém, nás vyzvali, abychom co nejdříve opatřili všechny podklady pro uskutečnění dovozu těchto polopřívěsů“.

uzavřené smlouvy nenaplnily. Nové vedení jednotlivých státních a národních podniků o ně buď nejevilo zájem, anebo jim jednoduše nebylo schopné dostat.

V srpnu 1968 odpovídal Jiří Hanzelka na otázky účastníků besedy v Mariánských lázních v sále Casina. Mimo jiné zazněla otázka na financování expedic H+Z a žádost o vysvětlení toho, že jejich cesty financuje stát. Jiří Hanzelka na zvukovém záznamu z této besedy uvádí, že před odjezdem získali stipendium ve výši 2x 200 000 Kčs které splatili ve výši 480 000 Kčs (tedy i s úroky). Dále že jim Československá státní banka poskytla 20.000 USD (tehdy přibližně 1 milion korun)⁹⁷. „Jenom do skončení naší cesty inkasovala na obchodech, které jsme během cesty sjednali, 3.200.000 dolarů, [...] tady se dá počítat v desetitisících procent čistého výnosu naší cesty pro stát. Samozřejmě zastoupení, která jsme zřídili, fungovala a některá fungují dodnes a vydělávají další valuty. To jsou tedy obchody, které jsme nejenom uzavřeli, ale které se i uskutečnily. Naproti tomu byla řada obchodů, které neuskutečnily i přesto, že jsme je uzavřeli.⁹⁸

⁹⁷ Audiozáznam této besedy je součástí Archivu H+Z v Muzeu jihovýchodní Moravy ve Zlíně a dále je součástí bonusových materiálů na DVD *Hanzelka a Zikmund v Sovětském svazu*, vydal Filmexport Home Video v roce 2011.

⁹⁸ Jiří Hanzelka v audiozáznamu dále pokračuje: „Například poslali jsme z Nairobi smlouvu na dodávku šesti tisíc osmiválcových Tater [...] to bylo přibližně 27 milionů dolarů s postupem dodávky na tři roky. Odpověď Československa byla, že zrušilo výrobu osmiválcových Tater. Tehdy byla korejská válka, byly tady některé politické důvody, ale chtěl bych to uvést jako důkaz, že jsme skutečně nejeli na první cestu za dělnické peníze, jak se občas říká, že nás stát vybavil jen tímto úvěrem, a že jsme do posledního haléře v korunách i v devizách nejenom vrátili, ale dali státu víc, než jsme přijali. Že jsme považovali za svoji základní morální povinnost – když tedy ve světě jsme, tak si na tento přepych vydělat a dávat státu navíc tu práci vzdělavatelskou, literární, informativní, kulturní a chcete-li také propagační.”

3.2. ÚSPĚCH ČESKOSLOVENSKÝCH CESTOVATELŮ

Nyní se věnujme tomu, jaký měla mediální práce podíl i na propagaci jmen obou cestovatelů. Spojené monogramy H+Z a Z+H se díky tomu začaly stávat samostatnou, obecně známou „obchodní značkou“. S tím následně souvisí i knihy a filmy, které pod tímto nezaměnitelným označením začaly vycházet po jejich návratu.

Linie osobnostní prezentace navíc umožnila autorům pokračovat v práci (byť pozměněně) i v proměněných politických podmínkách Československa po roce 1948.

3.2.1. Mediální rutiny

O expedici dvou mladých mužů kolem světa, navíc provedenou vozem, který dva roky po válce vypadal jako futuristické zjevení, byl zájem. Svoji roli hrálo to, že lidé byli po válce vyhladovělí po jiném, než stresujícím obsahu a cesta kolem světa, informace o okolním světě a o životě na jiných kontinentech do tohoto rámce zapadaly. Je třeba dodat, že Hanzelka se Zikmundem nic nenechávali na náhodě.

Jak jsme už měli možnost vidět, Miroslav Zikmund a Jiří Hanzelka svůj projekt pečlivě připravili. Dodejme, že příprava proběhla do takových detailů, jako jsou předtištěné formuláře pro deníkové záznamy, adresáře analyzovaných firem a podobně. V rozhovoru vedeném v roce 2012 Zikmund vzpomínal: „Dalo mě dost práce na samém začátku práce, abych Jirku [Hanzelku] přesvědčil, že musíme dělat deník. On říkal: K čemu, na co, to je ztráta času. Já zas: Jirko nejenom deník, ale budeme si také muset dělat evidenci fotografií, [...] pořádáme cestu kolem světa, tak za měsíc nebudeme vědět, co bylo prvního druhého ani třetího dne. Nakonec na to přistoupil, a dokonce jsme si nechali už před startem vytisknout formuláře, jak cestovního, tak technického deníku, a nebýt toho, tak ty záznamy byly naprostá džungle.“⁹⁹

Víme už, že hlavním jádrem činnosti na první expedici v letech 1947–1950 bylo analyzování trhů, prezentace československých výrobků a navazování obchodních kontaktů. Až druhá v pořadí byla práce novinářská, která ale šla s obchodní rolí ruku v ruce: zajišťovala reklamu na prezentované zboží, zajišťovala potřebné finance a zvyšovala publicitu.

První, africká a jihoamerická výprava H+Z byla původně plánovaná jako jedna velká expedice kolem světa. Ještě 3. 4. 1947, necelé tři týdny před startem, tak vyšel krátký článek ve *Svobodných novinách*, kde bylo uvedeno: „Dva mladí Čechoslováci inž. Hanzelka a inž.

⁹⁹ Viz kapitola 9) Rozhovory a vzpomínky.

Zikmund podniknou v polovině tohoto měsíce propagačně sportovní a studijní cestu automobilem kolem světa. [...] Cesta rozpočtená na 150.000 km v trvání 33 měsíců je povede přes Francii, severní Afriku, Egypt, Habeš a Kapské město do Jižní Ameriky, odtud napříč Mexikem a od východu na západ Spojenými státy, pak přeplavbou do Japonska, do Číny, Indie, Austrálie a zpět přes Asii a Sovětský svaz.”¹⁰⁰

Už na severu Afriky cestovatelé zjistili, že jejich plán je z časového hlediska nerealizovatelný. Buď budou dodržovat časový itinerář cesty, což by znamenalo rezignovat na filmování a výrobu reportáží, anebo opustí časový rozvrh, ale namísto toho dodrží mediální a obchodně-analytické závazky, které si nasmlouvali. Zvolili druhou variantu a čas ukázal, že z hlediska jejich dalších životů to bylo rozhodnutí doslova osudové a záchranné. Cesta nakonec měřila 61 357 kilometrů ujetých vozem¹⁰¹ a vedla přes Afriku a Jižní Ameriku, kde skončila¹⁰².

Během ní platilo, že se dodržuje trasa, zeměpisný plán (časový se podřizoval, jak bylo řečeno výše) a k improvizacím docházelo jen ve výjimečných případech, kdy se nabídla jedinečná obchodní anebo novinářská příležitost.

Dále v pravidelných intervalech vytvářeli několikadenní zastávky, během kterých zpracovávali získané materiály, hledali laboratoře, kde jim vyvolají fotografie i filmové záběry, sháněli strategické suroviny – filmy do kamer i fotoaparátů, palivo – a hlavně psali, aby dodrželi redakční uzávěrky. Například v Káhiře (během první cesty) anebo na hausbotu na jezeře Dal v Kašmíru (v době druhé cesty) učinili několikadenní pauzy, při kterých vytáhli psací stroje z kufrů a souvisle psali články a reportáže. Mechanismus dlouhodobých seriálů v partnerských médiích byl velmi efektivní z hlediska oslovení veřejnosti, ale náročný na pravidelnost z hlediska pracovního a cestovního režimu.

3.2.2. *Seriály v printech*

Mladí cestovatelé ještě před zahájením první cesty uzavřeli několik smluv, které bychom z dnešního pohledu označili za mediální partnerství¹⁰³. Jednalo o ujednání s časopisy, které ale ve většině případů nesly hrozbu v podobě doušky, kterou si vedení redakcí vymíňovalo právo spolupráci ukončit, pokud by kvalita anebo pravidelnost¹⁰⁴ nesplňovala očekávání. Například ve smlouvě s časopisem *Svět práce*, který se v budoucnosti stal jedním ze silných médií, jež

¹⁰⁰ Viz článek *Cesta kolem světa automobilem*. In: *Svobodné noviny*, Praha, 3. 4. 1947

¹⁰¹ HANZELKA, Jiří a Miroslav ZIKMUND. *Legenda H+Z: První cesta: výběr z díla*. Vydání první. Brno: Nakladatelství Jota, 2010. ISBN 978-80-7217-798-1., 4. strana obálky

¹⁰² Cestovatelé se nakonec vraceli na konci jihoamerické etapy s tím, že vstup do USA jim nebyl povolen a celou asijskou část trasy plánovali uskutečnit bezprostředně po návratu do Československa.

¹⁰³ Viz kapitola 2.7.

¹⁰⁴ Šlo o dodržování periodicity a časových harmonogramů – což vzhledem ke komplikacím s poštou během cesty poválečným světem byla další potenciální komplikace.

prezentovalo činnost H+Z, bylo uvedeno, že „...dohoda platí na zkušební dobu, během níž budou otištěny tři reportáže, aby redakce mohla posoudit, zda příspěvky vyhovují programovému předpokladu časopisu. Po této době může být prodloužena nebo rozvázána.”¹⁰⁵

Důležitá byla smlouva s časopisem *Svět motorů*, kde následně vycházely reportáže z cesty ještě několik let po jejich návratu. Spolupráce s tímto periodikem pak byla navázána i během druhé expedice.

Ve Vydavatelství ministerstva informací vycházel týdeník *Svět v obrazech*. Zde se 21. 4. 1947 dohodli (tento text byl na základě předchozí návštěvy finalizován pouhý den před odjezdem!), že budou dodávat obrazový materiál se stručnými texty (do dvou stran strojopisu), jež je proponován na tři roky. Součástí tohoto ujednání byla také dohoda o zastupování v distribuci dodaného obrazového materiálu do celého světa, mimo jiné i za účelem celosvětové propagace této cesty. Výnosy získané případným prodejem podkladů do zahraničí měly být děleny na 50% mezi vydavatelství a dva organizátory a členy expedice. Text byl ukončen zvoláním: „Přejeme Vaší veliké cestě plný zdar a úspěch a zdravíme Vás přátelsky!”¹⁰⁶

Do *Světa práce* se H+Z zavázali dodávat reportáže o rozsahu 7–9 sloupců (t. j. 10–13 stran) „Budou to systematické články rázu hospodářského, národopisného jakož i obecné reportáže, doplněné vhodným fotografickým materiálem.”¹⁰⁷

Na jednu stranu se tedy ocitli v kleštích dohodnutých povinností, ale na druhou stranu jim to dávalo určitou silovou pozici jak z hlediska příjmů, tak z hlediska mediálního prostoru.

Ještě v Praze se možná i díky této jistotě mediální síly H+Z ukázali jako nesmlouvaví kontroloři, kteří si pečlivě hlídají svůj mediální obraz. Ještě dříve, než opustili domovinu, neváhali se pustit do vzrušeného dialogu s redaktory, jestliže vyznění článku například v *Mladé frontě* neodpovídalo jejich představám. V dopise mimo jiné píše: „V sobotním čísle Vašeho časopisu byla zveřejněna na poslední stránce /sportovní rubrika/ krátká zpráva o cestě, kterou připravujeme. Podepsána byla značkou Sý.¹⁰⁸ Máme k ní několik poznámek: V šesti větách jste se dopustili pěti hrubých omylů. Podáváte zprávu o podniku, o kterém nemáte ani jedinou přesnou informaci. Nejen, že tím uvádíte svoji čtenářskou obec v omyl, ale působíte nám značné obtíže zde doma...”¹⁰⁹

¹⁰⁵ Smlouva v tomto znění mezi Hanzelkou a Zikmundem na straně jedné a redakcí časopisu *Svět práce* na straně druhé byla uzavřena 17. 4. 1947.

¹⁰⁶ Viz dopis ze dne 21. 4. 1947, Archiv H+Z, MJVM, Zlín

¹⁰⁷ Archiv H+Z, Muzeum jihovýchodní Moravy, Zlín, dopis ze dne 17. 4. 1947

¹⁰⁸ Miroslav Zikmund měl tento dopis uložený ve svém osobním archivu. Zpětně se k němu ještě vrátil, aby si do něj tužkou poznačil, že zkratka Sý znamená jméno novináře Smutného.

¹⁰⁹ Archiv H+Z, Muzeum jihovýchodní Moravy, Zlín

Tyto smlouvy byly uzavírány pro první i druhou expedici a do redakční práce byli při druhé výpravě smluvně uvázáni i další členové výpravy Oldřich Chalupa a Robert Vít¹¹⁰.

Mezi partnerskými periodiky tak figurovaly *Zdravotnické listy*, *Technické noviny*, slovenský *Svet socializmu*, *Mladá fronta* (zde dokonce šlo o smlouvu garantující exkluzivní rozhovory prostřednictvím radioamatérského vysílání – viz fotografie) a dále *Večerní Praha*.

Při plánování druhé cesty už pozice obou cestovatelů byla v mnoha ohledech odlišná. Proto například i ČTK projevila o spolupráci sama aktivní zájem: „ČTK jako zpravodajská agentura by velmi uvítala, kdyby mohla o vás přinášet československému a zahraničnímu tisku krátké, hutné reportáže z průběhu cesty.“¹¹¹

Nakonec uzavřeli čtyřstránkovou smlouvu s ČTK, kterou „se zavázali ke vzájemné pravidelné spolupráci po celou dobu trvání cesty ing. Hanzelky a ing. Zikmunda po Evropě, Asii a Austrálii v letech 1958–1962.“¹¹²

3.2.3. Rozhlasové reportáže

V roce 1937, deset let před zahájením první výpravy, mělo Československo milion koncesionářů¹¹³ rozhlasového vysílání.¹¹⁴ Jednalo se o moderní a oblíbené médium, které stále dál získávalo na popularitě a H+Z proto usilovali i o uzavření spolupráce s Československým rozhlasem. Doslova pilířem mediálních výstupů H+Z se tak staly rozhlasové reportáže. To platí pro první ale i pro druhou expedici, kdy už sice vysílala i Československá televize¹¹⁵, ale její akceschopnost a pružnost z hlediska pravidelného přinášení cestovatelských reportáží nemohla ještě rozhlasu konkurovat. Rozhlasová znělka provázená zatroubením klaksonu a doplněná o melodii jihoamerické skladby *Yerba buena*¹¹⁶ se stala průvodním znakem poznávání světa prostřednictvím rádia (když ve skutečnosti to kvůli železné oponě nebylo možné) minimálně dvou generací posluchačů.

¹¹⁰ Na druhou tzv. asijskou cestu H+Z pozměnili sestavu – původně i zvažovali, že by vyrazili společně s manželkami, ale nakonec vyrazili s mechanikem a vývojářem Tatry Robertem Vitem a s lékařem Oldřichem Chalupou. viz například ZIKMUND, Miroslav. HANZELKA, Jiří. *Obrácený půlměsíc*. Praha: SNPL, 1961, s. 13

¹¹¹ Archiv H+Z, Muzeum jihovýchodní Moravy, Zlín, dopis ze dne 4. 8. 1957

¹¹² Smlouva mezi ČTK a H+Z byla uzavřena 21. 1. 1959

¹¹³ Přesně 9. 12. 1937 byl vylosován miliontý koncesionář Československého rozhlasu.

¹¹⁴ ŠTOLL, Martin. *1. 5. 1953 – zahájení televizního vysílání. Zrození televizního národa*. Praha: Havran, 2011. Edice *Dny, které tvořily české dějiny*. ISBN 978-80-87341-06-3., s. 13

¹¹⁵ Tamtéž, s. 117

¹¹⁶ Slavná jihoamerická píseň hraná v mnoha různých podobách na mnoha místech a při mnoha různých událostech po celé Jižní Americe. Překlad názvu bývá „Krásná květina.“

Vzhledem k množství zpracovaných zvukových reportáží z obou výprav lze hovořit o tom, že H+Z položili základy tradice české rozhlasové cestopisné reportáže. Pořad *Zápisník zahraničních zpravodajů* vysílá Český/Československý rozhlas od roku 1955, první znělka jednoho z nejstarších dosud vysílaných pořadů českého mediálního prostředí se tedy ozvala až pět let po návratu H+Z z první expedice.

Tvorba rozhlasových reportáží byla charakterizována několika pozoruhodnými prvky. Během první cesty bylo komplikované pořizovat zvukové záznamy a kamera tehdy ještě zvukovou stopu nezaznamenávala. H+Z tedy posílali do Prahy textové podklady včetně popisu zvukových kulis a atmosfér a až na místě, za spolupráce zvukaře, hudebního skladatele, redaktora Karla Pecha¹¹⁷ a herce Jaromíra Spala¹¹⁸ vznikl zvukový materiál pro vysílání.

V reportážích se využívala ich forma jako osobní zprostředkování zkušeností a poznatků z úst obou cestovatelů. Protože ale nebylo v jejich silách posílat z výpravy zvukové záznamy, hlasy redaktorů Karla Pecha a Jaromíra Spala (občas také se zastoupením herce Karla Högera) si mnoho posluchačů spojovalo s oběma cestovateli tak silně, že po návratu cestovatelé sami pořádali přednášková vystoupení po celé republice mimo jiné i proto, aby si lidé zvykli na jejich skutečné hlasy.¹¹⁹

Zásadní tvůrčí postavou cestovních reportáží byl hudební skladatel Zdeněk Liška¹²⁰ Tento klíčový tvůrce československého filmu začínal právě na filmových a (místy i) rozhlasových reportážích dvojice Jiří Hanzelka a Miroslav Zikmund.

Pro druhou cestu v letech 1959–1964 byla spolupráce s Československým rozhlasem prodloužena a stejný zůstal i redakční tým. Režisérem jednotlivých reportáží se stal Karel Pech¹²¹. Ve smlouvě bylo uvedeno, že Pech bude režisérem relací s tím, že si „pozve další interprety podle svého výběru.“¹²² V tomto období už byla spolupráce po technické stránce snazší, protože pořizování zvukových záznamů se stalo běžnou rutinou expediční novinářské práce.

¹¹⁷ Karel Pech (1917–2006), rozhlasový a televizní reportér a režisér, divadelní režisér, herec. Na rozhlasových reportážích H+Z pracoval nejen redakčně, ale propůjčil jim i svůj hlas. Následně četl komentář i u jejich celovečerních filmů.

¹¹⁸ Jaromír Spal (1916–1981), divadelní a filmový herec, rozhlasový recitátor, podílel se na řadě dokumentárních rozhlasových i televizních snímků, včetně reportáží Z+H. Pracoval i v dabingu.

¹¹⁹ Karel Pech pak s využitím této spojitosti četl komentář u celovečerních filmů Hanzelky a Zikmunda.

¹²⁰ Zdeněk Liška (1922–1983), hudební skladatel, mimo jiné se proslavil hudbou k Vlácilově *Markétě Lazarové* (1967) anebo k české sci-fi Jindřicha Poláka *Ikarie XB-1* (1963). In: MATZNER, Antonín a Jiří PILKA. *Česká filmová hudba*. V Praze: Dauphin, 2002. ISBN 80-7272-013-9.

¹²¹ Dostupné z: <https://portal.rozhlas.cz/karel-vl-jm-antonin-pech-7971809>

¹²² Viz smlouva uzavřená mezi sekretariátem výpravy H+Z a Československým rozhlasem 28. 2. 1959.

Vpravdě „rozhlasácký“ byl i způsob komunikace, jaký během druhé expedice členové výpravy s Karlem Pechem zvolili – každá zásilka se zvukovými záznamy byla doplněna i o pásku s osobními poznámkami a pozdravy, jednalo se tedy o jakési zvukové dopisy. Pech si je v redakci poslechl, odpověděl na ně a případně doplnil požadavky pro další natáčení.

Díky tomu, že v Archivu Českého rozhlasu je ještě stále poměrně obsáhlá knihovna zvukových záznamů, je tento bohatý archivní materiál přístupný pro bádání i pro zpracování archivních relací, jako bylo například čtyřiadvacetihodinové pásmo *Rádia Retro*, které připravil na 14. 2. 2019 (ke stým narozeninám Miroslava Zikmunda) redaktor Tomáš Černý¹²³. V této relaci právě využil nejen vysílané reportáže, ale i úryvky z „magnetofonové komunikace“ cestovatelů a tehdejší rozhlasové redakce.¹²⁴

3.2.4. *Filmy a práce s kamerou*

Filmové práci jsem věnoval celou publikaci *Filmaři H+Z*¹²⁵ proto na tomto místě zajisté bohaté téma filmové činnosti cestovatelského tandemu nechávám ve formě základního uvedení, abych zbytečně rozsáhle necitoval vlastní práci, kde se dané téma snažím v základu pokrýt. Zaměřím se na takové aspekty jejich filmové práce, které mají přímé spojení s mediální komunikací.

Jiří Hanzelka a Miroslav Zikmund se pro první expedici uvázali k tvorbě filmových reportáží i vzdělávacích filmů. Hanzelka se Zikmundem 16. 4. 1947 (tedy šest dní před odjezdem) podepsali pro první expedici smlouvu s Ústavem pro film a diapositiv ministerstva školství a osvěty. Výstupem tohoto ujednání bylo „pořízení školních filmů během jejich cesty kolem světa. Jmenovaní pánové se zavázali, že pořídí ročně filmový materiál nejméně pro pět stodvacetimetrových školních filmů 16mm.“¹²⁶ Protože nebylo možné předem garantovat kvalitu ani obsah dodávaných filmů, obsahovala dohoda (podobně jako u tištěných médií) i něco na způsob opce: „Jestliže oba pánové splní dané pracovní minimum a jestliže jejich filmová práce bude vyhovovati požadavkům Ústavu, bude jim i v roce 1948 a 1949 poskytnuta stejná podpora.“¹²⁷ Výměnou za tuto práci se Ústav zavázal, že vyplatí národnímu podniku Tatra v Praze částku 150 000 Kčs.¹²⁸

¹²³ Dostupné z: <https://radiozurnal.rozhlas.cz/tomas-cerny-5000514>

¹²⁴ Dostupné z: <https://dvojka.rozhlas.cz/radio-retro-8082483>

¹²⁵ HORKÝ, Petr. *Filmaři Hanzelka a Zikmund*. Praha: PiranhaFilm, 2014. ISBN 978-80-905931-1-4.

¹²⁶ Smlouva H+Z s Ústavem pro film a diapositiv podepsaná 16. 4. 1947, in Archiv H+Z. Muzeum jihovýchodní Moravy.

¹²⁷ Tamtéž.

¹²⁸ Tamtéž.

Tato dohoda byla pro cestovatele na jednu stranu cenná a důležitá z hlediska finančního. Na stranu druhou představovala zdroj stresu, protože ani Hanzelka ani Zikmund nebyli žádnými filmovými profesionály, dokonce ani nebyli kinoamatéry. S kamerou neuměli zacházet a nutně potřebovali získat zkušenosti a dovednosti. Zásadní osobností se pro ně v tomto ohledu stal kameraman, režisér a pedagog Jaroslav Novotný¹²⁹, který pracoval ve filmových ateliérech ve Zlíně na Kudlově. Jednotlivé filmové zásilky vždy prohlédl a nadiktoval své asistentce Věře Hutákové dopis, ve kterém shrnul, co je třeba napravit, změnit, vylepšit. A tak například 19. 1. 1948 odešel do Nairobi adeptům filmařského řemesla dopis s následující poznámkou: „Doporučuji Vám, abyste alespoň v těch případech, kde to bude možné, stavěli filmované osoby pokud lze do příznivého světla a kde je to jen trochu možno, abyste užívali světla odraženého. Víím, že s sebou nemůžete vozit obvyklé filmařské odrazné desky, často stačí, když proti filmované osobě nebo předmětu nastavíte třeba jen bílý kabát apod. [...] Po stránce stříhové vám ještě jen doporučuji: víc detailů a větší detaily. Málo obrazů, na př. lidských typů, kde by obraz obličeje pokryl celé plátno”.¹³⁰

Oba cestovatelé si od zkušeného filmaře nechali poradit a postupně se zlepšovali. Až následně po potvrzení kvality (viz tato poradní a vlastně pedagogická činnost Jaroslava Novotného tzv. na dálku) padlo rozhodnutí, že jejich filmy smějí být zařazeny i do projekcí v kinech jako předfilmy. Rostoucí kvalita jejich filmové tvorby pak umožnila i schválení výroby a projekce celovečerních filmů z jejich cest. Rostoucí kvalitu kompozice i expozice lze i dnes pozorovat hlavně na prvním celovečerním filmu této dvojice *Afrika 1. - Z Maroka na Kilimandžáro*.¹³¹

Hlavním partnerem pro filmovou práci během první expedice tak byly filmové ateliéry na zlínském Kudlově a Krátký film Praha.¹³²

Během druhé expedice už vysílala i Československá televize. H+Z tedy dojednávali spolupráci i s ní.

Když se začaly vyrábět jejich celovečerní filmy, nebyly k dispozici žádné záběry, které by líčily odjezd a cestu za hranice Československa. Proto byl sestaven filmový štáb, který se až

¹²⁹ Jaroslav Novotný (1903–1976), režisér, kameraman, pedagog. Zasloužil se o používání filmů jako výukových pomůcek. Někdejší ředitel zlínského filmového ateliéru. Podílel se na řadě baťovských reklam a pracoval i jako kameraman na na pozdějších filmech H+Z, hlavně na filmu z Kašmíru *Je-li Kde na světě ráj* (1961).

¹³⁰ HORKÝ, Petr. *Filmaři Hanzelka a Zikmund*. Praha: PiranhaFilm, 2014. ISBN 978-80-905931-1-4. originál Archiv H+Z, MJVM, Zlín

¹³¹ Film *Afrika 1. Z Maroka na Kilimandžáro*, dokumentární, Československo 1952, 104 min

¹³² Koneckonců Krátký film je dodneška držitelem práv na řadu reportáží se značkou H+Z. Celovečerní filmy jsou pak v držení Národního filmového archivu. Některé fyzické kopie filmů drží také Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně.

po návratu z cesty vydal do kopřivnických dílen Tatry a tam se zpětně dotáčely záběry s H+Z, jak pracují na vozech T87, aby se vše naučili. Nebyla to lež, (H+Z skutečně před odjezdem strávili měsíc v provozu Tatry, aby svůj automobil co nejlépe znali), ale filmařská licence vytvořená formou rekonstrukce.

Další takovou dotáčkou bylo překročení hranice, kontrola celníkem v Železné rudě, následné zvednutí závory a jízda směrem ze země ven – jde o víceméně pikantní situaci, kdy železná opona už byla pevně spuštěna, ze země nesměl nikdo bez speciálních povolení vycestovat – tím pádem stanice pohraničnicka i závora byly postaveny jako dekorace. Navíc v době natáčení těchto záběrů si ani H+Z nemohli být jistí, jestli ještě někdy vyrazí na další cestu.

Hotové filmy se sice zřídka, ale přeci jen odkazují k jejich hlavnímu a původnímu cíli – k propagaci výrobků a uzavírání kontraktů. Ve snímku *Z Maroka na Kilimandžaro*¹³³ je obsažena situace¹³⁴ s výměnou pneumatik a s pumpováním prvního defektu na výpravě, přičemž je zřetelně vidět značka pneumatik.

Když byly filmy z první expedice uvedeny v kinech, bylo jejich promítání podpořeno i reklamní kampaní, jejíž součástí dokonce byly i velkoplošné reklamy, předchůdce dnešních billboardů, jak dokládá fotografie z Karlových Varů.¹³⁵

Z druhé expedice vznikl jen jeden celovečerní film, natočený v Kašmíru s Jaroslavem Novotným¹³⁶ za kamerou a Jiřím Hanzelkou jako režisérem. Název zněl *Je-li kde na světě ráj*.

Dalším celovečerním titulem měl být film ze Sovětského svazu, ale sovětská strana jeho tvorbu a promítání zamítla. O zamítnutí existuje záznam v korespondenci mezi sekretariátem druhé výpravy H+Z na Akademii věd a ředitelstvím Krátkého filmu. V dopise ze dne 2. 12. 1958¹³⁷ je uvedeno: „K Vaším připomínkám ze dne 15. 11. sdělujeme Vám toto naše stanovisko: [...] Jednání se sovětským filmem o natočení panoramatického filmu skončilo rozhodnutím sovětské strany, že film natočen nebude. Zůstává tedy ustanovení článku VI. odst.2 smlouvy o dodávkách záběrů pro zpravodajský film a pro politické vysílání Čs. televize beze změny.”

O důvodech zamítnutí se lze dohadovat, kromě možných logistických potíží, které mohly jednoduše rozhodnout o čistě technické nemožnosti realizovat výrobu filmu, je tu i důvod domnívat se, že zde nebyl zájem sovětské strany vpustit zahraniční filmový štáb

¹³³ Film *Z Maroka na Kilimandžaro*, 104 minut, 1952

¹³⁴ Na stopáži 29:30

¹³⁵ Otázce distribuce, reklamy, dobovým ohlasům i způsobům premiérového uvádění filmů H+Z v kinech se dále podrobně věnuje ¹³⁵ například SKOPAL, Pavel: Na cestu kolem světa anebo na výlet do Krče? Receptce filmových cestopisů Hanzelky a Zikmunda v 50. letech in: *Illuminace* 20, 2008, č. 1, s. 85–125

¹³⁶ Jaroslav Novotný (1903–1976), režisér, kameraman, pedagog. In: ŠTOLL, Martin. a kol. *Český film režiséři-dokumentaristé*, Praha: Libri, 2009 ISBN 978-80-7277-417-3 s. 391–395

¹³⁷ Dopis je součástí Archivu H+Z v Muzeu jihovýchodní Moravy ve Zlíně.

nekontrolovaně do soudobých reálií Sovětského svazu, a že tu nebyl jednoduše cenzorský souhlas s výrobou jiného než propagandistického materiálu.

Vznikl tak jen set krátkých filmových reportáží v produkci Krátkého filmu Praha a Filmového studia Gottwaldov¹³⁸. Miroslav Zikmund i Jiří Hanzelka vzpomínali, že i když měli povoleno projíždět mnohdy zapovězenými oblastmi SSSR, vždy na ně na všech místech čekal uvítací výbor s připravenou slavností, bohatým programem, spoustou jídla a vodky, které nakonec znemožňovaly samostatné natáčení podle představ cestovatelů. Vždy měli přiděleného pracovníka na každé lokalitě, který jim nedovolil točit jiné než místními předem připravené náměty.

3.2.5. Redakční logistika

Jedna věc byla dojednat smlouvy o mechanismu spolupráce mezi H+Z a redakcemi médií, včetně honorářů a tím, komu budou kam poukazované. Druhá věc ale byla potom samotná logistika této spolupráce. Bylo třeba odesílat podklady, filmové pásy a fotografie, v ideálním případě pak dostávat k nahlédnutí otištěné články a poslouchat hotové reportáže ve vysílání rozhlasu¹³⁹, aby bylo jasné co zlepšit.

Prvkem, který do korespondence vnášel napětí, bylo fungování pošt v poválečném světě. Korespondence mezi redakcí *Světa v obrazech* a H+Z z 27. 8. 1948 ukazuje dodnes, že právě pravidelnost a nejistota z hlediska dodacích lhůt poštovních služeb afrických států představovala komplikaci, která se musela řešit: „Vaše reportáže míníme uveřejňovat nadále, ovšem celá věc má jednu velkou závadu. Obdrželi jsme od Vás a to velmi opožděně reportáže, které kdybychom dnes uveřejnili, byly by velmi neaktuální.”¹⁴⁰ O tom, že nakonec se řešení našlo, svědčí fakt, že H+Z později na jejich stránky přispívali řadu let, mnohdy měli „obsazenou” prostřední dvojstranu řadu týdnů po sobě.

Že oba cestovatelé přikládali velkou důležitost kontrole a reflexi svých mediálních výstupů, dokládají deníkové záznamy. Uvádějí v nich, že věnovali čas četbě *Světu motorů* a kontrole už otištěných reportáží, anebo že sledovali ve vysílání Československého rozhlasu, jaké reportáže se zrovna vysílají, a tedy jestli mají ještě „polštář” hotových a odeslaných podkladů, anebo jestli musejí urychleně psát další.

¹³⁸ Deset z těchto reportáží ze Sovětského svazu vydal Fimexport Home Video na DVD v roce 2011 doplněné o bonusový materiál a celé znění *Zvláštní zprávy č. 4*.

¹³⁹ Díky šíření i na dlouhých vlnách bylo možné poslouchat Československý rozhlas třeba i v Africe.

¹⁴⁰ Dopis ze dne 27. 8. 1948, Archiv H+Z, Muzeum jihovýchodní Moravy, Zlín

Zpětně sledovali, jak a kdy byly zveřejněny jaké informace a články o jejich výpravě – ať už sami byli autory anebo ne. Dokládá to tento deníkový zápis z výstřižkové služby bezprostředně po zahájení první expedice:

„Novinové výstřižky 1947
Československý tisk
inv č 1837-1

aktivní radioamatéři!

hned vycházejí první články v čas *Svět v obrazech* – už z Maroka, z Tangeru (16. 8. 1947), Alžír/*Svět v obrazech* č. 34 R. III 23. 8. 1947

5.5.1947 - první reportáž ve *Světě motorů*

24. 4. 1947 vyšel článek ve *Světě Práce* od L. M. Pařízka.“

Na archiválii ručně napsané rukou MZ: „První zmínka o nás – pouhé 2 dny po startu – ve *Světě práce*, kam jsme pak dlouhá léta pravidelně psali – často celou vnitřní.“
Následuje foto: článek v jihoamerických novinách ze 4. 7. 1950, kde jsou využité fotografie z různých etap expedice.¹⁴¹

Svět práce 5. 6. 1947 – MZ: „naše první reportáž otištěná ve *Světě práce!*“¹⁴²

Během cesty pak využívali československých ambasád, kde se přihlásili (často po korespondenčním ohlášení předem) a prestiž i zkušenosti zastupitelského úřadu využili v oslovení dalších institucí – převážně médií a potenciálních obchodních partnerů. Na půdě ambasády anebo v jí vytipovaném místě, ale pod její záštitou, pak uskutečnili tiskovou konferenci, setkání s novináři anebo reklamní prezentaci. Oficiální pozvánka od velvyslanectví měla pochopitelně jinou sílu a vyvolávala jiný efekt, než kdyby se o totéž pokoušeli sami.

Z hlediska redakční logistiky dodejme, že ve všech českých redakcích měli pro obě výpravy dohodu, že všechny negativy budou uloženy až do návratu z expedice v redakčním archivu a později si je v Československu vyzvednou. Pochopitelně ne vždy se to podařilo, a tak v Archivu H+Z v pořadačích s negativy občas najdeme prázdnou kapsu a popisku filmu s doplněním, že se nenašel. K této zvláštní situaci, kdy známe popis obsahu negativu, který nemáme, docházelo tak, že H+Z po naexponování, případně po vyvolání filmu ještě během cesty popsali fotografie a informace o negativu zaarchivovali včetně informace, kam jej v ČSR odeslali. Doma proto byli schopni konkrétně vyžadovat přesný počet negativů v tom kterém

¹⁴¹ Archiv H+Z, Muzeum jihovýchodní Moravy, Zlín

¹⁴² Archiv H+Z, Muzeum jihovýchodní Moravy, Zlín

časopise. Když se negativ nenašel, k popisce z cesty přibyla informace, která redakce jej ztratila, případně jen lakonické konstatování, že „negativ se nenašel“.

Jako perličku na závěr dodejme, že H+Z měli na obou cestách podrobně vedené nejen podklady pro tvorbu reportáží a článků, ale také honoráře a (ne)proplacené zveřejněné materiály. Pozoruhodně to ilustruje dopis zasláný 2. 12. 1950, tedy přesně měsíc a jeden den po slavnostním uvítání v Autoklubu po návratu do Prahy,¹⁴³ ve kterém dlužné redakce přesně vypočítávají dosud zaplacené částky a stejně přesně sčítají dlužnou sumu.

Tato preciznost ve veškeré komunikaci se ukázala v průběhu času jako efektivní jak při jednáních (a to nejen s českými) redakcemi, ale i zahraničními úřady, anebo s komunistickými aparáty v době zakázanosti po roce 1968.

3.2.6. Vydání knih

Knihy se značkou H+Z nebo Z+H patřily k obchodním nakladatelským trhákům. Pro mnohé čtenáře se staly parametrem kvality a do dneška je řada fanoušků prohlašuje za etalony kvalitní cestopisné tvorby.

Nebylo a není tomu tak vždy. Jak už zaznělo, během jejich expedic (hlavně během první, africké a jihoamerické výpravy) se objevovaly kritické hlasy, že to jsou encyklopedické texty, které působí, jako kdyby byly z učebnic. Sami o tom píše v dopise 21. 7. 1948:¹⁴⁴ „Náhodou jsme četli jednu z kritik, které nám vytýkají, že naše reportáže jsou spíše učebnicí zeměpisu. Nevíme ovšem, v čem nám má být vzorem styl a náplň prací Fojtových a z části i Škulínových. Pokusíme se však, aby v dalších reportážích bylo více z oboru.“¹⁴⁵

Až jejich knižním vydáním a vysokými čísly prodejů se pozice Hanzelky a Zikmunda začaly upevňovat i na literárním poli.

Afrika snů a skutečnosti vyšla v prvním vydání roku 1952 v nákladu 50 000 kusů. A následovaly dotisky. Knihy se rychle staly podpultovým zbožím.¹⁴⁶ Celkově oba cestovatelé vydali 154 knih (včetně překladů), v přibližném celkovém nákladu 6,5 milionu výtisků, a to i v celé řadě jazykových mutací, mimo jiné v němčině, angličtině, maďarštině, čínštině, japonštině, ruštině i v Braillově slepeckém písmu aj. (Podrobněji viz další části této kapitoly.)

¹⁴³ Dopis nadepsaný *Záznam o revisi účtu autorských honorářů H & Z u Světa práce* ze dne 2. 12. 1950

¹⁴⁴ Dopis napsaný Hanzelkou a Zikmundem 21. 7. 1948 do n.p. Tatra k rukám náměstka Františka Svobody.

¹⁴⁵ Dopis pokračuje: „Před odjezdem nás žádal pan šéfredaktor Tůma, abychom spíše podávali obraz země z hlediska automobilistického, zprávy o stavu silnic, projížděném kraji z hlediska automobilistova atd., ale pokusíme se najít přijatelný kompromis. Chybí nám, jako dříve, přímé kritiky soudných čtenářů. Po mnoha neplodných, ale snad příliš přesvědčivých pochvalách jsme četli jedinou negativní kritiku v SM.“ (*Světě motorů*)

¹⁴⁶ Zboží, kterého bylo málo, které často vedoucí prodejen ani nedávali do výkladů, ale schovávali je „pod pult“ a nabízeli k prodeji za úplatky, anebo jiné výhody či nedostatkové zboží.

Všechny smlouvy, které měli H+Z uzavřené ještě před odjezdem na cestu, a které jim garantovaly mediální prostor, vlastně zajišťovaly také dostatek materiálu pro následné vytvoření knih. Metoda tedy spočívala v tom, že jednotlivé články, které byly zveřejněny v partnerských médiích, oba autoři chronologicky seskládali a připravili pro knižní vydání. Ještě během cesty došli k rozhodnutí usilovat o knižní podobu publikovaných článků a ještě během cesty také zjišťovali možnosti u československých vydavatelů.

Konkrétně je to vidět například u reportáže v mém soukromém archivu označené jako č. 7 pro *Svět práce* nazvané *Noc na vrcholu Cheopsovy pyramidy*¹⁴⁷. Celý text byl napsán ještě v Káhiře v roce 1947 a byl doplněný i popiskami k fotografiím. Byl doručen do redakce *Světa práce* k uveřejnění. V hotové knize *Afrika snů a skutečnosti*, v díle 1, na straně 139 začíná *Kapitola jedenáctá, Nocleh na Cheopsově pyramidě*¹⁴⁸, jejíž text je identický s materiálem sepsaným během cesty, jen doplněný o úvodní ilustraci Františka Příkryla¹⁴⁹. V obrazové příloze knihy pak najdeme tytéž fotografie. Vezmeme-li v úvahu, jak přesně byly vedeny deníky z cesty, jak byly evidovány jednotlivé napsané texty i fotografie, je zřejmé, že sestavit knihy k vydání bezprostředně po návratu z první cesty byla relativně rychlá záležitost¹⁵⁰. Nabízí se otázka, proč k tomu tedy nedošlo? První kniha vyšla až v roce 1952 – co bránilo v publikaci? Miroslav Zikmund v rozhovoru vzpomínal: „Knihy jsme měli připravené a potřebovali jsme se hnout z místa. Vezměte, že kvůli novému režimu jsme nemohli budovat obchodní společnost, a tak jsme potřebovali po příjezdu získat nějaký příjem. Tím by pro nás byly například knihy v obchodech a filmy v kinech. Takto jsme byli odkázaní na přednášky a besedy s lidmi. Ale naše knihy, i když byly v podstatě hotové, pořád nešly do tisku. Nikdo nám nic neřekl, nikdo neměl konkrétní výtky, ale nic se nedělo. A tak jsme se snažili sami přijít na to, co změnit, co předělat, aby nám úřady konečně vydaly svolení k vydání.”¹⁵¹

Papír a volba nakladatelství

Korespondence z první expedice dokládá, že H+Z plánovali vydání knih ještě během výpravy. Už druhý rok po startu, konkrétně 21. 7. 1948, píší oba cestovatelé dopis do n. p. Tatra náměstkovi Svobodovi: „S povděkem jsme četli první konkrétní informaci o podmínkách k vydání knížky o Africe. jde ovšem o malé nakladatelství. Mnohem vhodnější by jistě byl Orbis, Práce, Svoboda nebo Melantrich, snad i Družstevní práce. Příkládáme k tomuto dopisu dotazy

¹⁴⁷ Soukromý archiv Petra Horkého.

¹⁴⁸ HANZELKA, Jirí a MIROSLAV ZIKMUND. *Afrika snů a skutečnosti*. Ilustroval František Příkryl. Praha: Družstevní práce, 1952. s. 139

¹⁴⁹ František Příkryl (1905–1979), malíř, ilustrátor, mimo jiné ilustroval cestopisné knihy Hanzelky a Zikmunda

¹⁵⁰ V expedičním deníku s datem 6. 10. 1948 mají cestovatelé H+Z poznámku: „Zahájena konečná úprava knihy o Africe“.

¹⁵¹ Rozhovor vedený pro tuto práci, kapitola 9.2.

těmto nakladatelstvím. Prosíme Vás, abyste je dal odeslat na příslušné adresy. [...] Knížku bychom rádi dodali ještě na vánoční trh.”¹⁵²

K rukám ministra informací Václava Kopeckého odešel 11. 2. 1949 dopis, kterým pracovníci n. p. Tatra žádají o jeho přímluvu z hlediska povolení vydání knih a dojednání přidělu papíru: „Jednání o přidělu papíru nejsou však stále ještě ukončena a my trpělivě čekáme na rozhodnutí. Prosíme Tě, soudruhu ministře, pomoz nám přesvědčit soudruhy z redakční rady, že z hlediska nákladnosti celé akce Hanzelka–Zikmund je důležité, aby kniha vyšla a z hlediska rentability v takovém nákladu, aby byla cenově dostupná nejširším vrstvám. [...] My bychom pak podnikli mezi posluchači rozhlasu a mezi našim osazenstvem takový sběr starého papíru, že bychom v této těžké situaci v hospodařením papírem jistě svou povinnost dobrých hospodářů vykonali. [...] Naši společné práci čest!”¹⁵³

Okolnosti vydání knihy ale nebyly dořešené ani po návratu v listopadu 1950 a první vydání *Afriky snů a skutečnosti* se objevilo na pultech až v roce 1952. Prvním vydavatelem nakonec byla Družstevní práce. Tomuto vydání ovšem ještě předcházela proces hledání kompromisu mezi autory a představiteli oficiálních úřadů tehdejšího Československa.

V následujících letech a vydáních knih se pak vystřídala celá řada dalších nakladatelství.

Předmluvy ke knihám H+Z – hledání receptu

Při plánování knižních vydání naráželi H+Z na celou řadu obtíží. Ať se jednalo o přiděl strategické suroviny, jakou byl papír, anebo – a to hlavně – o ideologickou nezávadnost obsahu. Ještě během cesty došli ke zjištění, že se vydání knih ocitlo na mrtvém bodě. Jako důvod bylo neoficiálně uvedeno: nevhodný obsah habešské kapitoly. Viz dopis z 11. 8. 1949, který byl cestovatelům doručen do bolivijské Cochabamby. Tyto nejistoty provázely přípravu knih k tisku až do poslední chvíle i po návratu domů. Oficiální informace nebyly, ale jakési vědomí, že je tu požadavek, aby se knihy více ideologicky vyhranily, bylo neoddiskutovatelné. Přitom sebecenzuru měli provést sami autoři.

Další z variant bylo doplnit knihy o patřičně propagandistické předmluvy anebo doslovy. Byla to praxe, která umožňovala knihám projít přes schvalovací proces a cenzuru, jak je možno vidět například v knize *Filosofický slovník pro samouky neboli Antigorgias* od Vladimíra Neffa¹⁵⁴.

¹⁵² Dopis napsaný Hanzelkou a Zikmundem 21. 7. 1948 do n.p. Tatra k rukám náměstka Františka Svobody.

¹⁵³ Dopis zaměstnaneckých organizací ROH, KSČ a děldopů Tatra ministru informací Václavu Kopeckému, 11. 2. 1949, uložen v Archivu H+Z v MJVM ve Zlíně

¹⁵⁴ Filosofie byla podrobena velké revizi komunistické ideologie, a proto byla kniha doplněna doslovem, „Dovětkem osobním”, ve kterém autor mimo jiné sebekriticky píše: Když jsem tento slovník psal, snažil jsem se vytvořit dílo zcela neosobní, nástrojně objektivní a služebné [...] Dnes však, rok po dopsání, kdy dávno už pracuji na knize nové,

Podobnou cestou se vydali i Zikmund s Hanzelkou, když pro jejich knihy vznikaly předmluvy. Autorské role se z přátelství ujal novinář a překladatel Miroslav Galuška, v letech 1952–1958 vedoucí tiskového odboru ministerstva zahraničních věcí,¹⁵⁵ který si podle slov Miroslava Zikmunda „za nás za oba dobrovolně nasadil psí hlavu, abychom konečně dostali svolení a knihy mohly vyjít.“¹⁵⁶ První svazek africké trilogie tak začíná slovy: „Naše století, v němž lidstvo Velkou říjnovou socialistickou revolucí překročilo práh ze své prehistorie ke svým skutečným dějinám, je věkem obrovských rozdílů v historicko-společenském vývoji národů. Zatím co stamiliony lidí, obývajících rozlehlé oblasti eurasijského kontinentu od Labe až k Tichému oceánu, okoušejí sladkost pravé svobody a prožívají léta bouřlivého rozvoje svých materiálních i duchovních sil, zatím co šťastné pokolení sovětských lidí se mohutným rozmachem blíží nádherným výšinám komunismu, žijí na zemi obrovské masy lidí v podmínkách strašlivého živoření a nelidského otroctví. Kdežto svobodné národy zemí demokratického tábora rozvíjejí své síly a talenty do nejbohatší košatosti a vytvářejí cílevědomou prací nová veliká bohatství pro sebe a pro své děti, lidské masy žijící v podmínkách imperialismu jsou krutě vykořisťovány a vyssávány hrstkou zločinných příživníků a jejich lokajů, nemajíce často ani nejzákladnější lidská práva, jichž se pokročilejší národy domáhaly v těžkých a obětivých bojích již před staletími.“¹⁵⁷ Předmluva v podobném duchu pokračuje celkem na dvanácti stránkách. Další dva svazky africké trilogie už předmluvu nemají.

V samotném textu knihy pak už nebylo nutné přidávat balastní ideologické pasáže, proběhly „jen“ autocenzurní zásahy autorů. Miroslav Zikmund v jednom z našich rozhovorů vzpomínal: „Nikdo nám nedal jasný pokyn, co je třeba změnit, ani co brání ve vydání, ale souhlas dosud nepadl. Proto jsme hledali, co je třeba změnit, co mohlo tehdejšími schvalovatelům vadit. Proto jsme vyřadili pasáže o Rafaelu Kubelíkovi anebo Eduardu

zcela odlišné, dospívám k názoru, že má snaha po neosobnosti, již jsem se podřizoval během sedmi let, kdy můj slovník vznikal, byla nesprávná. Rozumí se, že tato změna názoru souvisí s mým nedávným příklonem k dialektickému materialismu. Nezáleží na tom, že tato poslední převratná etapa mého myšlenkového sebevytváření byla uspišena otřesnými vnějškovými událostmi, které mi názorně dokázaly bezzubost mých názorů dosavadních a bezzubost těch, s nimiž jsem tyto názory sdílel; jde hlavně o fakt, že přijav marxismus, nemohl jsem nezavrhnout svůj dosavadní respekt k neosobní nadčasovosti a neuznat, že ne nadčasovosti, nýbrž stranickosti je třeba, má-li se společnost pohnout kupředu, a pak o otázku, jak naložit s knihou která se sic proti marxismu nestaví, ale dozajista není marxistická, přesněji zda ji vydat nebo spálit. Rozhodl jsem se ji vydat, a omluvou pro toto rozhodnutí je její objektivita.“¹⁵⁴ Po sedmi letech práce na filosofickém slovníku přišla změna doby a v případě této knihy na závěr dopsaný ideologický doslov umožnil jeho vydání. NEFF, Vladimír. *Filosofický slovník pro samouky neboli Antigorgias*. V Praze: Družstevní práce, 1948. Svět (Družstevní práce).

¹⁵⁵ Miroslav Galuška pak v dalších letech byl velvyslancem ve Velké Británii, v letech 68–69 ministrem kultury a na protest proti dovolání Alexandra Dubčeka z funkce generálního tajemníka KSČ podal v květnu 1969 demisi, což jej vystavilo v dalších letech perzekuci. Byl také generálním komisařem československé účasti na světových výstavách v Montrealu (1967), Ósace (1970) a v Seville (1992).

¹⁵⁶ Rozhovor pro tuto práci viz kapitola 9.2.

¹⁵⁷ HANZELKA, Jiří a MIROSLAV ZIKMUND. *Afrika snů a skutečnosti*. Ilustroval František Příkryl. Praha: Družstevní práce, 1952, s.7

Ingrišovi, kteří byli emigranti. Dodnes nevím, jestli to bylo rozhodující a dodnes mne to mrzí, vyčítám si to.”¹⁵⁸

Jedním z kroků, které měly jít vstříc tehdejší politické a propagandistické situaci v Československu, byly předmluvy k jednotlivým knihám. Ty měly uvést celý obsah do tehdy požadovaných souvislostí tak, aby byl politicky přijatelný, a přitom aby nebylo nutné výrazně měnit či „kontaminovat” už existující text politickou propagandou. Jejich autorem se pro knihy *Afrika snů a skutečnosti* stal Miroslav Galuška.¹⁵⁹ I díky němu se tedy první titul dostal (roku 1952, dva roky po návratu) do tiskáren a na pulty knihkupectví. Zbylé dva díly *Afriky snů a skutečnosti* už zůstaly bez úvodních textů.

Další předmluvy se objevily u několika dalších titulů, ale nebyly už nutným pravidlem.

Knihka *Tam za řekou je Argentina*¹⁶⁰ vyšla poprvé v roce 1956. A hned úvodní slova předmluvy nenechají nikoho na pochybách: „Ameriku objevila nenasatná touha po zlatě. V Evropě 15. století, v níž upadal všemocný umrtvující vliv tmářské církve a v níž se bortily tvrže feudalismu pod náporu sílící a bohatnoucí buržoasie, kvasil nový život.”¹⁶¹ Autorem této předmluvy byl opět Miroslav Galuška. Je na místě dodat, že Galuška tyto předmluvy psal¹⁶²

¹⁵⁸ Viz rozhovory s Miroslavem Zikmundem v kapitole 8

¹⁵⁹ Miroslav Galuška (1922–2007), novinář, překladatel, diplomat a politik. 1958–1961 byl Československým velvyslancem ve Velké Británii, v průběhu let 1968 a 1969 byl ministrem kultury a informací.

¹⁶⁰ HANZELKA, Jiří a Miroslav ZIKMUND. *Tam za řekou je Argentina*. Ilustroval František Příkryl. Praha: Orbis, 1956. Poznání světa (Orbis). s. 9–18

¹⁶¹ Předmluva má celkem deset stran. V textu lze nalézt historické body i teorie, jako například zde: „Jakkoli se to zdá paradoxní, bezprostřední popud k objevení Ameriky dali Turci, kteří se roku 1453 zmocnili Cařihradu a svou stejně hrabivou jako krátkozrakou politikou přeřali obchodní tepny vedoucí po souši na východ. Evropští obchodníci, kteří už přijali názor, že země je kulatá, nedali se odradit a odhodlali se hledat nové cesty k uzavřeným zdrojům svých pohádkových zisků. Tak se stalo, že odvážný Janovan Kolumbus, když nenašel potřebnou důvěru u jiných evropských vládců, vypravil se na třech, na dnešní poměry filigránských lodích ve službách španělského krále přes Atlantský oceán hledat západní cestu do Indie. Hledal Indii – a našel Ameriku.” Předmluva je pozoruhodnou směsicí historických prvků a jejich propagandistickou interpretací: „Název Amerika se ujal ovšem jen pro Jižní Ameriku. Teprve v roce 1541 se rozšířil i na severní část „nového světa”. Jestliže dnes v běžné mluvě zhusta ztotožňujeme pojem Amerika se Spojenými státy, proviňujeme se tím dvojnásob na obyvatelích amerického jihu. Vždyť jednak chronologicky příslušel tento název nejdříve Americe Jižní, jednak tím bez protestu přijímáme versi domyšlivých „yankeeů”, kteří si pro svůj stát usurpovali název „Spojené státy americké”, ačkoli jde o státy severoamerické, a to ještě ne celé Severní Ameriky. Důvěřiví a dobromyslní domorodci vítali Kolumba a jeho nečetné následovníky laskavostmi a dary. Trvalo chvíli, než pochopili, že z Evropy nepřicházejí přátelé dobrými úmysly, nýbrž bezohlední, krutí a chamtiví dobyvatelé.” „Když domorodí obyvatelé pochopili, jaké jsou pravé úmysly přichozích, postavili se jí na hrdinný odpor. Nepokoření Araukáni se svým vrozeným smyslem pro symboliku vyjádřili své pochopení pravých cílů vetřelců při popravě jednoho z nich – Pedra de Valdivia – tím, že mu nalili do hrdla roztavené zlato, po němž dobyvatelé tolik prahli.” [...] až se autor předmluvy dostává k současné interpretaci celé situace: „Osvobozenecský boj domorodého a později smíšeného obyvatelstva trval celá staletí – a dodnes neskončil. Epos boje latinskoamerického obyvatelstva za národní a sociální svobodu má mnoho slavných a hrdinných stránek.” [...] „V letech 1810–1825 proběhla Latinskou Amerikou mohutná revoluční vlna, jež byla součástí všeobecné národně osvobozenecské revoluce v americkém světadíle. Skrz naskrz prohnily a zkorumpovaný koloniální režim se v krvavých bojích zhroutil pod náporu domácích revolučních sil vedených kreoly, t.j. bělochy narozenými v koloniích.” [...] Hospodářská zaostalost zemí Latinské Ameriky, v níž je jen velmi poskrovnu těžkého průmyslu, je strašnou obžalobou imperialismu.” Následuje obecný rozbor zemědělství, dále demografické statistiky s odstrašujícími položkami úmrtnosti či přístupu ke vzdělání. Následuje oddíl o československé emigraci do Jižní Ameriky, abychom dospěli k závěru: „Deset let lidové demokracie přivedlo ve vědomostech Čechů a Slováků o světě obrovské změny. Soustavná uvědomovací a výchovná práce našich škol, našeho tisku, rozhlasu a literatury zařadila náš zvědavý lid mezi národy s největším vzděláním a rozhledem.”

¹⁶² Podle vzpomínek Miroslava Zikmunda - viz rozhovor 9.2.

vědomě jako ústupek politické cenzuře s cílem shrnout propagandistickou interpretaci celého díla do prvních stránek oddělených od těla textu, které mohl čtenář pohodlně přeskočit. Celá předmluva pak vrcholí reklamou na dílo obou autorů¹⁶³ a končí politickým, propagandistickým výkladem jejich knihy a jejich autorského pojetí.¹⁶⁴

Předmluvou je opatřena i kniha *Obrácený půlměsíc*¹⁶⁵, která vyšla v roce 1961 ve Státním nakladatelství politické literatury. Autory jsou H+Z. Délka textu je čtyři strany. Veškeré informace v předmluvě obsažené jsou ryze informačního charakteru. Začíná vysvětlením, jak se vybíraly a testovaly vozy pro druhou expedici¹⁶⁶. Následuje informace o tom, že původní plán byl vzít na druhou výpravu manželky obou cestovatelů.¹⁶⁷ Když tato verze padla, bylo třeba najít další dva členy.¹⁶⁸ Dvě místa v (tentokrát) čtyřčlenné expedici zabrali automechanik Oldřich Chalupa a lékař Robert Vít¹⁶⁹. Závěr je pak věnován vysvětlení názvu knihy a stručné

¹⁶³ „Současné s růstem pravdivých vědomostí našeho lidu o světě neustále stoupá i jeho zájem o hlubší a důkladnější poznání života cizích národů. O tom svědčí neutuchající zájem našich čtenářů o *Afriku snů a skutečnosti*, první dílo Jiřího Hanzelky a Miroslava Zikmunda, o veškerou cestopisnou literaturu a vůbec o knihy informující o cizích zemích. Není pochyb o tom, že nové dílo obou dnes již světoznámých autorů se setká se zájmem stejným, ne-li větším, jako jejich práce předchozí. A řekněme rovnou, že si toho plně zaslouží. Svými čtyřmi knihami o další etapě své cesty kolem světa předkládají oba spisovatelé veřejnosti dílo – možno-li – ještě o poznání zdařilejší a zralejší. Co jim zůstala dlužna naše novinová a časopisecká kritika, to jim vynahradil stálý a bezprostřední styk se čtenáři, u nichž si ověřovali kladný i kritický ohlas své *Afriky*. Jejich nová práce svědčí o tom, s jakou vážností a odpovědností hodnotili tento ohlas; jejich pohled na lidi a věci se stal ještě pronikavějším, jejich literární mistrovství vzrostlo.”

¹⁶⁴ „Co nejvýrazněji odlišuje od běžného (knižního) průměru dílo obou našich autorů? Aniž se chci pouštět do obsáhlejšího rozboru, mám v úmyslu poukázat na jeden rys jejich pohledu, který pozdvihuje jejich dílo vysoko nad úroveň většiny formálně podobných knih buržoasních spisovatelů. Je to hluboká demokratičnost tohoto pohledu, vřelé sympatie k pracujícím, nenávisť k původcům jejich bídy – vykořisťovatelům.” [...] Láskyplný, demokratický a vpravdě humanistický pohled Jiřího Hanzelky a Miroslava Zikmunda na život latinskoamerických národů je klíčem k pravdě, kterou jejich dílo tlumočí. Díky tomu podařilo se jim podat výstižný obraz života pevniny, jež účtuje se svou tragickou minulostí a vstupuje na práh nového vývoje, který Latinské Americe, tak bohaté přírodními zdroji i talenty svého skvělého lidu, přinese šťastnou a velkou budoucnost.”

¹⁶⁵ HANZELKA Jiří a ZIKMUND, Miroslav. *Obrácený půlměsíc*. Praha: SNPL, 1961.

¹⁶⁶ „Byla to zkouška stroje, ale taky nervů. A nač zapírat – tu druhou jsme nevydrželi. Řidič osmsettrojky, zkušený montér z vývojového oddělení Tatry přeřadil na redukovanou jedničku a odbočil z cesty do svahu. Darmo mluvit, hotová střecha! Málem jsme leželi na zádech, Teď, teď se to musí převrhnout a pokutáme se až někde na dno zátoky. TO raději vyskočit za jízdy z vozu...”

¹⁶⁷ „Rozhodnutí bylo radikální. Padl původní plán jet na cestu s manželkami. Byl ostatně poněkud romantický – jak by ne, když se zrodil ještě někde pod Kordillerami, živen touhou, abychom jednou, až se oženíme, mohli všechno to pěkné i méně pěkné na cestách prožívat ne ve dvou, ale ve čtyřech. Ale byl také poněkud nereálný. Pět let je předlouhá doba. Vydržely by to ženy? Co taková Nubijská poušť, anebo cesta mořským příbojem na uruguayské pláži? Anebo ecuadorští lovci lebek? Pustili bychom se mezi ně se svými ženami? A co děti? Tátu snad mohou přechodně postrádat, ale mámu? Obě se s novou situací rychle vyrovnaly. Mají koneckonců své osobní zájmy, své životní plány. jeden problém byl vyřešen, druhý, daleko ožehavější, byl před námi. Výprava bude v mužské sestavě, ale opět čtyřčlenná.”

¹⁶⁸ „Měl by v ní být někdo, kdo převezme všechnu starost o vozy i o technickou výstroj a bude umět vypomoci i při filmování. Někdo, kdo byl při stavbě vozů a dokonale se v nich vyzná. A čtvrtý? Bylo by stačilo zalistovat v tlustém pořadači nabídek, které s enám nahromadily za několik let. Od lidí všech možných povolání, nejrůznějšího mládí či stáří, od uchazečů s dvojnásobným akademickým titulem až po svéráznou devatenáctiletou děvčici z Ostravska, která svou nabídku zakončila slovy: Když mne vezmete s sebou, udělám vám všechno, co vám na očích uvidím!”

¹⁶⁹ „V knize se potkáte se dvěma novými jmény: Oldřich a Robert. Prvé se pojí s příjmením Chalupa. Mistr vývojového oddělení kopřivnické Tatry. Byl u zrodu vozů, vyznal se v nich a jednoho krásného dne si vzal týden na rozmyšlenou po otázcce, zda by chtěl jet na druhou polovičku cesty kolem světa. Po týdně řekl ano. S druhým je spojeno příjmení Vít. Medicinæ univeræ doctor, specializací neurolog. Za jeho účast ve výpravě se přimlouvala

nastínění islámského světa. Po politice či propagandě ani stopy, snad kromě oslovení „soudruh“ na začátku třetího odstavce. Připomínám, že šlo ale již o rok 1961.

Podobná situace byla kolem předmluvy k další knize, *Tisíc a dvě noci*¹⁷⁰. Podoba předmluvy obzvlášť v porovnání s prvními svazky ilustruje uvolnění politických poměrů na konci šedesátých let. Už první slova by o několik let dřív asi byla nemyslitelná: „Americký publicista a spisovatel John Gunther, který zbrázdil svět jako málokdo z písících lidí, řekl jednou, že psát knihu na cestách připomíná automobilistu, který jede do kopce a místo na plyn šlape na brzdu.“¹⁷¹ V textu se dotýkají i tématu Sovětského svazu, ale novinářsky zcela neutrálně.¹⁷² Po pasáži věnované ilustraci rychlých politických změn v jednotlivých navštívených zemích směřují k finálnímu zdůraznění pomíjivosti všech funkcí a pozic. Lze se domnívat, že důsledná cenzura minulých let by nepovolila otištění následující věty: „Šejchové i ministři odcházejí, věčně nezůstávají ani králové a prezidenti.“¹⁷³ Taková věta by některým cenzorům mohla znít jako pochybování o trvalém partnerství se Sovětským svazem. O odstavce později je dokonce zmíněn Jan Masaryk. Celý text končí motivační pozvánkou k četbě, která se téměř blíží dnešnímu marketingovému nástroji „call to action“¹⁷⁴: „Máme před sebou země *Tisíce a jedné noci*. Dovíte se, kde jsme přišli k té jedné navíc.“ Politická angažovanost by se snad v druhém třetím plánu textu dala rozeznávat, ale stranickost anebo propaganda by se pojmenovávala obtížně.

Dětské knihy a jejich předmluvy

Z vydaných knih H+Z byly vytvářeny i výběry kapitol určené pro dětské čtenáře. V edici *Živé prameny* Státního nakladatelství dětské knihy tak vyšel v roce 1954 Svazek č. 1 *S*

skutečnost, že i Emil Holub byl lékař, že lékař má ze všech možných povolání největší čáku na účast v takové dlouhodobé výpravě, protože může ochránit zdraví nejen jejich členů, ale bezpočtu lidí, s nimiž se na své pouti setká.”

¹⁷⁰ ZIKMUND, Miroslav a Jiří HANZELKA. *Tisíc a dvě noci*. Praha: Svoboda, 1967.

¹⁷¹ Text předmluvy pokračuje: „Hamletovské být či nebýt se za takových okolností mění v neméně osudové přijímat či vydávat. Pozorovat věci a naslouchat lidem, nebo se v cizí zemi zamykat na klíč? Před touhle mučivou otázkou jsme stáli více než pět let, den ze dne. Na jedné straně jsme toužili být á jour, aby s námi mohli čtenáři cestovat s nejmenším možným zpožděním. Zároveň jsme cítili, že každá hodina strávená nad psacím strojem venku nás nemilosrdně okrádá o poznání, jaká se už doma v pracovně dohonit nedají.” Tento text předmluvy jde do protikladu s osobními vzpomínkami Miroslava Zikmunda, že původně chtěli hned po návratu z Jižní Ameriky vyrazit na pokračování expedice, ale vyjednávání s novou politickou reprezentací a snaha prosadit si povolení k asijské cestě trvaly až do roku 1959.

¹⁷² „Které z břemen nasbíraných cestou setřást z beder nejdřív? Kterou zemí začít? Japonskem? Zemí, jejíž hospodářský „zázrak“ dráždí dráždí celý svět u níž vzhledem k překotnému technickému i kulturnímu rozmachu hrozí patrně nejrychlejší zestárnutí nashromážděných poznatků? Či Sovětským svazem, jehož obraz máme v paměti nejsvěžejší? Zemí, která nám jako prvním zahraničním publicistům, prvním inostrancům od Velké říjnové socialistické revoluce otevřela dokořán tolik dosud zamčených území?”

¹⁷³ Text pokračuje: „Zůstávají však Sálimové a Devendrovéi Lajly a Lalíty, Madžidové a Mičihárové a Ivanové, Taťány i Jackové se svými láskami a slabůstkami, se svými zklamáními a radostmi i vášněmi, ani černí ani bílí, ale pěkně kropenatí, jak to říkával Jan Masaryk.”

¹⁷⁴ Viz kapitola 2.7.

československou vlajkou na Kilimandžaro.¹⁷⁵ Jednalo se o výbor kapitol z „africké trilogie“ H+Z věnované výstupu na nejvyšší horu Afriky (*Československá vlajka nad Kilimandžarem*) a zrození sopky Kivu (*Ohnivý déšť na Kivu*). Byly členěny na jedenáct, resp. dvanáct krátkých kapitol. Předmluva k této knize není nikým podepsaná a ani v tiráži knihy není autor uveden. Text je představením fenoménu H+Z dětem a motivujícím mírně učebnicovým jazykem nabádá k obdivu.¹⁷⁶ Zajímavé je, že v textu je zmíněno devítidenní zatčení H+Z, ale uvádí se, že proběhlo v Costa Rice¹⁷⁷ – podle deníků H+Z přítomni byli zatčeni v Nikaragui. Text dále pokračuje vykreslením H+Z jako doslova vzorových mužů, kteří pracují, studují a každodenně cvičí.¹⁷⁸

Další titul této knihovničky od H+Z se jmenoval *Přemožení pouště*¹⁷⁹, vyšel v roce 1954 v nákladu 30 000 výtisků a byl to třetí svazek knihovničky *Živé prameny*. V předmluvě je tentokrát zmíněno množství knižních svazků, jaké v zavazadlech odváželi H+Z při cestě z dobříšského „zámku spisovatelů“ kde pracovali na svých knihách po návratu z první expedice. Tento odkaz má zajímavý přesah až do roku 2019, kdy je Miroslav Zikmund opět na zámek na Dobříši vrátil původním majitelům.¹⁸⁰ Jinak je to text ryze informační, a otevírá téma dramatické cesty H+Z přes poušť. I „učitelský“ rozměr textu je mírnější¹⁸¹. Politická linie

¹⁷⁵ HANZELKA, Jiří a MIROSLAV ZIKMUND. *S československou vlajkou na Kilimandžaro: dvě reportáže z cesty po Africe : z 2. vydání třísvazkového díla Afrika snů a skutečností*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1954. *Živé prameny* (SNDK).

¹⁷⁶ „Snad se zeptáte: Jaká síla pomáhala oběma cestovatelům vydržet, nevzdat se, neuhnout při četných překážkách a potížích? Dobře věděli, že je sledují doma stasisice Čechů a Slováků, protože rozhlas vysílal reportáže z jejich cesty. Věděli, že před světem obhajují dobré jméno československého automobilového průmyslu, našich dělníků. A hlavně byli na svou cestu dobře připraveni. Pilně dlouhá léta před začátkem cesty studovali, učili se a předem poznávali obtíže, aby jim mohli pak lépe čelit. I teď oba dodržují přesně svůj pracovní plán: píšou, připravují filmy, přednášejí, denně cvičí a plavou a soustavně se chystají na další úsek své cesty kolem světa.“

¹⁷⁷ „Potkali cestou přátele, lidi lhostejné i ty, kteří se snažili zmařit výsledky jejich cesty. V jižní Africe přišli nesprávným vyvoláváním o 3.000 metrů filmu, v Costa Rice byli zase devět dní ve vězení.“

¹⁷⁸ Dodávám, že Miroslav Zikmund měl doma po celý život zařízenou malou tělocvičnu včetně žiněnek a ribstolu, na kterém cvičil do pozdního věku. Během natáčení filmu *Století Miroslava Zikmunda* si M. Zikmund o pauzách protahoval tělo právě takovým cvičením.

¹⁷⁹ HANZELKA, Jiří. *Přemožení pouště: dvě reportáže z cesty po Africe*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1954. *Živé prameny* (SNDK).

¹⁸⁰ Předmluva pokračuje: „Bylo to krátce potom, co se inženýři Hanzelka a Zikmund vrátili z cesty kolem světa. Na nádvoří dobříšského zámku bylo připraveno k odjezdu malé auto, a jeho majitel se zoufale snažil umístit v něm tři dospělé a několik velkých kufrů včetně psacího stroje. Kufry nebyly napěchovány bohatým výběrem šatstva, prádla ani bot. Kromě dvou kartáčků na zuby v nich byly knihy a zase knihy poznámkové bloky a mapy, spousty rukopisů, deníky a fotografie. Neboť majiteli objemných a těžkých zavazadel byli oba naši cestovatelé, kteří na Dobříši psali cestopis, z něhož vám přinášíme kapitolu.“ Na tomto textu je zajímavá souvislost s tím, že H+Z byli během psaní na Dobříši svědky vyhazování starých knih původních majitelů zámku Colloredo-Mansfeldů. Mnohdy se jednalo o unikátní první vydání legendárních světových cestopisů. H+Z se podařilo přesvědčit místní zaměstnance, že dané tituly potřebují jako prameny pro svoje knihy, a tak získali svolení některé z nich si zapůjčit. V knihovně Miroslava Zikmunda ve vile ve Zlíně pak tyto knihy s dvojím Ex Libris (Miroslava Zikmunda a Colloredo-Mansfeldů) byly celé desetky let. Až po 65 letech, kdy už byl zámek opět v rukou původního rodu, Miroslav Zikmund u příležitosti prvního slavnostního udílení Cen Hanzelky a Zikmunda za nejlepší cestopis roku 2019 tyto knihy vrátil původním majitelům. Sám dodával, že to přece už tehdy bylo domluvené jako půjčka. Viz rozhovor 9.2.

¹⁸¹ „S kompasem a s mapou na kolenou projeli naši cestovatelé poušť vítězně. Přemohli ji jako všechny další překážky na své slavné cestě. Šťastně dojeli, protože měli dobrý československý vůz. Protože jej pečlivě opatrovali jako oko v hlavě. A protože se sami na cestu připravili s důkladností vědců, obratností techniků a byli tak sebráni a tak se doplňovali, že je proto ještě dnes Hanzelka oslovován Zikmunde a Zikmund Hanzelko.“

absentuje. Předmluva je podepsána iniciálami „jr” v malých písmenech. Podle tiráže byla autorem Jaroslava Reitmannová¹⁸² a celý text kapitoly je členěn do třinácti oddílů.

Další výběry pro mládež byly: *Afrika kolem Tatry*¹⁸³ (1956, 50 000 výtisků, předmluvu napsali H+Z, bez politického obsahu, popisují hlavní plán cesty, tedy navazování obchodních vztahů), *Afrika snů a skutečnosti*¹⁸⁴ – výbor pro mládež (1957, náklad 30 000, předmluva Jiří Růžička, s politickou interpretací a vysvětlením obchodního rozměru celé expedice¹⁸⁵), *Velké vody Iguazú*¹⁸⁶ (1957, náklad 40 000 výtisků, bez politického podtextu) a *Jižní Amerikou: výbor pro mládež*¹⁸⁷ (1959, náklad 30 000 výtisků, předmluva Jiří Růžička, dvoustránková předmluva obecně shrnuje cestu Jižní Amerikou, jen zmínka o neudělení vstupu do Chile zahrnuje politickou doušku s chválou československého Února 1948).¹⁸⁸

Názvy knih H+Z

Názvy jednotlivých knih autorů Hanzelky a Zikmunda si zaslouží pozornost z hlediska možné návaznosti na již dříve vydané tituly jejich předchůdci či současníky.

Najdeme totiž několik publikací, které mají stejné názvy jako ty z pera H+Z. Nabízí se zde tedy otázka nakolik Hanzelka se Zikmundem v těchto případech záměrně citovali (anebo kopírovali?) názvy již dříve publikovaných knih, případně zda oproti své pečlivosti v jiných oblastech v případě názvů knih neprováděli rešerše a nezajímali se o to, zda knihy se stejným názvem již neexistují. Další možnou variantou je, že o dříve vydaných knihách stejných názvů věděli, ale i přesto chtěli, aby jejich svazek nesl název, který sice není originální, ale ke kterému získali nějakou vazbu, na kterém jim prostě a jednoduše záleželo.

¹⁸² Jaroslava Reitmannová (1908–1995). Redaktorka, autorka knih pro děti a mládež, autorka rozhlasové hry, překladatelka literatury faktu a řady biografické literatury z angličtiny, francouzštiny a němčiny. Jejím druhým manželem byl Karel Scheinpflug, švagr Karla Čapka.

¹⁸³ HANZELKA, Jiří a Miroslav ZIKMUND. *Afrika kolem Tatry: vybrané kapitoly ...* Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1956. Živé prameny (SNDK).

¹⁸⁴ HANZELKA, Jiří, Miroslav ZIKMUND a Jiří RŮŽIČKA. *Afrika snů a skutečnosti: výbor pro mládež*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1957. Daleké kraje.

¹⁸⁵ Když se Jiří Hanzelka a Miroslav Zikmund rozhodovali, ve kterém světadílu začít svou cestu kolem světa zvolili Afriku ne ovšem proto, aby prožili něco z dobrodružství, o nichž snil v dětství snad každý. Měli na vybranou mezi oběma „sousedy” Evropy, Afrikou a Asií, ale v Číně začala tehdy v roce 1946 válka lidové armády s čankajškovskými žoldněři a k osvobozeneckému boji povstávaly národy v celé jihovýchodní Asii.

¹⁸⁶ HANZELKA, Jiří a Miroslav ZIKMUND. *Velké vody Iguazú: vybrané kap.* 1. vyd. [knihy] *Tam za řekou je Argentina*. Praha: SNDK, 1957. Živé prameny (SNDK).

¹⁸⁷ HANZELKA, Jiří, Jiří RŮŽIČKA a Miroslav ZIKMUND. *Jižní Amerikou: výbor pro mládež*. Praha: SNDK, 1959. Daleké kraje.

¹⁸⁸ „Vláda chilského diktátora Videly, poslušného sluhy severoamerických pánů, nepovolila vstup občanům Československa, jehož lid právě v únoru toho roku definitivně zvítězil nad reakcí.”

V roce 1948 vydala Česká grafická unie knihu Josefa Ladislava Erbena¹⁸⁹ *Přes Kordillery*.¹⁹⁰ Stejnomená kniha H+Z *Přes Kordillery* vyšla v roce 1957.¹⁹¹

Český novinář, cestovatel, překladatel a spisovatel Zdeněk Matěj Kuděj¹⁹² napsal knihu *Mezi dvěma oceány – dobrodružství Čecha v dálné cizině*¹⁹³. Stejnomený titul, *Mezi dvěma oceány*, vydali H+Z o třicet sedm let později, v roce 1959.

A konečně stejně pojmenované dílo napsala i česká grafička, malířka a spisovatelka Helena Bochořáková Dittrichová¹⁹⁴, vyšlo v roce 1936 u České grafické unie¹⁹⁵.

Na dané téma jsem se s Miroslavem Zikmundem bavil jen jednou, kdy byl překvapen a řekl mi, že si nevzpomíná, že by věděli o knihách stejných názvů. Nejedná se zde tedy o snahu nějak navazovat na díla předchozí, ani je třeba nějak parafrázovat či vložit do nových souvislostí.

Atypická knižní vydání

Knihy H+Z vycházely v mnoha variacích, aby čtenářský zásah byl co nejširší. Kromě výborů pro děti se jednalo také o časopisecká vydání. Zde je třeba rozlišit reportáže, které psali během cest, a ze kterých pak skládali své knihy. V tomto případě se jednalo o seriálové vydání knižní podoby v časopisech, které pokaždé (kromě jedné výjimky) posloužily jako určitá reklama na knihy, které byly tentýž rok o pár měsíců později vydány v knižní podobě:

Tam za řekou je Argentina – 1956 tentýž rok pak kniha

Před Kordillery – 1957 tentýž rok pak kniha

Za lovci lebek – 1958 tentýž rok pak kniha

Mezi dvěma oceány – později v témže roce knižně

Obrácený půlměsíc jako jediný vyšel v opačném pořadí, nejprve knižně 1961 a pak 1962 časopisecky.

Dále vyšla v roce 1959 *Afrika snů a skutečnosti* jako těsnopisný výbor z díla¹⁹⁶ ve formě pomocné knihy pro kursy těsnopisu. Tento výbor měl 104 strany. Na ploše pětatřiceti kapitol

¹⁸⁹ Josef Ladislav Erben (1888–1958), cestovatel, prospektor a spisovatel.

¹⁹⁰ ERBEN, Josef Ladislav. *Přes Kordillery – Toulky tropickou Amerikou*. Praha: Česká grafická Unie, 1948. Země a lidé (Unie).

¹⁹¹ HANZELKA, Jiří a Miroslav ZIKMUND. *Přes Kordillery*. Praha: Orbis, 1957. Poznání světa (Orbis).

¹⁹² Zdeněk Matěj Kuděj (1881–1955), novinář, cestovatel, překladatel a spisovatel.

¹⁹³ KUDĚJ, Zdeněk Matěj. *Mezi dvěma oceány: dobrodružství Čecha v dálné cizině*. Praha: Ústřední dělnické knihkupectví, nakladatelství a antikvariát (Ant. Svěcený), 1922.

¹⁹⁴ Helena Bochořáková Dittrichová (1894–1980), grafička, malířka a spisovatelka. Její dílo *Z mého dětství* bylo The National Museum of Women in the Arts označeno za první kreslený román vytvořený ženou.

¹⁹⁵ BOCHOŘÁKOVÁ, Helena. *Mezi dvěma oceány: dojmy z cesty po Spojených státech amerických, se 40 obrazovými přílohami autorky*. Praha: Československá grafická Unie, 1936

¹⁹⁶ HANZELKA, Jiří a Miroslav ZIKMUND, BUREŠ, Jan, ed. *Afrika snů a skutečnosti: těsnopisný výbor z díla: pomocná kniha pro kursy z těsnopisu*. Praha: Státní ústav těsnopisný, 1959.

byla zaznamenána jejich africká část výpravy, nicméně nejednalo se o kompletní přepis knih. Dodejme, že Miroslav Zikmund uměl těsnopis a podstatnou část svých osobních deníkových zápisků vedl právě v tímto způsobem.

Další raritou je *Pozdrav k novému roku 1961* ve Státním nakladatelství politické literatury. Jde o 22 volných listů, fotografií, textů a ilustrací, které posloužily jako přání k novému roku 1961 a do dneška jsou ceněnou bibliofilii prodávanou na sběratelských fórech.

Ineditní samizdatové publikace – cenzuře navzdory

V „období zakázanosti“ Hanzelky a Zikmunda v letech 1970–1989 už bylo ve vztahu mezi oběma autory a vládnoucí mocí jasno.

Roku 1970 už byla připravena k vydání kniha *Cejlon – ráj bez andělů*, dokonce byly uzavřeny první objednávky na hotové knihy, ale nakladatelství Svoboda nakonec všechny smlouvy pod různými záminkami zrušilo.

Když bylo zrušené její vydání, přišel Ludvík Vaculík, který řídil samizdatovou edici *Petlice*, s návrhem, aby se tedy knihy vydaly ineditně.

Samizdat *Cejlon ráj bez Andělů* měl 1042 + 17 stran textu formátu A5, které přepsal Jiří Hanzelka. Bylo doplněno o klauzuli „Výslovný zákaz dalšího opisování rukopisu“. M. Zikmund s J. Novotným vyrobil 11x24 fotografií na tenkém dokumentárním papíru a zhotovil 11x3 mapy, které koloroval Ludvík Vaculík. Jeden exemplář zaslali autoři Dokumentačnímu středisku pro podporu nezávislé československé literatury v Scheinfeldu, druhý s věnováním cejlonské ministerské předsedkyni Sirimavo Bandaranaikové – ten zabavila Státní bezpečnost. Ostatní výtisky výměnou rozdali přátelům spisovatelům z disentu. Na tiskovou konferenci pozvali šéfredaktory československých i cizích deníků, přišli jen zahraniční, včetně Reuters. Vyšla tak kniha v pozoruhodném nákladu 2x11 výtisků. Ve témže roce pak udělali „dotisk“, když první náklad rozdali. Šlo opět o stejný rozsah, 2x11 výtisků (dva díly knihy, jeden originál, deset průklepů). Autogramiádu bez čtenářů¹⁹⁷ fotografoval 27. 7. 1975 na zlínských Nivách Karel Pavlišťík¹⁹⁸. Kniha pak vyšla oficiálně až po tzv. Sametové revoluci, roku 1991 v nakladatelství Svoboda¹⁹⁹, a to nákladem 50 000 výtisků.²⁰⁰

¹⁹⁷ ZIKMUND, Miroslav, Petr HORKÝ, Miroslav NÁPLAVA a Vladimír KROC. *Století Miroslava Zikmunda*. Brno: Jota, 2017. ISBN 978-80-7462-754-5.

¹⁹⁸ Karel Pavlišťík (1931–2018), etnograf, tanečník, scénárista, někdejší disident a jeden z vůdců Sametové revoluce roku 1989 na Zlínsku, později autor expozice Hanzelky a Zikmunda v Muzeu jihovýchodní Moravy ve Zlíně.

¹⁹⁹ ZIKMUND, Miroslav a Jiří HANZELKA. *Cejlon – ráj bez andělů*. Praha: Svoboda, 1991. ISBN 80-205-0164-9.

²⁰⁰ Cejlon, dnešní Srí Lanka je země, která oba cestovatele zaujala natolik, že jí jako jediné věnovali celou knihu. Všechny ostatní svazky jsou vždy věnované několika zemím podle toho, jak jimi projížděli.

Zvláštní zprávy + zpráva číslo 4

Na druhé cestě psali H+Z takzvané *Zvláštní zprávy*. Jednalo se o analýzy fungování té které země, návrhy a hodnocení, v čem se můžeme poučit, na co je třeba si dát pozor. Celkem vznikly tyto zprávy čtyři – ze Západního Irianu, Indonésie, třetí z Japonska a konečně *Zvláštní zpráva číslo 4* vznikla ze Sovětského svazu. Názvy a úvody jednotlivých zpráv a jejich kapitoly (kromě zvýrazněné poznámky TAJNÉ!) jsou už samy o sobě hodnocením. *Zvláštní zpráva číslo 3* z Japonska začíná první kapitolou: *Úvod, konfrontace představ s prvním pohledem na japonskou skutečnost*. A následují: II. *Podrobnější a doložený pohled na dnešní stav věcí v Japonsku*, III. *Analýza některých příčin jež vedly k tomuto stavu*, IV. *Závěry poznatků v oboru hospodářství, vnitřní politiky, kultury, zahraniční politiky se zaměřením na Japonsko*, a konečně V. *Závěry, podněty a návrhy zaměřené domů*.

Nakolik oba cestovatelé ve všech případech těchto zvláštních zpráv mohli být vedeni snahou pomoci soudobé politické reprezentaci naší země v jejím řízení, čtvrtá zpráva ze Sovětského svazu byla i na tehdejší politické poměry (začátek šedesátých let) dosti kritická. Připomeňme, že ji navíc psali coby kandidáti na členství v Komunistické straně Československa, o které si zažádali na půdě Československého velvyslanectví v Tokiu. Miroslav Zikmund mi v rozhovoru řekl²⁰¹, že do strany vstoupili s tím, že hodlají být aktivní, věří v reformovatelnost komunistické strany a chtějí se na této reformě podílet. Text *Zvláštní zprávy č. 4* předali prezidentu Antonínu Novotnému a v překladu jej doručili do Sovětského svazu generálnímu tajemníku KSSS Leonidu Brežněvovi. Tento krok, na který bouřlivě negativně reagoval tehdejší sovětský velvyslanec²⁰² zatím proběhl bez trestu pro H+Z, i když se nad nimi stahovala mračna a politická reprezentace podle vzpomínek MZ o jejich budoucnosti jednala.

A tak byla *Zvláštní zpráva č. 4* šířena jen v samizdatových opisech. Po Sametové revoluci vyšla v roce 1990 knižně²⁰³

Kontextuální dodatek: Mediální pozice vůči ostatním cestovatelům

Do kapitoly věnované budování mediální pozice patří ještě jedna okolnost, a to vzájemný vztah s ostatními cestovateli, resp. jak byl tento vztah prezentovaný v médiích. Ve veřejnosti dnes často převládá pocit, že v době, kdy cestovali Hanzelka se Zikmundem, nikdo jiný cestovat nesměl, a proto byli jednoduše „jednookými králi“ – bez ohledu na to, co a v jaké kvalitě by pořídili, ocitli by se (podle těchto úvah) vždy v popředí zájmu veřejnosti. Možná tady překročím

²⁰¹ Rozhovor pro tuto práci o *Zvláštních zprávách* v kapitole 9.

²⁰² Rozhovor pro tuto práci o *Zvláštních zprávách* v kapitole 9.

²⁰³ HANZELKA, Jiří a Miroslav ZIKMUND. *Zvláštní zpráva č. 4*. Praha: Lidové nakladatelství, 1990. ISBN 80-7022-061-9.

pozici výzkumníka, když konstatují, že podle mého je takový pohled vůči oběma cestovatelům nespravedlivý.

Cestovatel a spisovatel F. A. Elstner²⁰⁴ spatřoval ve dvojici H+Z jistou konkurenci (a v pozdějších letech asi i částečně oprávněnou žárlivost, protože jemu režim po roce 1948 již další cestování znemožnil). V rozhovorech, na přednáškách i v knize *Lovci kilometrů* se vůči nim vymezoval a naznačoval jejich pozici právě jako prominentů placených státem. „Jste snad pro příjemný výlet na státní útraty!? Dva tisíce franků denně a letadlo tam a zpátky? – Jak jezdili první pionýři, doktor Holub, Vráz, Havlasa? Jak jezdí dneska Stanislav Škulina, Alan Forejt, L. M. Pařízek?“, „Chlapci, peníze nejsou všechno! Vůz půjčí továrna a něco nám přidají na cestu! Proč by dnes neměl stát vedle dělníka reportér a dokázat v cizině dobrou českou práci?“²⁰⁵

Zikmund s Hanzelkou proti této rétorické pozici bojovali, například dopisem do redakce magazínu *Lidé a Země*. Reagovali tak na publikovaný rozhovor redaktora I. M. Jedličky s F. A. Elstnerem: „...v odpovědi na otázku A co Hanzelka se Zikmundem? vytváří F. A. Elstner kolem naší cesty zejména poslední větou ovzduší favorisovaných šťastlivců. Není to první případ. Na svých přednáškách a besedách hovořívá o nás nepokrytěji jako o lidech, kteří si cestují na státní útraty, rozbíjejí vozy a dostávají jiné a nevědí co s časem. [...] Prosíme proto, abyste připojenou kopii našeho dopisu F. A. Elstnerovi uveřejnili v příštím čísle svého časopisu jako otevřený dopis. Děkujeme Vám.“²⁰⁶

Cílem této práce není nijak posuzovat či poměřovat hrdinství, dílo, život ani charakter kohokoli z cestovatelů anebo spisovatelů dané doby. Tuto poznámku sem vkládám, protože ilustruje důslednost mediální aktivity H+Z, která přesahovala „pouhou“ tvůrčí pozici autorů mediálních obsahů.

Shrňme tento oddíl tak, že celkové pojetí publikační činnosti H+Z je vzájemně úzce provázané, jednalo se o komplexní a plánovaný soubor mediálních aktivit, které navzájem propagovaly jednotlivé kroky činnosti H+Z. Jak už víme, reportáže postupně zveřejňované v časopisech posloužily k budování jejich popularity, stejně také jako propagace jejich cest a následně vydaných knih a filmů. Protože tyto reportáže vyvolávaly značný ohlas, jednotlivá

²⁰⁴ František Alexander Elstner (1902–1974), motoristicky cestovatel, skaut a novinář, v letech 1932–1948 podnikl řadu automobilových expedic na Balkán, do Afriky, do Severní a Jižní Ameriky. Po převratu v roce 1948 nesměl cestovat, v roce 1959 podnikl poslední cestu do Sovětského svazu vozem Škoda Octavia, kterou mu režim nakonec povolil. Autor řady knih, propagátor skautingu, byl i odborným poradcem několik hraných filmů. Mimo jiné autor knih *S kamerou a za volantem třemi díly světa* (1957), *Lovci kilometrů* (1948), *Saharou a pralesem* (1956) a další.

²⁰⁵ ELSTNER, František Alexander. *Lovci kilometrů: Africké dobrodružství tří Evropanů, které prožili v kapesním automobilu mezi Prahou, rovníkem a Prahou*. Praha: Česká grafická Unie, 1948. Elstner, Frank: *Cestopisy*: Cestopisy, s. 15

²⁰⁶ Dopis H+Z redakci časopisu *Lidé a Země* 3. 1. 1957

média postupem času začala dokonce využívat přítomnost jejich reportáží jako jedno z lákadel pro budoucí předplatitele.

Reportáže samotné se objevovaly jak v tisku – zaměřeném na různé cílové skupiny (*Svět motorů*, *Svět v obrazech*, *Svět práce*, během druhé cesty dokonce i *Lékařské listy a další*), tak v rozhlase, formou krátkých předfilmů v kinech a sérií reportáží na televizní obrazovce (u druhé cesty). Lze říci, že H+Z svou činností obsáhli celý tehdejší mediální prostor. Zde není možné uvažovat o náhodě, ale je na místě mluvit o celkové mediální strategii.²⁰⁷

3.2.7. Přístup ke čtenáři

Pokud se pozastavíme nad přístupem autorů ke čtenářům, vyplyne několik ukazatelů, které charakterizují další aspekt jejich mediální strategie. Jde o automatickou volbu cílové skupiny²⁰⁸. „Jedním z prvních kroků v procesu plánování komunikace je výběr cílové skupiny reklamního sdělení.“²⁰⁹ napsal Jaroslav Světlík ve své knize v roce 2017, tedy sedmdesát let po startu první expedice. Dnes už se jedná o automaticky chápanou a přijímanou větu v úvodu kapitoly o přístupu k cílovým skupinám, ale před desítkami let to tak automatické nebylo a pojmy mediálních strategií se teprve tvořily. H+Z v přípravě svých komunikačních postupů vybírali nejen média, která mají co největší zásah na obecnou populaci, ale věnovali se i mnohem menším, ale o to aktivnějším skupinám čtenářů, diváků a dokonce i radioamatérů! Na obou expedicích H+Z odlišovali přístup k cílovým skupinám podle několika hledisek. Mým cílem zde není otrocky třídit jednotlivé mediální výstupy podle toho, kdy a ke komu zrovna jakým způsobem komunikovali, ale chci na několika příkladech doložit, že odlišnosti cílových skupin jim byly zcela jasné a také s nimi odlišně pracovali. Tato znalost a následně osvědčená praxe se pak dále vyvinula u druhé výpravy.

U první expedice můžeme pozorovat odlišnosti publikovaných materiálů podle předpokládané cílové skupiny čtenářů u různých periodik. Pro *Svět v obrazech* se jednalo o cestopisné reportáže doplněné o fotografický materiál. Pro *svět motorů* se jednalo o cestopisné příběhy, kde bylo (pokud to okolnosti dovolily) akcentováno hledisko motoristických cestovatelů a pozorovatelů. Pro rozhlas potom akcentovali dějovou linii a v popisech, přiložených k materiálům, které posílali do Československého rozhlasu, byly informace o zvukovém charakteru prostředí, ve kterém se pohybovali. Podle těchto informací pak proběhlo

²⁰⁷ Viz kapitola 2.7.

²⁰⁸ Viz kapitola 2.7.

²⁰⁹ SVĚTLÍK, Jaroslav a kol. *Reklama Teorie, koncepce, modely....*, s. 558

zvukové zpracování jednotlivých reportáží z celého seriálu. Později, při zpracovávání a výrobě filmových reportáží, podobné popisy využíval hudební skladatel Liška pro vytvoření odpovídající atmosféry prostřednictvím hudební složky.

Když vyráželi na druhou expedici, specifikace výstupů pro odlišné cílové skupiny byla ještě posílena. Jednalo se například o už zmiňovanou komunikaci s radioamatéry, kdy Jiří Hanzelka i Miroslav Zikmund měli své radioamatérské registrace a tím pádem bylo možné, aby se k expedici hlásili radioamatéři z celého světa. QSL lístek Miroslava Zikmunda byl OK7ZH a Hanzelky pak OK7HZ.²¹⁰

Další ukázkou byla například soustava článků, které psal lékař výpravy MUDr. Robert Vít pro specializované periodikum zaměřené právě na experty z medicínského oboru. Vedoucí expedice tedy rovnou „zaměstnali“ člena výpravy podle jeho specializace a tím posílili komunikaci celého projektu o další přesně vymezenou cílovou skupinu. Můžeme se pak jen dohadovat, nakolik jim bylo jasné, že doručení unikátní, konkrétní a specifické informace té které úzké cílové skupině můhou posilovat pravděpodobnost, že se z adresátů těchto specializovaných materiálů mohou stát aktivní a nevědomí ambasadoři projektu, kteří rádi budou prezentovat unikátnost získaných informací ve svém okolí. Pochopitelně ale dodávám, že hodnotou těchto lékařských výstupů nebyla jen a pouze další propagace výpravy, ale šíření a sdílení poznatků, které měly (obzvláště tehdy v době menší dostupnosti informací) hodnotu vědeckou a odbornou.

Další hledisko, které lze vypožorovat u komunikace H+Z podle přístupu ke čtenáři, anebo adresátovi mediálního sdělení, ukazuje jiný přístup při komunikaci směrem do Československa respektive k obyvatelům zemí, kterými projížděli. Ve výstupech pro československého konzumenta už vycházeli z toho, že má o jejich expedici minimálně obecnou, povšechnou povědomost, a proto jednotlivé texty na sebe navzájem navazovaly a nezdá se na sebe dokonce i odkazovaly – minimálně pozvánkou na příští pokračování anebo odkazem na informace, které zazněly dříve. Vedle toho při prezentaci v zahraničí automaticky vycházeli z toho, že informace o jejich cestě je překvapivá, minimálně nová a pravděpodobně i zůstane ojedinelá. Proto měli připravené i fotografické podklady, kterými ilustrovali vyprávění o dosavadním průběhu cesty. Zcela v souvislosti s obchodním záměrem především první

²¹⁰ „Jde o karty formátu pohlednice, jimiž si amatéři navzájem potvrzují navázané spojení. Lístky obsahují především základní údaje o odesilatelci, tj. jeho značku, zemi, umístění stanice včetně zařazení do zón a distriktů podle nejvýznamnějších diplomů, a lokátoru. Dále obsahují všechny základní údaje o spojení, tj. značku protistanice (adresáta lístku), datum a čas (světový) navázání spojení, kmitočtové pásmo (resp. přesný kmitočet), druh modulace, předaný report v systému RST, případně použité zprostředkující zařízení (pozemní převaděč, transpondér družice atp.) [...] Lístek je konečně také osobní vizitkou, řada amatérů má na lístku obrázek města či místa, kde žijí, humornou kresbičku či kreslený vtip...” *Webové stránky Českého radioklubu*, <http://www.crk.cz/LISTKYC>

expedice pak také vždy představovali československé výrobky, které měly svou roli v prezentovaných příbězích.

Vraťme se na závěr této části textu ještě ke knize J. Světlíka: „Správné zacílení sebou přináší efektivnější alokaci zdrojů finančních i lidských, přizpůsobení marketingové resp. komunikační strategie cílovému publiku a ve svých důsledcích i efektivní oslovení potenciálních zákazníků z pohledu jejich charakteristiky, zájmů, hodnot, přání a potřeb. Základní hlediska pro segmentaci cílových skupin mohou být ty, které jsou založeny na charakteristikách např. demografických (věk, pohlaví, víra, rodinný cyklus aj.), geografických (svět, Evropa, stát, region, venkov, město, způsob bydlení), sociálně ekonomických (příjem, povolání, vzdělání aj.), psychologických (hodnoty, postoje, motivy aj.), psychografických (životní styl, sociální skupina, osobnost, systém VALS aj.), kulturních (subkultury, národní kultury atd.), nebo na behaviorálních, které jsou založeny na tržních projevech (příčiny chování, stupeň připravenosti ke koupi, frekvence nákupu, uživatelský status, preference určitých užitných vlastností produktu, stupeň věrnosti značce, postoj k této značce).”²¹¹

Z tohoto dnešního pohledu směrem do minulosti, tedy H+Z vnímali odlišnosti svých cílových skupin, které oslovovali, cíleně jim šli naproti a byli schopni tyto skupiny segmentovat minimálně podle několika hledisek.

²¹¹ SVĚTLÍK, Jaroslav a kol. *Reklama Teorie, koncepce, modely...*, s. 558

3.3. PROPAGACE ÚSPĚCHU POLITICKÉHO ZŘÍZENÍ

Při studiu propagačních a marketingových strategií Jiřího Hanzelky a Miroslava Zikmunda nelze pominout, jak se v jejich práci promítal politický kontext. Lze konstatovat, že oba cestovatelé se ať už záměrně anebo nechtěně (minimálně v první části své kariéry) podíleli na propagaci jak „třetí republiky“, tj. lidově demokratického zřízení, tak po převratu roku 1948 i toho socialistického. Je to pro mnohé dodnes kontroverzní téma, kterému se v této práci nelze vyhnout.

3.3.1. Hledání rovnováhy

Zároveň lze ve vztahu k propagaci socialismu spatřovat paradox, neboť politické zřízení se proměnilo až v průběhu první expedice a oni sami zpočátku ani nebyli členy KSČ. Do strany vstoupili během své asijské cesty v Tokiu v roce 1962, a stali se po roce 1968 de facto její obětí. Naděje, že je KSČ reformovatelná, resp. že lze nastolit specifickou podobu socialismu ne tak závislou na sovětském vzoru (což byla nejen pro Hanzelku se Zikmundem, ale i pro mnohé další nové členy strany motivace ke vstupu), se příchodem vojsk Varšavské smlouvy rozplynula. A H+Z své zklamání a nesouhlas neskrývali. Byli tedy v roce 1970 vyloučeni.

I přes tento vývojový oblouk, který vede až do konce roku 1989, kdy dvacet let nemohli cestovat ani publikovat, ani jinak veřejně vystupovat, je třeba vnímat, že se při svých mediálních výstupech z první (a částečně i druhé cesty) podíleli na formování politického obrazu naší země v zahraničí a že sami (ač třeba nechtěně nebo neplánovaně) nesli některé prvky propagandy. Samotný objem odvedené práce, který přesahoval jejich individuality i samotný projekt, byl pro režim svým způsobem politickou manifestací – přinejmenším manifestací spolupráce.

V deníkovém zápisu ze dne 26. 2. 1948 lze najít první poznámku, kterou Hanzelka se Zikmundem reagovali na komunistický převrat v naší zemi: „Poslech zpráv, politická krise, uvažujeme o důsledcích, které bude mít na dokončení naší cesty. Večeře: sardinky, pomerančový jam, voda s Nestlé.“²¹² Je tedy zjevné, že první reakce nebyla nijak panická, ani nenesla znaky obav či zlých předtuch. Stejně tak ale absentuje jakékoliv nadšení, které by mohlo dávat tušit politické souznění s událostmi února 1948.

Každopádně do dalších kilometrů se jejich statut změnil bez vlastního přičinění. Pro kapitalistické země najednou byli představiteli nepřátelského státu a potenciální špehové. Pro

²¹² Archiv H+Z, Muzeum jihovýchodní Moravy, Zlín

vládní reprezentaci v Československu byla ovšem také aktuální otázka, zda se nenechají naverbovat nějakou tajnou službou, aby poskytovali informace proti socialistickému Československu, a také zda se vůbec vrátí zpět²¹³.

Ani jedno z toho se nestalo. V deníku lze najít i zmínky o tom, že jim byly dávány nabídky pro uzavření spolupráce s tajnými službami i možnost začít pracovat ve prospěch západních zemí. Dokonce dostali nabídku přijmout občanství Spojených států amerických a do Československa už se nevrátit. O tomto hovoří například v dopise řediteli Svobodovi 29. 6. 1950: „Dostáváme nabídky politického asyly. Pochopitelně jsme odmítli. Vedoucí lidé z naší legace o těchto věcech pochopitelně vědí a jejich i náš dojem je, že zde je mimořádný zájem zabránit nám v návratu domů.“ Tento jejich postoj však nezaručil, že by jejich domácí situace po návratu byla jednoduchá. Režim dlouho váhal se svolením k vydání jejich nachystaných knih,²¹⁴ než definitivně zařadil Hanzelku se Zikmundem do edičních plánů.

H+Z se tak stali „výkladní skříní“ nového režimu a zůstali jí až do roku 1968. Jejich expedice, knihy a filmy přinejmenším sloužily režimu k demonstraci faktu, že českoslovenští občané mohou cestovat.

Cestování automobilem, které H+Z prezentovali na obou výpravách (byť u druhé expedice mezi zvažovanými variantami byla i výprava uskutečněná letadlem²¹⁵) patřilo mezi moderní způsoby cestování, které nebyly dostupné zdaleka všem, které ale mnohé inspirovaly. Jak uvádějí Martin Franc a Jiří Knapík ve své knize *Volný čas v českých zemích 1957–1967*, rodinné výlety automobilem byly na přelomu padesátých a šedesátých let 20. století v Československu dostupné jen velmi malé skupině občanů.²¹⁶

Dále dílo H+Z zapadalo do představ politruků o kvalitní kultuře a trávení volného času člověka moderní společnosti. Franc a Knapík uvádějí, že „od druhé poloviny 50. let u nás nastával rozvoj turistického ruchu. Ruku v ruce s tzv. demokratizací kultury začalo přibývat kulturních zařízení a uvolňovaly se možnosti místního plánování programu. Pojetí společenského života a zábavy se začalo mírně uvolňovat, nebylo nutné již vše neoddělitelně

²¹³ Miroslav Zikmund na to vzpomíná například v knize *Století Miroslava Zikmunda*: „K tajným službám snad jednu odbočku: Co se týkalo možné spolupráce, nikdy nás nikdo nelákal otevřeně. Když se Jirka potřeboval se zlomenou rukou vrátit z Mexika a musel na operaci, tak mu Američani nechtěli dát ani tranzitní vízum, aby přesešel v New Yorku z letadla do letadla. Pozvali si ho a americký generální konzul spustil: „Mistr Hanzelka, I have one offer for you... – mám pro vás návrh. Vízum můžete dostat automaticky s tím, že dostanete zároveň dva americké pasy. Pro sebe i pro vašeho kolegu.“ „Nechci americké pasy, chci vízum,“ odpověděl Jirka „Sorry mister Hanzelka“. Takže Jirka letěl přes Kubu. Zatímco dneska musíte na americké občanství čekat léta, nám tehdy stačilo vyplnit dvě jména a mohli jsme mít rovnou americký pas. A řekli jsme ne.“ In: ZIKMUND, Miroslav, Petr HORKÝ, Miroslav NÁPLAVA a Vladimír KROC. *Století Miroslava Zikmunda*. V Brně: Jota, 2017. ISBN 978-80-7462-754-5. s. 196

²¹⁴ Viz kapitola 4.

²¹⁵ ZIKMUND, Miroslav, Petr HORKÝ, Miroslav NÁPLAVA a Vladimír KROC. *Století Miroslava Zikmunda...*, s. 231–239

²¹⁶ FRANC, Martin a Jiří KNAPÍK. *Volný čas v českých zemích 1957–1967*. Praha: Academia, 2013. Šťastné zítřky. ISBN 978-80-200-2229-5., s. 122

spojovat s ideologickými klišé a předsudky. Na počátku 60. let pak začal stoupat i tlak na rentabilitu kulturního provozu.²¹⁷ H+Z mohli svou tvorbou představovat ideologicky nekonfliktní obsah, o který přitom byl mezi lidmi zájem a tím pádem nebylo obav, zda projekce jejich filmů anebo besedy budou pro pořadatele ziskové.²¹⁸

„V 60. letech pak začal stoupat i zahraniční turistický ruch, kdy naši občané cestovali Maďarska, Polska, Německé demokratické republiky, Jugoslávie, Bulharska či dokonce i Rakouska.“²¹⁹ Pro rozvoj cestovního ruchu hrálo důležitou iniciační roli usnesení ÚV KSČ z 8. 10. 1963, podle kterého už „výjezdy do zahraničí, zejména do zemí východního bloku, neměly být chápány jako velmi vzácná výsada pro omezený okruh lidí, ale spíše se s nimi počítalo jako se stále běžnější součástí života občanů.“²²⁰ V roce 1965 pak bylo možné požádat o vrácení cestovního pasu, který byl po roce 1948 všem občanům zabaven. Cestování začalo získávat na oblibě, ačkoliv pro drtivou většinu občanů šlo (nejen z politických či kádrových důvodů, ale i z důvodů finančních) o nespelnitelný sen. Zde je třeba připomenout právě roli cestopisného dokumentárního filmu, který v 60. letech zažívá velký rozmach a přináší divákům realitu také západních zemí (USA, UK, Irsko, Francie, Švédsko apod.)” A H+Z v tomto ohledu byli průkopníky již z 50. let, a pochopitelně i inspirátory.

Hanzelka se Zikmundem se rozhodli hledat jakýsi bod rovnováhy mezi tím, kam režimu ustoupí a tím, kde budou trvat na svém. Tento balanc se snažili udržet předně v otázce jejich členství ve straně. To, že vydrželi celých 14 let odolávat, a do strany nevstoupit, je už samo o sobě pozoruhodné a neobvyklé. Pozici nestraníků si dokázali udržet nejen po dobu, kdy prosazovali druhou expedici, ale dokonce i během ní až k protinožcům do Tokia. V Japonsku podali na československém velvyslanectví žádost o vstup do strany. Tím se ocitli v pozici kandidátů na členství. Sami tento krok zdůvodňovali tím, že se nechali přesvědčit dvěma faktory: za prvé přijali stanovisko, že když budou po celý následující rok projíždět Sovětským svazem, celá země včetně všech svých představitelů k nim bude mnohem lépe přistupovat, pokud budou v pozici spolustraníků. Druhým důvodem byla víra v reformovatelnost KSČ, se kterou se vrátil do Japonska Jiří Hanzelka z Prahy, kde byl na nucené návštěvě domoviny kvůli kritickému zdravotnímu stavu manželky. Zikmund s Hanzelkou tedy podáním žádostí o přijetí do KSČ neučinili nějaké symbolické gesto, „úlitbu vrchnosti“, ale rozhodli se, že chtějí aktivní činností ve straně podpořit její reformu. Zikmund o tom píše v knize *Století Miroslava*

²¹⁷ Tamtéž, s. 124

²¹⁸ O přednášce H+Z byl veliký zájem hned od návratu z první výpravy. Toto vše pak navíc podpořilo vydání knih a promítání filmů. Jak je uvedeno v knize *Století Miroslava Zikmunda* na straně 240: „V roce 1953 Mirek s Jiřím absolvovali 53 přednášek a besed.“

²¹⁹ FRANC, Martin a Jiří KNAPÍK. *Volný čas v českých zemích 1957-1967...*, s. 124–127

²²⁰ Tamtéž, s. 141

Zikmunda: „Věděli jsme, jakých zločinů se (Stalin) dopustil. Přesto jsme byli přesvědčeni, že se strana dá reformovat.“²²¹

S Miroslavem Zikmundem jsem také vedl rozhovor na téma nakolik vnímali autoritářskou pozici KSČ v padesátých letech během vykonstruovaných politických procesů a tzv. kultu osobnosti. Na první expedici vyráželi v dubnu 1947. Oficiální datum návratu, tedy přivítání na půdě československého Autoklubu se odehrálo 1. 11. 1950. Byla to zvláštní situace, kdy H+Z byli vítáni veřejností jako slavní hrdinové, ale představitelé oficiálních struktur moc nevěděli, jak k nim přistupovat.²²²

Proces s Miladou Horákovou proběhl 31. 5.–8. 6. 1950, s prvním zatýkáním v listopadu 1949²²³. Proces s Heliodorem Píkou pak 26.–28. 1. 1949. Konečně proces Rudolfem Slánským 20.–27. 11. 1952 proběhl už po návratu obou cestovatelů do ČSR v době, kdy vycházela jejich třídílná kniha *Afrika snů a skutečnosti*.

Je obtížné posoudit, nakolik mohli nebo nemohli vědět o stavu politiky a represí v naší zemi bezprostředně po únorovém převratu a v prvních letech páté dekády minulého století. Sám Zikmund na to vzpomíná tak, že byli zcela pohlceni vlastní prací na knihách a filmech s tím, že ale pochopili, že poměry se změnilly a s představiteli státu bude třeba vést dialog²²⁴. Jako určitá ilustrace úvah nad tehdejší politikou možná může posloužit záznam, který si vytvořil ve svém deníku poté, co v Československé televizi zhlédl dokumentární film právě o Miladě Horákové: „25. 6. 1990 jsem se díval na otřesný dokument o procesu s dr. Miladou Horákovou. Proces s ní se v Praze konal ve dnech 31. 5.–8. 6. 1950 – vyhledal jsem v deníku, co jsme tou dobou dělali na cestě my: 25. 5. 1950 si Jiří v Managui při natáčení motoru zlomil ruku v zápěstí, od 31. 5. do 8. 6. jsme projeli 4 zeměmi: Nikaraguou, Hondurasem, Salvadorem a Guatemalou. Večer 9. 6. 1950 příjezd do Guatemaly. 27. 6. 1950 ve 2:40 příjezd do hlavního města Mexika – toho dne byla Praze popravena dr. Horáková! Od nikoho z velvyslanectví jsme se to v Mexiku nedověděli – a ještě dlouho po návratu domů...“²²⁵

O určité naivitě jejich politických postojů může hovořit také například fakt, že na své druhé expedici zpracovali zcela vážně míněný návrh na okamžité a úplné odzbrojení

²²¹ Tamtéž Zikmund pokračuje: Těžko se to dneska vysvětluje, ale tehdy jsme opravdu věřili, že je potřeba. má-li se něco změnit, začít zevnitř, a naivně jsme si mysleli, že když budeme napříště předkládat stranickým funkcionářům své kritické zprávy, budeme mít i právo a možnost reformy prosazovat. Ukázalo se, že to byla chiméra.” *Století Miroslava Zikmunda...*, s. 327

²²² Miroslav Zikmund si do svého deníku poznačil: „Atmosféra je podivně tichá až skleslá oproti nedůvěře v mladé chlapce, kterou nám projevovali, když jsme vyjížděli.”

²²³ KOUROVÁ, Pavlína a Petr KOURA. *Žádáme trest smrti!: propagandistická kampaň provázející proces s Miladou Horákovou a spol.: (historická studie a edice dokumentů)*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. Edice dokumentů ISBN 978-80-87211-03-8.

²²⁴ Rozhovor, který jsem vedl s Miroslavem Zikmundem pro tuto práci, kapitola 9.

²²⁵ Archiv H+Z, Muzeum jihovýchodní Moravy, Zlín

Československa, který 7. 9. 1963 poslali ministru školství a kultury Čestmíru Císařovi a prezidentu republiky Antonínu Novotnému.

Skutečnost, že po návratu ze Sovětského svazu také sepsali *Zvláštní zprávu č. 4*²²⁶, ve které zemi Sovětů na poměry dané doby kritizovali, je dalším dokladem jejich iluzí, že s režimem lze takto otevřeně jednat.

3.3.2. HZ jako potenciální problém nekomunistických zemí

Situace dvou cestovatelů ale nebyla jednoduchá ani z hlediska nekomunistických zemí a jejich úředníků a reprezentantů, kdy nebylo jasné jak se k mladým cestovatelům mají postavit. Ilustruje to několik situací již v první fázi výpravy, v Libyi na severu Afriky.

Sirta – křižovatka cest i poválečných zájmů

Na mnoha místech nebyly vyjasněné kompetence úřadů, a tak v Tripolisu nastaly potíže s vystavením povolení vstupu do dalších území směrem na východ. Britská vojenská správa jim odmítla vydat víza ke vstupu do Kyrenaiky²²⁷, i když měli povolení z generálního konzulátu Velké Británie v Alžíru. Padlo rozhodnutí že civilní úřady jsou nadřazené vojenským, a tak bylo možné pokračovat v cestě. Osmadvacátého května 1947 jeli z Tripolisu do Sirty, kde náhle přestaly fungovat brzdy a došlo k havárii, když Jiří Hanzelka s vozem narazil do pilíře u cesty, konkrétně: „Bariéra na kterou jsme narazili, je bariera vojenské anglické správy. Byla železná, silně rezavá, špatně viditelná.“²²⁸ Po ohledání vozu došli H+Z ke zjištění, že mechanismus brzd byl záměrně poškozen, brzdná lanka nařezána. Doložili si, že se jednalo o sabotáž, která měla zabránit pokračování v cestě bez dobrozdání od všech úřadů. Zůstalo u hypotéz (byť důvodně doložených bohatou fotografickou základnou), které později posloužily jako materiál do časopiseckého zpracování a jako kapitola do knihy *Afrika snů a skutečnosti*.²²⁹ Z nemilé situace, která mohla způsobit zrušení celé výpravy i obvinění mladých řidičů, výtěžili dobrodružný obsah a podařilo se jim obhájit pozici před veřejností²³⁰, vedením Tatry i pojišťovnou, která poškozený vůz zaplatila²³¹.

²²⁶ HANZELKA, Jiří a Miroslav ZIKMUND. *Zvláštní zpráva č. 4*. Praha: Lidové nakladatelství, 1990. ISBN 80-7022-061-9.

²²⁷ Rozsáhlé historické území na východě Libye, přiléhající k egyptským hranicím.

²²⁸ Dopis ze dne 31.5.1947 Archiv H+Z, MJVM, Zlín

²²⁹ HANZELKA, Jiří a Miroslav ZIKMUND. *Afrika snů a skutečnosti*. Ilustroval František Příkryl. Praha: Družstevní práce, 1952.

²³⁰ Toto obhájení před veřejností nebylo stoprocentní, jak víme už z předchozího textu, kde cestovatel F. A. Elstner označoval H+Z za prominentní cestovatele, kteří si cestují a ničí auta.

²³¹ Jak uvedl Miroslav Zikmund v rozhovoru vedeném k této práci, kapitola 9.

Argentina, Kostarika: zjetí, výsledky – křižovatky politických zájmů

Jak bylo uvedeno už v prvním plánu „V“ a v následném dopisu, který H+Z posílali na ministerstvo průmyslu, aby jeho představitelé dali souhlas s projektem cesty kolem světa²³², jádrem činnosti během celé první expedice byl průzkum a mapování trhu, vytváření osobních kontaktů, uzavírání obchodních dohod a prezentace československých výrobků. Od samého začátku tak celkem pochopitelně mohla být tato cesta vnímána jako svého druhu špionáž.

Ne náhodou už ve zmíněném dopisu na ministerstvo H+Z navrhuje, aby financování neprobíhalo přes firmu Tatra, ale raději formou stipendia, aby si cestovatelé udrželi statut studentů. (Jako obvykle u strategie H+Z to mělo více významů, které se v čase osvědčily: čím víc peněz bylo směřováno přímo jim, tím méně byli závislí na třetích stranách. Byť se tomu během cesty částečně nevyhnuli).

Řada článků, připravených podkladů pro reportáže, nafocených negativů a nazvětšovaných fotografií mohlo být při kontrolách vykládáno jako důkaz špionáže.

Toto vyústilo na několika místech ve výsledky na policii, jako třeba 18. 9. 1948 v Argentině. V deníkovém zápisu figuruje poznámka: „...výslech na policii [...] vymezení naší činnosti. Technické zkoušky vozu, vyhledávání (obchodních) zástupců, reportáže pro rozhlas, SP a SM [...] výslech zřejmě na rozkaz z vyšších instancí. Podnět vyšel buď z censurování našich dopisů anebo z podnětu Kodaka v B(uenos) Aires.”

Po únorovém převratu a s rostoucím mezinárodním napětím v Korei, obzvláště pak po zahájení korejské války 25. 6. 1950 byla pozice H+Z stále více problematická coby představitelů nepřátelského zřízení, prezentovaným komunistickým Československem.

Asi nejdramatičtější epizodou tohoto druhu bylo zatčení v Nikaragui, kde byli obviněni z krádeže a mezi výsledky dotazování na špionáž. Po devíti dnech byli propuštěni bez bližšího udání důvodů. Toto vše posloužilo jako následný obsah do reportáží (například do Světa motorů) a do knih z Jižní Ameriky.

Nevpuštění do USA – setkání se Železnou oponou

Spojené státy americké byly v plánované trase expedice od samého začátku. Jak se měnila mezinárodní i československá politická situace, čím víc se blížilo datum plánovaného vstupu do USA, tím víc bylo jasné, že to bude komplikované. Nakonec tam měli oba dva zakázaný vstup a itinerář se změnil. Nicméně vůz byl už na limitu své životnosti, rostl tlak z Československa na návrat a přerušování expedice, Jiří Hanzelka si navíc zlomil ruku a potřeboval

²³² Viz kapitola 3.1.

odjet domů na operaci. Nakonec i deníkový zápis potvrzuje, že s tím byli oba cestovatelé už předem smíření.

Celou situaci pak navíc mnohokrát zúročili během rozhovorů i ve vlastních textech, kde se „nepřátelská mocnost“ rovnou postavila nepřátelsky a jakékoli polemiky se zkušeností a porovnáváním života u nás tedy ani nebyly možné.

Změna profese H+Z po návratu domů – z obchodníků novináři

Když už H+Z v politickém kontextu Československa roku 1950, kdy se vrátili po třech a půl letech do dramaticky proměněné vlasti, byli nuceni změnit svoji profesní orientaci z obchodu na žurnalistiku, filmovou režii a spisovatelství, měli vlastně svého druhu štěstí. Ještě během expedice naráželi na občasné kritiky, že jejich texty jsou jako z učebnice zeměpisu, a byli jim dávání za vzor jiní cestující autoři jako například F. A. Elstner. Nicméně právě forma a styl veškerých mediálních výstupů tohoto autorského dua zapadal do kulturního plánování v Československu. „Požadavek trávení volného času zcela přirozeně naplňovaly návštěvy uměleckých představení, muzeí, galerií a kulturních akcí, ať již ve městech nebo i na venkově, kde bylo podobných příležitostí podstatně méně. Také z tohoto důvodu se komunistický režim od roku 1948 snažil výrazně rozvinout svou koncepci tzv. demokratizace kultury, jež se v tomto případě projevovala snahou o plánovité rozšiřování sítě kulturních zařízení (mimo jiné kinofikace, radiofikace), nebo naopak jejich decentralizací (divadelní síť). V souvislosti s proměnami kulturní politiky a pozvolným uvolňováním společenských poměrů v polovině 50. let přitom pozorujeme důležitý posun ve vnímání funkce umění, konkrétně jeho odklon od přímočaře mobilizační a propagační role a postupného vyčleňování zábavního umění, které se mohlo prosazovat prostřednictvím masových komunikačních prostředků”.²³³ Do této situace se Zikmund s Hanzelkou vrátili dokonale připraveni. S doslova „tříletou reklamní kampaní” v tištěných médiích a v rozhlase se stali obecně známými a vraceli se vybaveni spoustou obsahu k prezentaci „novými” metodami. Ještě v průběhu první expedice byly jejich krátké filmy schváleny pro projekce v kinech, takže zvyšování jejich množství, kinofikce, se velmi hodila.

Dále z hlediska obsahu a třídního, propagandistického pojetí, H+Z nebyli vyloženě propagátory komunismu, ale s levicovým pojetím světa sympatizovali.

Ještě během závěrečných měsíců expedice už připravovali přednáškové turné, které se dalo velmi dobře realizovat – a následně s velikým úspěchem také realizovalo – nejen v podnikových kulturních zařízeních ale i v celé řadě nově budovaných sálů. Jejich osobní snaha „naučit” veřejnost znát jejich skutečné hlasy, namísto hlasů redaktorů Českého rozhlasu Karla

²³³ FRANC, Martin a Jiří KNAPÍK. *Volný čas v českých zemích 1957–1967.....*

Pecha a Josefa Spala (v některých případech i herce Karla Högera), kteří četli jejich populární reportáže ve vysílání, šla ruku v ruce s plánováním podoby kultury režimem.

Od roku 1952, kdy vyšly první knihy, konkrétně *Afrika snů a skutečnosti*, a kdy se do kin dostal jejich první film *Afrika I – Z Maroka na Kilimandžáro*, jejich sláva ještě dále stoupala a spolu s tím i jejich majetek. A to až do takové míry, že v roce 1952 Hanzelka začal ve Zlíně stavět rozlehlou vilu včetně vnitřních varhan, na které s láskou hrál, a Zikmund zakoupil na sousedním pozemku funkcionalistickou vilu od oskarového režiséra Elmara Klose. Uprostřed Československa, které mělo v nejbližších měsících zasáhnout úspory svých obyvatel měnovou reformou tak spokojeně koexistovali dva milionáři, Zikmund a Hanzelka. A režim mohl být jedině spokojen...

Austrálie nebude

Ještě během zahájení druhé expedice si byli H+Z jisti, že budou zpracovávat reportáže z Austrálie. Ale změny itineráře se jim nevyhnuly ani při druhé výpravě. Právě dělení světa podle Železné opony kladlo nepřekonatelné překážky, a tak do Austrálie nedostali vízum. Důvodem bylo špatné vyplnění vízové žádosti. Automobily z Československa vyrazily i se speciálně vyrobenými přívěsnými vozíky. Protože ale auta T805 byla už na startu přetížená, aby se jim alespoň trochu ulehčilo, posádky během cesty dané přívěsy poslaly domů a do nich vložily vše, co se dalo během cesty postrádat. Mimo jiné i vysílačku.

Při žádosti o vízum pak cestovatelé tvrdili, že vysílačku nemají – přitom ale byla uvedena v seznamu expedičního vybavení. Nic nepomohlo nabízení osobní revize expediční výbavy. Pro úředníky to bylo příliš vysoké riziko špionáže od reportérů z komunistické republiky, a proto vstup do země zamítli.

Miroslava Zikmunda tento zásah do plánované trasy mrzel celou řadu let, a proto když konečně dosáhl Austrálie, psal o tom reportáže do *Literárních novin*, které následně vyšly knižně v útlém svazku *Modrý Mauricius – a přece Austrálie*.²³⁴ (Jiří Hanzelka ve stejném roce u stejného nakladatele Pavla Primuse vydal podobně vybavenou knihu esejů *O toleranci: zamyšlení cestovatele na konci století*²³⁵)

²³⁴ ZIKMUND, Miroslav a Jaromír SLOMEK. *Modrý Mauricius: A přece Austrálie! : cestopisné poznámky s fotografiemi skalních maleb Aboridžinců*. Praha: Primus, 1999. ISBN 80-86207-00-5.

²³⁵ HANZELKA, Jiří. *O toleranci: zamyšlení cestovatele na konci století*. Ilustroval Oldřich Kulhánek. Praha: Primus, 1999. ISBN 80-85625-98-9.

3.3.3. HZ jako potenciální problém či triumf komunistického režimu

Zikmund s Hanzelkou u čtenářů a posluchačů často oscilují ve dvou extrémních polohách. Buď jako stateční autoři vlastního obsahu, který v dané době až encyklopedicky pomáhal vytvářet představu o světě a od první chvíle se stavěl proti jakékoli propagandě. Druhá poloha je naopak přesvědčení, že se jednalo o vyložené propagátory a prominenty, kteří si díky své jedinečné pozici mohli dovolit cokoli.

Pozoruhodné je, že na tom podobně rozpolceně byli i úředníci komunistického režimu ať už během expedice či po návratu domů.

Se stejnou nejistotou se navíc potýkali i představitelé západní moci, obzvláště od února 48, kdy dva cestovatele považovali za představitele nepřátelské části světa, kteří jsou dost možná na vyzvědačské misi.

Zjevně v tom neměl jasno nikdo, a tato nejasnost pro mnohé trvá do dneška.

Dovolím si nyní připomenout několik konkrétních situací z jejich cest, kdy právě tato politická dvojlomnost sehrála roli a přímo se promítla do jejich mediálních výstupů.

Jak pracovat v SSSR – podíl na (proti)propagandě

Během druhé expedice do Asie v letech 1959–1964 vyvstala přibližně v polovině cesty otázka, jak vstoupit do Sovětského svazu. Do té doby se cestovatelům dařilo držet pozice nestraníků, dokonce i celá druhá expedice se podařila zahájit bez členství ve straně, právě proto, aby v jednotlivých zemích jako členové politické strany nepůsobili jako komunističtí zvědové. V Japonsku, před vstupem do země Sovětů se ale situace obrátila. Jak cestovat svazovými republikami, natáčet, psát a fotit, pokud nebudou reportéři spřátelenými členy strany? Jak je popsáno v kapitole 3.2.6, nakonec se tedy i pod vlivem nadšení z uvolňování poměrů v Československu na začátku 60. let rozhodli o členství požádat. Tím pádem na druhou půli cesty byli opět politicky přijatelní, i když měli mnoho důvodů domnívat se, že na každém kroku jsou sledováni a jejich kroky jsou usměrňovány směrem, kterým sovětské politrucci chtějí. Miroslav Zikmund vzpomíná, jak téměř nebylo možné natáčet podle vlastní vůle, ale vždy byli dovezeni přímo na místa, kde jim bylo doporučeno filmovat a fotit. Pokud sami projevíli zájem vydat se jinam, jejich požadavek nebyl vyslyšen.²³⁶

Za pozornost stojí fakt, že ještě během této cesty vznikl v podniku Tatra návrh na další expedici vyložené jen do Sovětského svazu na trase Praha – Vladivostok a zpět. Už předem byla domluvena účast Československé televize, která předkupovala filmovou surovinu, o seriál

²³⁶ Rozhovor s Miroslavem Zikmundem pro tuto práci, kapitola 9.

reportáží měly zájem časopisy *Svět motorů*, *Automobil* a *Motor revue*. Po návratu se počítalo s vydáním knihy. Už předjednanými členy výpravy byli žurnalisté ze Svazu československých novinářů Vladimír Svoboda z ČST a Josef Kopernický, redaktor a spisovatel. H+Z o tom byli informováni dopisem 11. 7. 1962, s podpisem „Míru zdar! podepsán Svoboda za n.p. Tatra“²³⁷ V Archivu H+Z není žádná odpověď na tento plán, a jak ukázal další vývoj, ani to nebylo třeba. Následně dle sdělení Václava Lebedy, vedoucího odbytového úseku n.p. Tatra Kopřivnice byla tato cesta zamítnuta. I když potom bylo ještě definitivní rozhodnutí předáno na MZO – Motokov, jak víme, k další expedici už nedošlo.

3.3.4. Situace, které měnily mediální strategii H+Z

Protože zasadit mediální výstupy H+Z do historického kontextu všech událostí, které je ovlivňovaly, je nemožné, zaměřím se na události, kdy se formovalo jejich vědomí důležitosti mediální komunikace, a kdy si ověřovali vlastní schopnosti efektivně využívat média. Další rovinou pak mohou být jejich zkušenosti, znalosti a také okolnosti, za jakých pokračovali ve své práci a kariéře.

Druhá světová válka přispěla k tomu, že Miroslav Zikmund poprvé formuloval základy budoucího plánu cesty kolem světa. V roce 1944 MZ vyrazil na putování do Korutan, na vrchol Ankogelu. Podařilo se mu vyjednat povolení na tehdejších protektorátních úřadech a vyrazil. Z cesty vznikl jeho první cestopis, který nikdy nevyšel knižně, dokonce podle jeho slov jej nikdy nečetl ani Jiří Hanzelka.²³⁸ Cestopis byl napsán na psacím stroji a věnování znělo: „Drahé mámě a tátovi, datováno 24.prosince 1944.“²³⁹ Celý text končí: „Pusťme za hranice ty mladé, kteří si nemohli vydělat na suchou kůrku a kterým se pořád vyčítal nedostatek širokého rozhledu a zkušeností. Pusťme je – ne, to nestačí – pošleme je, vyžeňme je do světa, půjčme jim desetinu podpor, které utíkaly ze státní pokladny bez nejmenší naděje na vrácení nebo aspoňzúročení“.²⁴⁰ Zde se poprvé objevuje myšlenka na mapování nových trhů v celém poválečném světě.²⁴¹

²³⁷ Dopis 11. 7. 1962 Archiv H+Z, Muzeum jihovýchodní Moravy, Zlín.

²³⁸ ZIKMUND, Miroslav, Petr HORKÝ, Miroslav NÁPLAVA a Vladimír KROC. *Století Miroslava Zikmunda...*, s. 125

²³⁹ Tamtéž, s. 125

²⁴⁰ Text pokračuje: „Nechme je, aby si natloukli hlavy a odřeli lokty, třebas do krvava. Přivezou si spousty zkušeností, návrhů na zlepšování, dobrých postřehů a poznají na místě techniku cizí konkurence. A až se jim ty odřené lokty zahojí, budou si vědět vždycky rady, jak si úspěšně proklesat cestu uprostřed tlačence a jak řídit kormidla našeho podnikání. Ty zlomky někdejších podpor vyrostu ve stoprocentní jistinu a stanou se nezamrzajícím olejem v roztočených kolech našeho průmyslu a obchodu. Zkusme to, nebude to ztrátová kalkulace!“ In: ²⁴⁰ ZIKMUND, Miroslav, Petr HORKÝ, Miroslav NÁPLAVA a Vladimír KROC. *Století Miroslava Zikmunda...*, s. 137

²⁴¹ Tamtéž, s.125–138

Studenti Hanzelka a Zikmund dokončili studia v roce 1946. Samotný diplom ze školy by je ale ještě nekvalifikoval pro schopnost prosadit sebevědomý plán na rozhodujících místech. Představu veliké cesty měli ještě před válkou, ale schopnost vymyslet strategii jejího prosazení, posloupnost a styl jednání na úřadech, vyžadovala zkušenosti i z administrativy. Podobně i promyšlení jak zapojit média a jak referovat o expedici vyžadovalo nějakou zkušenost. Tou byla práce v přípravném výboru Mezinárodního kongresu studentstva, kdy se do Československa čerstvě zbaveného nacistické okupace sjely tisíce studentů z celého světa. „My jsme se za války s Jirkou viděli jenom několikrát, ale ten náboj tady byl. Teprve když jsme končili (školu) v tom pětáctyřicátém, tak potom začala ta intenzivní (práce), ten nápor – řeknu vám dokonce datum: 1. listopadu 1945. To už bylo poté, co jsme si odbyli tu činnost dvou nadšenců, kteří byli součástí příprav Vivat kongresu listopad 1945, kdy se sjelo z celého světa tisíce studentů, aby se v Československu, které se zbavilo německé okupace, setkali a kamarádsky si vyměnili názory. Na filozofické fakultě jsme měli kancelář, tam jsme s Jirkou vedli odbor tisku a to, čemu se dneska říká PR, public relations”²⁴² vzpomíná Zikmund. „Při této činnosti jsme si ověřili i znalosti cizích jazyků, poprvé vyzkoušeli, že jsme schopni spolupráce, a také jsme získali první zkušenosti, jak jednat s lidmi a úřady v zahraničí i u nás, jak plánovat rozsáhlejší projekty a jak směřovat k jejich naplnění.”²⁴³

Myšlenka na výpravu a také cesta k jejímu uskutečnění začala získávat reálný tvar.²⁴⁴ Hanzelka se Zikmundem začali vstupovat nejen do zásadně se proměňujícího světa ekonomiky a hospodářství, ale i do podobně dramaticky se vyvíjejícího světa novinářiny.

Po druhé světové válce se profesionální mediální pracoviště potřebovala očistit od kolaborantů. Jak uvádí Jan Cebe v knize *Spolkový život českých novinářů v letech 1945–1948*²⁴⁵: „Jedenáctého května 1945 proto byla v rámci Národního svazu novinářů zřízena očistná komise, [...] kterou však fakticky řídila Česká národní rada. Samotné členy komise na základě návrhů samotných novinářů jmenoval ministr informací Václav Kopecký. Tomuto jmenování předcházelo prověření navržených kandidátů ze strany ministerstva informací, a to na základě dokladů o jejich odbojové činnosti a potvrzení svědků.”²⁴⁶ Každý, kdo chtěl v médiích pracovat, musel být členem nové novinářské organizace a musel tedy projít i

²⁴² Viz 9.2. rozhovor v Praze na Albertově, 22. 4. 2012

²⁴³ ZIKMUND, Miroslav, Petr HORKÝ, Miroslav NÁPLAVA a Vladimír KROC. *Století Miroslava Zikmunda....*

²⁴⁴ Text v knize dále pokračuje: „Možná, že tam jsme zacítili opět tu touhu po kontaktu se světem a taky víru, že teď, po válce už se to může uskutečnit. Říkali jsme si, když to bude jedna zem nebo dvě, tak to bude prima, a bude-li jich deset nebo víc, pak jenom dobře!”

²⁴⁵ CEBE, Jan. *Spolkový život českých novinářů v letech 1945–1948*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2863-9.

²⁴⁶ CEBE, Jan. *Spolkový život českých novinářů v letech 1945–1948....*, s. 99

prověřením očištné komise. O očištění novinářského stavu projevovala zájem veřejnost i prezident Beneš. Po roce 1945 navíc začaly vznikat nové zákony upravující činnost sdělovacích prostředků.

Mezinárodní aktivity novinářské organizace po 2. světové válce se začaly zřetelněji formovat až v červnu 1947, u čehož Hanzelka se Zikmundem už nebyli, neboť to bylo dva měsíce po startu první expedice. Válka mnohé mezinárodní vazby zničila, a proto se vytvářely nové. 3.–6. června 1947 se v Praze konal druhý sjezd Mezinárodní organizace novinářů (MON). Jednalo se o významnou akci v mezinárodním měřítku, účastnili se jí představitelé naší vlády, ale také členové nadnárodních organizací jako UNESCO anebo OSN.

Na novinářské aktivity dvou mladých cestovatelů a obchodních inženýrů je tedy třeba pohlížet i v souvislostech vytváření mezinárodních žurnalistických vazeb.

V rámci překotných změn, které spustil únorový převrat, došlo pochopitelně i k zásahu do celkové podoby kultury a novinářské práce. Jako pozoruhodná paralela k rokům bezprostředně po válce je třeba říci, že „během února, března a dubna 1948 prodělala novinářská organizace už druhou očištnu od osob, které nebyly podle aktuálně zastávané ideologické linie členství hodni“²⁴⁷ a Svaz českých novinářů tak opět redukoval a přeskldal základnu českých žurnalistů. Lze se domnívat, že právě určitá faktografická strohost textů H+Z umožnila se těmto hodnocením a možným komplikacím vyhnout. Dále je možné, že v době, kdy se události valily dramaticky jedna přes druhou, „ti dva cestovatelé, co byli někde na opačném konci světa“, ani nepřišli místním kontrolorům a hodnotitelům (zatím) na mysl.

Začal také proces, který Jiří Knapík ve své knize *Únor a kultura*²⁴⁸ označil za Velké přehodnocování: „Centrální stranické orgány tehdy usoudily, že bude jednak vhodné, ale s ohledem na mezinárodní vývoj také nutné, dosavadní kulturní politiku utužit. Po odhození taktických skrupulí po parlamentních volbách a v reakci na nové události však vznikala otázka, jakou podobu a rozsah by takové utužení mělo mít.“²⁴⁹ Zikmund s Hanzelkou tímto obdobím procházeli jednoduše zaměřeni na svůj cestovní itinerář a bohatý seznam úkolů, ke kterým se zavázali ještě před odjezdem. V době únorového převratu byli zrovna v africkém Kongu. Zůstávali tak stranou nejasného vývoje a volání po socialistickém realismu (pokud se k nim v nějaké podobě vůbec dostávalo) bylo jen zprostředkované.

Během trvání výpravy se H+Z setkávali jen s občasnými výzvami, aby cestu ukončili, anebo s naráželi na komplikace spojené s uvolňováním dalších deviz z předem dojednaných

²⁴⁷ Týmtež, s. 219

²⁴⁸ KNAPÍK, Jiří. *Únor a kultura: sovětizace české kultury 1948–1950*. Praha: Libri, 2004. Otazníky našich dějin. ISBN 80-7277-212-0.

²⁴⁹ Tamtéž, s. 93

rozpočtů. Toto nesnadné vyjednávání se jim dařilo udržet v mezích, které nezamezily pokračování jejich cesty a naplánované práce. Rozhodnutí o tom, co si s nimi má komunistické vedení Československa počít, bylo na pořadu dne v podstatě až po jejich návratu v listopadu 1950. Konkrétně se tímto bodem zabývám v kapitole 3.2.6., kde rozebírám proces, který předcházel vydání jejich knih.

Během let 1950–1959, kdy H+Z pobývali v Československu a usilovali o prosazení a schválení druhé části své expedice, tedy její asijské části, se H+Z drželi důsledně stranou aktivního politického vystupování, ale zároveň se nechávali spojovat s prezentací „spokojené československé země“. Obratně také pracovali s bohatou fanouškovskou základnou a i prostřednictvím své popularity vytvářeli tlak na udělení souhlasu k dalšímu cestování.

Jakoby zázrakem či souhrou šťastných náhod utratili většinu svých peněz z honorářů během roku 1952 za vily ve Zlíně, takže měnová reforma z června 1953 je nijak bolestivě nezasáhla. Naproti tomu se nijak politicky nevyjadřovali a nechávali stranou své pozornosti i společenských aktivit okolnosti, které souvisely s dokončením kolektivizace a dalšími prvky „utažení šroubů“ za prezidenta Antonína Novotného.²⁵⁰

Druhá expedice tak nakonec byla povolena a H+Z vyrazili do Asie se dvěma upravenými vozy Tatra 805 a s dalšími dvěma členy posádky²⁵¹ Vyráželi stále jako nestraníci a pod záštitou Československé akademie věd.

Sjezd spisovatelů 1967

Zikmund i Hanzelka byli členy Svazu československých spisovatelů a spolu s tím od roku 1963 také členy KSČ. Sehráli tedy svoji roli i na IV. sjezdu SČSS v roce 1967. Asi nejvíce citovaným vystoupením na tomto sjezdu byl projev Ludvíka Vaculíka. Nicméně mezi proslovy, které obsahuje sborník z tohoto sjezdu²⁵², je i řeč Jiřího Hanzelky pronesená druhý den sjezdového jednání 28. 6. 1967. Mimo jiné zde řekl: „Představitelé protichůdných myšlenek a tendencí uvnitř svazu i mimo něj se vzájemně poznávají v podstatě a převážně v konfliktních situacích. Mám dojem, že právě proto chybí žádoucí míra respektu a porozumění k povinnostem a odpovědnosti těch druhých. Tento respekt a snaha o porozumění ve vztazích uvnitř spisovatelské obce i mezi ní a řídicími orgány státu je věcí velmi často proklamovanou, ale mám dojem, že nepatří k stejně častým zvyklostem denního života. Ale všichni snad uznáváme, že v socialistické společnosti je pozice síly něco, co nepatří do vztahů mezi tvůrcem koncepce

²⁵⁰ RYCHLÍK, Jan. *Československo v období socialismu: 1945–1989*. V Praze: Vyšehrad, 2020. ISBN 978-80-7601-334-6, s. 155–161

²⁵¹ Jak již bylo uvedeno v předchozích kapitolách, výpravu doplnili mechanik a lékař.

²⁵² *IV. sjezd Svazu československých spisovatelů (Protokol): Praha 27.–29 června 1967*. Praha: Československý spisovatel, 1968, s. 159–161

kulturní politiky a těmi, kdo kulturní hodnoty tvoří. [...] Myslím, že naše společnost i náš spisovatelský kolektiv a vůbec celá řada odvětví a vrstev našeho společenského života podléhá dlouhodobé nemoci.”²⁵³

Doba už ale pravděpodobně nazrála k mnohem ostřejšímu vyhranění se proti zásahům do kulturní tvorby a proto ještě 14. 12. 1967 Státní bezpečnost zaznamenávala: „Stále zájem o Vaculíkův projev”.²⁵⁴ Vedle toho Hanzelkovo vystoupení setrvalo v intencích jeho diplomatické schopnosti hledat a nacházet dohody s obchodníky, novináři i domorodci kdekoli na světě, ale nevedla ani ke změnám ve společnosti ani k dohodě s vládnoucí mocí.

Zikmund ani Hanzelka nepatřili k nejaktivnějšímu křídlu reformistů komunismu v Československu. Nicméně Jiří Hanzelka díky svému vystupování získával podporu veřejnosti i pro politické funkce – ozývaly se hlasy po tom, aby Hanzelka kandidoval na prezidenta anebo aby se stal ministrem zahraničí. Navíc jejich angažmá směrem k reformám setrvalo beze změn. Dokládá to například odpověď M. Zikmunda na anketu pro časopis *Život strany* 19. 6. 1968. Otázka zněla: „Co očekáváte jako člen strany od mimořádného sjezdu?“ Odpověď: „Obnovení a prohloubení souladu mezi slovy a činy, mezi teorií a praxí. Tedy v podstatě vytvoření souladu mezi ušlechtilostí cílů, lidí a prostředků. Protože ušlechtilých cílů strana nemůže dosáhnout nemorálními prostředky a s pomocí lidí, pro něž je prvek ušlechtilosti ve veřejném životě buržoasní formalitou.”²⁵⁵

Oba dva, Hanzelka i Zikmund si těmito projevy udržovali osobnostní integritu – a to stačilo k tomu, aby se jejich profesní i životní situace začala měnit.

Okupace 1968 – reakce H+Z

Ještě krátce před okupací, v létě 1. 8. 1968, Jiří Hanzelka promluvil na přednášce v Mariánských lázních, když reagoval na otázku, co si myslí o tom, že podél našich hranic se šikuje vojsko: „Já si nemyslím, že je nebezpečí vpádu. A jestli by po tomto došlo ke vpádu, pak by skutečně před zraky celého světa ti, kteří by se ho dopustili, ztratili tvář a mělo by to nedozírné následky víc pro ně, než pro nás.”²⁵⁶ Tehdejší odpověď sklídila potlesk, dá se možná říci, že to byla odpověď pravdivá, co se týká mezinárodní diskreditace útočnicka, ale řečníkův omyl spočíval v dojmu, že by tato obava mohla invazi zabránit.

²⁵³ *IV. sjezd Svazu československých spisovatelů (Protokol)...*, s. 159–161

²⁵⁴ KAPLAN, Karel. „*Všechno jste prohráli!*“: (co prozrazují archivy o IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů 1967). Praha: Ivo Železný, 1997. Knihovnička Literárních novin. ISBN 80-237-3549-7. s. 128

²⁵⁵ Dopis Miroslava Zikmunda z 19. 6. 1968 adresovaný na ÚV KSČ, redakce časopisu *Život Strany* dále pokračuje: „Jak si představuji úlohu delegáta sjezdu? Jako jednoznačnou, domyšlenou, věcnými argumenty přesvědčivě podloženou podporu tomuto procesu vnitřního znovuzrození strany. Se soudružským pozdravem Miroslav Zikmund.”

²⁵⁶ Archiv Českého rozhlasu.

V reakci na srpnovou okupaci se oba spisovatelé a cestovatelé postavili na odpor. Miroslav Zikmund se dohodl s Karlem Pavlišťikem a spolu s ním připravil a odvysílal v rádiu proslov v ruštině k Brežněvovi a okupantům. „Pěťadvacátého srpna 1968 se ozvalo z rozhlasových přijímačů: Hlásí se svobodný vysílač Gottwaldov. Karel narychlo improvizovanou výzvou anglicky žádal všechny západní rozhlas, aby za chvíli monitorovaly ruský projev jednoho ze dvou známých českých spisovatelů a cestovatelů²⁵⁷. Mirek se potom z tohoto posledního fungujícího studia v Československu obrátil ruským provoláním na Brežněva a okupační vojska, aby odešli.“²⁵⁸ Zikmund do éteru řekl: „Během čtyř dnů násilné okupace naší země celý národ píše na silnice, na domy a autobusy: otcové-osvoboditelé, synové-okupanti. Vaše síla tanky, naše síla ideje. Důrazně vás prosím: požadujte od vašich vládců, od Leonida Brežněva a dalších členů politbyra, aby okupace mé vlasti byla okamžitě ukončena. Požadujte objasnění této bezpříkladné zrady vašich představitelů, kteří podřídili myšlenku socialismu velmocenským zájmům.“²⁵⁹

Jestliže po IV. sjezdu spisovatelů byla pozice obou populárních cestovatelů nejistá, teď už o jejich budoucnosti bylo rozhodnuto.

Prověrky v KSČ roku 1970

Už v září 1969 posílá Jiří Hanzelka Miroslavu Zikmundovi dopis, ve kterém píše: „Rozhlas se ještě nevyjádřil, ale mám zprávy, že – samozřejmě – reportáže nepojedou. Jenom zatím nevědí, jak to napsat, protože žádám písemné rozhodnutí /nevědí jak formulovat důvody k jednostrannému porušení dlouhodobé dohody/.“²⁶⁰

28. a 29. 7. 1970 byli Zikmund i Hanzelka předvoláni před prověřkovou komisí. Zikmund na toto zasedání ve svém deníku vzpomíná takto: „Rozhovor téměř hodinový. Pokračování Kafkova *Zámku*. Výsledek: Vyloučen. Mám pocit uvolnění. S touhle stranou – nic společného.“²⁶¹ Hned den poté (30. 7. 1970) píše Jiří Hanzelka Miroslavu Zikmundovi dopis, který dokládá, že závažnost vyloučení ze Strany ještě nebyl schopen dohlédnout, i když nějaké problémy a komplikace očekával: Vycházím z toho, co jsme si včera uvědomili oba: každé rozhodnutí jednoho do gruntu ovlivňuje – a dokonce mění – život toho druhého, a to ve stádiu víceméně finálním, na kterém nám oběma asi nejvíc záleží. S letošním rokem bychom měli – pokud nezasáhne příliš závažně vyšší moc – uzavřít období nepravdivosti. Myslím, že

²⁵⁷ Archiv Českého rozhlasu.

²⁵⁸ HOLCMAN, Josef. *Karel chodí po zemi: (o životě a dobách Karla Pavlišťika)*. Zlín: Klub H+Z Zlín, 2019. ISBN 978-80-904197-5-9.

²⁵⁹ Archiv Českého rozhlasu

²⁶⁰ Korespondence mezi Zikmundem a Hanzelkou, dopis z 22. 9. 1969, soukromý archiv Miroslava Zikmunda, Muzeum jihovýchodní Moravy, Zlín.

²⁶¹ Deník Miroslava Zikmunda, osobní archiv Miroslava Zikmunda, Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně

rozložení práce, na jakém jsme se včera shodli, je rovnoměrné, účelné racionální – a jeho optimálnost se ukáže v tom jediném, o čem jsem v té chvíli nechtěl hovořit. Jsou to časové termíny.²⁶²

Přitom lze parafrázovat, že právě důsledky vyloučení ze strany jim oběma do života vneslo celou řadu „nepravidelností“ a to na dvacet let dopředu... Přesně v souladu s tím, co zapsal Petr Pithart ve své knize *Osmadesátý*: „Reformní komunisté-intelektuálové byli čistkami postiženi téměř bez výjimek“.²⁶³

Tím začala doba „zakázanosti.“²⁶⁴ Miroslav Zikmund v tomto období uspořádal genealogii vlastního rodu a dokonce i připravil setkání všech rodově spřízněných Zikmundů. V období let 1970–1989 ale také zahájil kompletní katalogizaci svého osobního archivu. „Díky“ tomu jsou veškeré podklady a archiválie z osobní databáze Miroslava Zikmunda perfektně setříděné.

Během této doby StB zařadila Zikmunda i Hanzelku mezi tzv. NO – nepřátelské osoby a existuje několik doložených případů sledování příslušníky Státní bezpečnosti. Dokládá to například dochovaná složka s popisem sledovací akce s názvem *Mistr 2*²⁶⁵

Dodatek – Čas po Sametové revoluci a předání archivu

V roce 1989 se Miroslav Zikmund angažoval v tzv. Sametové revoluci ve Zlíně, v porevolučních letech se Jiří Hanzelka stal na krátkou dobu na začátku 90. let i poradcem českého premiéra²⁶⁶ Petra Pitharta.²⁶⁷

V roce 1995 – na základě požadavku a výzvy v této práci už zmiňovaného zlínského disidenta, etnografa a po revoluci pracovníka Muzea jihovýchodní Moravy Karla Pavlišťáka – Miroslav Zikmund i Jiří Hanzelka podepsali darovací smlouvu. „V roce 1995 předávají Miroslav Zikmund a Jiří Hanzelka svůj obsáhlý archiv včetně fotografických negativů, diapositivů a kontaktních kopií Muzeu jihovýchodní Moravy ve Zlíně, kde je otevřena v roce 1996 cestovatelská expozice *S inženýry Hanzelkou a Zikmundem pětí světadílů*. Vzniká Archiv H+Z, v němž je uchováván osobní fond inženýrů Hanzelky a Zikmunda, a to díky jejich

²⁶² ZIKMUND, Miroslav, Petr HORKÝ, Miroslav NÁPLAVA a Vladimír KROC. *Století Miroslava Zikmunda...*, s. 326

²⁶³ PITHART, Petr. *Osmadesátý*. 3. vyd. Praha: Rozmluvy, 1990. ISBN 0-946352-43-7., s. 77

²⁶⁴ Výraz „zakázanost“ používá Miroslav Zikmund jako označení období let 1970–1989, kdy se jim nedařilo sehnat práci, StB je sledovala a označila je za NO – nepřátelské osoby, a stali se součástí disentu.

²⁶⁵ Archiv bezpečnostních složek, Návrh na sledování 3811, ve dnech 26.–29. 10. 1984 a 2.–3. 11. 1984. V odůvodnění se píše: „Ing. Miroslav Zikmund udržuje široké styky se signatáři charty a na pravicově zaměřené osoby v oblasti kultury.“

²⁶⁶ PITHART, Petr. *Po Devětaosmdesátém: rozpomínání a přemítání*. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2504-3., s. 161

²⁶⁷ Dodávám jen perličku, že v deníku Miroslava Zikmunda najdeme i poznámku, že když se v roce 1950 vrátili z první expedice, mezi vítajícími byl i malý chlapec za ruku se svým tátou, panem Pithartem...

dlouholetým osobním kontaktům s etnografem MJVM Karlem Pavlišťíkem, V roce 1998 vzniká sdružení Klub H+Z, jehož předsedou se stává právě Pavlišťík.²⁶⁸ Tímto se časový i politický oblouk nejen mediální činnosti, ale i politického hledání dvojice cestovatelů uzavírá.

²⁶⁸ HOLCMAN, Josef. *Karel chodí po zemi: (o životě a dobách Karla Pavlišťíka)*. Zlín: Klub H+Z Zlín, 2019. ISBN 978-80-904197-5-9. s. 165

4) ZÁVĚR

Na začátku této práce jsem si kladl za cíl hledat a určit rutiny a strategie mediální komunikace dvojice Jiří Hanzelka a Miroslav Zikmund. Zajímalo mne, jak se tyto aspekty jejich díla rozvíjely a měnily v čase, a také jak se rozvinula jejich typologie.

Konkrétně nalézt a pojmenovat pracovní cíle, strategie, pracovní postupy a mechanismy v letech 1947–1969.

Základní mojí výzkumnou tezí bylo, že Hanzelka se Zikmundem dlouhodobě a cíleně naplňovali vlastní koncepci práce s médii, přičemž pojímali média jako jeden komunikační celek, a položili tak základy určitým druhům komunikačních strategií využívaných dodnes.

Protože na dané téma bylo dosud zpracováno jen minimum odborných materiálů, jak jsem uvedl v kapitolách 2.3. a 2.4., zaměřil jsem se hlavně na dobové zdroje a prameny ať už ve formě dobových článků a mediálních obsahů nebo ve formě deníkových zápisů Miroslava Zikmunda či jiných písemných pramenů z pera obou protagonistů. Konkrétní studijní zdroje a prameny jsem představil v kapitole 2.3.

V začátcích mého bádání se velmi rychle ukázalo, že prvním krokem musí být určení toho, jakou roli měla hrát mediální komunikace v cílech a plánech obou cestovatelů na začátku jejich expedic. Pro hodnocení strategií a cílů, ale také následně pro posouzení efektivity zvoleného, bylo třeba vědět, jak média vnímali sami protagonisté a nakolik byla středem jejich zájmu. Na jejich mediální práci by se nabízel jiný pohled, pokud bylo od začátku jasné, že hlavním cílem byly právě mediální výstupy, a zcela odlišný, pokud by mediální práce byla až sekundárním výstupem.

Jako zdroj pro toto hledání mi posloužily materiály uložené v Muzeu jihovýchodní Moravy v Archivu H+Z²⁶⁹ Klíčový zde byl dopis, kterým H+Z oslovili ministerstvo průmyslu 9. července 1946.²⁷⁰ Je zde mimo jiné uvedeno: „Během celé cesty budou pořizovány systematické záznamy, kterých bude použito k propagaci domácí i zahraniční. Budou provázeny bohatým materiálem fotografickým a filmovým a doplňovány reportážemi pro periodický tisk. [...] Propagační význam této cesty je tak pronikavý, že sám jistě postačí k jejímu uskutečnění.”²⁷¹

²⁶⁹ Archiv H+Z *centrum moderního českého cestovatelství 20. století* je název části sbírek MJVM, jejichž součástí jsou osobní archivy i pozůstalost po Hanzelkovi a Zikmundovi, archiv Eduarda Ingríše, Jana Havlasy a dalších cestovatelů.

²⁷⁰ Dopis je uložen v Muzeu jihovýchodní Moravy ve Zlíně, v Archivu H+Z. Signatura 572-3, strany 1-8

²⁷¹ Tamtéž.

Obě informace – Zikmundova vzpomínka i obsah dopisu, který představoval celý projekt ministerským úředníkům i tehdejšímu ministrovi Bohumilu Laušmanovi a předsedovi vlády Klementu Gottwaldovi, směřují k tomu, že těžiště tedy bylo v ekonomických aktivitách a mediální práce měla být na začátku vedlejší. Ne nepodstatná, ale také ne klíčová. Vzhledem k velkému objemu mediálních výstupů z této první cesty by proto ekonomické aktivity měly být rozsáhlejší. Pokud by tomu tak bylo, muselo by se to odrazit i v precizně vedeném archivu Miroslava Zikmunda, který je v držení MJVM ve Zlíně.

Objem obchodních analýz, zápisů z jednání s možnými představiteli obchodního zastoupení, prezentačních akcí, setkání s místními byznysmany a představiteli politického života je skutečně impozantní. Jedná se o tisíce a tisíce stran popsaného textu, jak je doloženo v kapitole 3 a obzvláště potom v její poslední části. Mezi archiváliemi lze nalézt i popis konkrétních objednávek a požadavků na předváděcí vzorky. V dochovaném záznamu z vystoupení Jiřího Hanzelky na přednášce v Mariánských lázních v roce 1968 zaznělo, že obchodní výsledky už za první rok výpravy pokryly všechny investice, které si příprava a uskutečnění expedice vyžádaly. Všechny tyto informace tedy do sebe zapadají a navzájem se doplňují. Je proto třeba přijmout (oproti obvyklému pojetí, kdy se za hlavní cíl vnímá novinářská práce), že těžiště práce H+Z na první expedici bylo v ekonomické oblasti a mediální aktivity byly až na druhé koleji.

Toto ovšem neznamená, že bychom měli na rozbor jejich strategií a aktivit ve vztahu k hromadným sdělovacím prostředkům rezignovat. Na základě tohoto myšlenkového posunu bychom ale měli přihlížet k jejich pracovním postupům jako ke snaze optimalizovat a zefektivnit mediální rutiny tak, aby je bylo možné periodickým opakováním držet v chodu a tím si uvolnit ruce pro hlavní cíl výpravy, tedy pro obchodní jednání.

Až v průběhu času se tato hierarchizace začala měnit v souladu s tím, jak se měnila i jejich pozice směrem k veřejnosti, a hlavně, jak se měnila politická situace v Československu. Podle těchto vlivů lze vývoj jejich mediálních strategií rozdělit na tři základní etapy. Tyto etapy jsou zároveň ukázkou toho, jak se cíle jejich mediální práce měnily a rozvíjely. Jejich rozložení se prolíná napříč kapitolami o prezentaci trojího úspěchu tak, jak jsem jej popisoval v předcházejícím textu.

Podle daného hlediska se tedy jejich práce dá rozdělit takto:

- a) Mediální komunikace vnímaná jako doplněk k obchodním aktivitám, které byly hlavním těžištěm jejich aktivit v letech 1945–1950, tedy od začátku příprav expedice,

během její realizace až do návratu. **V tomto období jejich cílem bylo získat obchodní kontrakty a zmapovat světový trh; média zde hrála sekundární roli převážně jako reklamní nosič, který má podpořit obchodní aktivity.** Zde je pozoruhodné, že ze svých komerčních aktivit neslevili, ani když v Československu došlo v únoru 1948 ke komunistickému převratu a dále se drželi předem určených priorit. Až po návratu, kdy byli přímo konfrontováni s tehdejší politickou realitou, pochopili, že z obchodních kontraktů sejde, a že jsou tedy existenčně nuceni změnit priority své práce. To je chvíle pro začátek další etapy.

- b) Druhé období představuje obrat od primárně ekonomické aktivity k jasnému zaměření na média a komunikaci s veřejností. Je to navíc mediální komunikace zaměřená i na jejich osoby a tím i posílení vlivu na veřejnost. Ruku v ruce s tím ale šlo i hledání rovnováhy mezi morální integritou a spoluprací s politickou mocí. Jde o období od roku 1950–1968. V tomto období je zahrnuté nesnadné usilování o vydání knih a promítání jejich filmů v kinech. Dále je to etapa, kdy oba cíleně směřovali k tomu, aby si veřejnost spojila jejich osoby a hlasy s tím, co se tři a půl roku objevovalo v tištěných médiích i v rozhlase²⁷². **Jejich cílem v tomto období bylo vydání knih a zařazení filmů do kinodistribuce. Dále se v tomto období zaměřili na identifikaci a prezentaci svých osob veřejnosti.** Vyvrcholením tohoto období byla druhá expedice, kterou se po devíti letech podařilo prosadit. Určitou cenou (naivitou²⁷³?) za toto období byla jejich žádost o vstup do Komunistické strany Československa, podaná na velvyslanectví v Tokiu během pobytu v Japonsku.
- c) Třetí období je dané jejich snahou podílet se aktivně na politické obrodě socialismu v naší zemi v období Pražského jara, vrcholí okupací naší země 21. 8. 1968 vojsky Varšavské smlouvy pod vedením Sovětského svazu a končí politickými prověrkami, kdy jsou v roce 1970 vyloučeni z KSČ a definitivně odstraněni z veřejného prostoru. Tím začíná dvacetileté období, které Zikmund označuje jako „období zakázanosti.“ **Cílem tohoto období bylo nejprve rozšíření mediální agendy i o politická témata** (viz reakce na politickou anketu, materiál o snaze učinit z naší země neutrální stát, snaha prezentovat čím se můžeme od ostatních států poučit a čemu bychom se měli vyvarovat – včetně kritiky Sovětského svazu ve *Zvláštní zprávě č. 4*²⁷⁴) **a následně**

²⁷² V rozhlase jejich role namlouvali herci a hlasatelé, proto posluchači neznali skutečné hlasy Zikmunda a Hanzelky. Tehdejší technologie neumožňovala nahrávat komentáře v zahraničí během cesty a posílat je do rozhlasu. Po návratu tedy H+Z usilovali o to, aby se setkali se svým fanouškem, aby poskytovali rozhovory a dosáhli tím spojení svých mediálních a skutečných identit. Podrobněji v kapitole 3.2.3.

²⁷³ Miroslav Zikmund označil jejich vstup do KSČ za projev naprosté naivity.

²⁷⁴ HANZELKA, Jiří a Miroslav ZIKMUND. *Zvláštní zpráva č. 4*. Praha: Lidové nakladatelství, 1990. ISBN 80-7022-061-9.

bylo cílem obhájit své právo na veřejné fungování i formou samizdatového vydání jejich knih.²⁷⁵

4.1. *Mediální praxe, která předběhla svoji dobu*

V průběhu mého bádání jsem detekoval řadu strategií a postupů, které cestovatelé používali během svých cest a v rámci své mediální práce. V kapitole 2.7. jsem si navíc dovolil použít několik termínů z oblasti marketingu – a dále potom nejen v textu práce, ale i zde v záběru si dovoluji tyto termíny přirovnat k praxi, kterou prováděli Hanzelka se Zikmundem, a kde nacházím velkou podobnost. Mým cílem zde není uchopit a pojmenovat celý marketingový rozměr jejich mediální práce, a už vůbec ne jej zde kriticky zhodnotit, ale chci nabídnout některé motivy a přesahy, které jejich dílo v tomto oboru vykazuje. Jejich případné zhodnocení by vyžadovalo samostatnou práci právě u oboru marketingu. Těžištěm mé práce i nadále zůstává mediální komunikace a pracovní postupy dvojice H+Z v této oblasti.

Tyto postupy procházejí všemi výše uvedenými etapami v období, které jsem pro svůj výzkum zvolil. Od postupného vzestupu a získání popularity, přes vybudování doslova celonárodního fenoménu až po politicky uložený zákaz publikování, snahu o jejich vymazání z veřejného života a s tím spojený pokles popularity a nemožnost legálního zapojení se do veřejného života.

Jedná se o následující procesy, strategie a postupy mediálních aktivit:

- a) seriály – Hanzelka se Zikmundem používali jako velmi efektivní formát seriály, kdy ve vybraných médiích v pravidelné časové periodicitě zveřejňovali články, které populárně naučnou formou²⁷⁶ přibližovaly neznámé kraje a lidská společenství. Tyto seriály následně posloužily jako podklady pro knihy vydané po návratu²⁷⁷ tak i v časopisech jako základ pro knihy, které si čtenáři nechávali z kompletní kolekce seriálů vyvázat. Tyto seriály nebyly omezené jen na printy, ale staly se slavným programovým prvkem ve vysílání Československého rozhlasu. Na tomto místě je třeba také dodat, že se ve své mediální tvorbě neomezili jen na seriály, jak dokládá i tvorba celovečerních filmů anebo samostatných článků. S tvorbou seriálů úzce souvisí také další strategie, a to:

²⁷⁵ Viz vydání dvou svazků knihy *Cejlon ráj bez andělů*, jak je popsáno již dříve v kapitole 3.2.6.

²⁷⁶ Jak jsem ve své práci doložil, tato populárně naučná forma byla i zdrojem kritiky jejich práce, kdy jim byla vytýkána přílišná encyklopedičnost.

²⁷⁷ Jak například dokládá rukopis reportáže č. 7 pro *Svět práce – Nocleh na Cheopsově pyramidě*, který se pak téměř slovo od slova identicky objevuje i v knize *Afrika snů a skutečnosti*.

- b) Mediální partnerství. Oba cestovatelé ještě před začátkem výpravy vyjednávali s nejsilnějšími periodiky v zemi – *Svět práce*, *Svět v obrazech*, *Svět motorů*, Český rozhlas aj. Smluvní stvrzení výše zmíněné seriálové spolupráce pak garantovalo i finanční ocenění. Jednalo se o poměrně odvážný krok, protože se nemohli opřít o reference. Smlouvy proto často obsahovaly odstavec, který opravňoval redakce odstoupit bez náhrady od uzavřených kontraktů, pokud by kvalita dodávaných textů a fotografií neodpovídala profesionálním požadavkům. Nad oběma tvůrci tedy visela hrozba nutného dodržení kvality a také termínů včasného dodání podkladů pro jednotlivé redakce. To v období bezprostředně po druhé světové válce rozhodně nebyla snadná podmínka.²⁷⁸
- c) Tiskové konference v Československu i v zahraničí. Už z dob své studentské spolupráce na Světovém setkání mládeže bezprostředně po válce si H+Z vedli adresáře s kontakty a informacemi o důležitých osobnostech. Tyto kontakty pak zúročili během cesty, kdy se v dostatečném předstihu před příjezdem obraceli na představitele československých zastupitelství a předjednávali setkání s představitelem politiky a samosprávy, s místními významnými obchodníky, ale také s představiteli médií, kterým prezentovali 1) československé výrobky, které jim umožňovaly náročnou expedici uskutečnit, ale také 2) svoje cestovatelské úspěchy. Zde hrála důležitou roli:
- d) Tvorba a příprava presskitů. Zikmund i Hanzelka na zásadních místech své cesty pořídili fotografie, které pak nechali vyrobit v dostatečně velkém množství, aby je pak v dalších zemích mohli nabízet novinářům k otištění. Tak například v Egyptě u pyramid v Gíze pořídili fotografie vozu Tatra 87 se siluetami egyptských starověkých staveb, a ty potom nabídli novinářům v Jižní Americe. Pro jihoamerické žurnalisty byly tyto záběry úplně stejně exotické jako pro české čtenáře, a proto redakce usilovaly o jejich získání a následné otištění. Součástí materiálů, které H+Z na setkáních v jednotlivých zemích nabízeli, byly i reklamní materiály na československé zboží, které s sebou vezli.²⁷⁹
- e) Samostatnou kapitolou byly reklamní eventy – reklamní a předváděcí akce, kde návštěvníci byli přímo účastní užití těch kterých reklamních předmětů. Ve velkém měřítku toto prezentuje například setkání s lidmi bezprostředně poté, co autem úspěšně projeli Núbijskou poušť, jako vůbec první lidé se sériovým vozem. Kolemjdoucí se

²⁷⁸ Jak jsem doložil v kapitolách 3.2.1., 3.2.2. a 3.2.5.

²⁷⁹ Například na pneumatiky Barum, výrobky Meopta, československých zbrojovek aj.

seběhli, aby mohli vidět „záračné auto“, které dokázalo splnit ten neuvěřitelný cíl, jakým překonání pouště bezesporu bylo. Tento úspěch (dnešním jazykem bychom řekli *tento event*) pak posloužil jako zápletka do knihy a k dalšímu mediálnímu šíření.

- f) Product placement – tedy zařazení reklamních produktů přímo do děje filmu anebo knihy. Ve filmu *Afrika – z Maroka na Kilimanžáro*,²⁸⁰ kde na stopáži 29:30 vyměňují prasklou pneumatiku Barum. Součástí komentáře je i informace, jak dlouho pneumatika vydržela a jak je odolná.
- g) Happeningy – akce, kde se použití reklamního předmětu stalo přímo základním prvkem děje, a kde je do sledování jeho užití vtažené celé obecnstvo, diváci a posluchači. Bez velké nadsázky se dá říci, že za happening lze považovat vlastně celou expedici, i když zde se nabízí jiný moderní termín z mediální současnosti, a tím je:
- h) Sledování příběhu, který se v reálném čase vyvíjí – dnes bychom možná s jistou mírou nadsázky použili slovní spojení reality show. Celá expedice byla prezentována i v souvislosti s tím, jaké jsou další nejbližší cestovatelské plány a také s tím, že vlastně nikdo neví, jak bude celý cestovatelský příběh pokračovat a „napíše jej sám život“, případně schopnosti a vlastnosti hlavních protagonistů. Toto se týkalo obou velkých výprav. V případě první výpravy pak přišly například okolnosti, které přinutily oba cestovatele expedici přerušit vlastně v polovině oproti původnímu plánu objet celý svět najednou.²⁸¹ U druhé expedice tento vliv „viz mayor“ okolností lze rozeznat například v tom, že jim nebyl povolen vstup do Austrálie, a proto museli plánovanou trasu své expedice změnit. Na australský kontinent se Zikmund dostal až v roce 1993, jak doložil ve své knize *Modrý Mauricius a přece Austrálie*²⁸².
- i) Testy produktů. Zde se jedná o v současné době moderní žánr. Tehdy vlastně už od samotného počátku v dopise, kde představili svůj projekt na ministerstvu průmyslu²⁸³ popisovali, jak všechny československé výrobky, které povezu, budou rovnou ukazovat nakolik obstojí v náročných podmínkách a tím se samy budou prezentovat a prokazovat svoji kvalitu.

²⁸⁰ Film *Z Maroka na Kilimanžáro*, 104 minut, 1952

²⁸¹ Záměr uskutečnit celou výpravu kolem světa v jednom termínu prezentovaly první mediální výstupy ještě před odjezdem, jak uvádím v kapitole 3.2.1.

²⁸² ZIKMUND, Miroslav a Jaromír SLOMEK. *Modrý Mauritius: A přece Austrálie! : cestopisné poznámky s fotografiemi skalních maleb Aboridžinců*. Praha: Prímus, 1999. ISBN 80-86207-00-5.

²⁸³ Dopis je uložen v Muzeu jihovýchodní Moravy ve Zlíně, v Archivu H+Z. Signatura 572-3

- j) Call to action. Výzva k akci byla často užívána v druhé etapě jejich mediálních aktivit (jak uvádím v této kapitole). Vydavatelé časopisů používal tuto výzvu směrem ke svým čtenářům, když je vybízeli, aby si předplatili časopisy a tím získali jistotu získání všech pokračování seriálů od Hanzelky a Zikmunda, anebo když tito vydavatelé vyzývali čtenáře, aby si jednotlivé díly seriálů schovávali a nakonec vyvázali v knihu.
- k) Public relation. Ani toto slovní spojení tehdy pochopitelně neexistovalo, ale činnost H+Z jeho obsah naplňovala. Oba cestovatelé si budovali dlouhodobé vztahy s mediálními domy a díky těmto vztahům následně získali sebevědomí, které jim umožňovalo ostře se opřít do novinářů, pokud nepřesně tlumočili ve svých výstupech informace, které jim H+Z poskytli.²⁸⁴ Význam tohoto slova pochopitelně směřuje hlavně ke vztahům protagonistů a autorů s nejširší veřejností, tedy s konzumenty mediálních informací. Zde je důležité sledovat vyprávěcí linie jejich reportáží kde autoři dodržují populárně naučný ráz textu, ale vždy také zmiňují své osobní příběhy, své pocity a nezřídka kladou divákům, posluchačům a čtenářům řečnické otázky. Tímto vším posilovali vztah se svými fanoušky a směřovali je ke sledování pokračování jejich osudů během výpravy.
- l) Hanzelka se Zikmundem v podstatě definovali některé nové novinářské žánry, které získaly své názvy až o řadu let později. Jako hlavní by ale v tomto odstavci měla být zmíněna rozhlasová reportáž, jejíž základy v naší zemi položili prostřednictvím materiálů dodávaných pro Československý rozhlas.
- m) Redakční logistika – tomuto tématu věnuji samostatný oddíl v kapitole 3.2.5. Na tomto místě tedy jen připomenu, že v době po druhé světové válce bylo složité plánovat, jak dlouho bude trvat cesta dopisů se strojopisnými podklady a s fotografiemi pro články (anebo dokonce s nevyvolanými exponovanými negativy). Protože ale smlouvy s vydavatelskými domy jasně pojmenovaly, že nedodržení termínů a pozdní dodání podkladů může být důvodem pro zrušení smlouvy, H+Z museli dlouhodobě dopředu plánovat zastávky na psaní a také odhadovat odesílání podkladů do Evropy s dostatečně velkým předstihem. V souvislosti s tím byl důležitý i poslední prvek mediálních strategií, který jsem během svého zkoumání vyzoroval.
- n) Pro pochopení důslednosti a koncepčnosti aktivit H+Z je důležitá také zpětná vazba a revize publikovaných materiálů. Jak dokládají jejich cestovní deníky, oba autoři se

²⁸⁴ Jak dokládám v kapitole 3.

během první i druhé expedice snažili dostat k už publikovaným a odvysílaným materiálům, aby měli zpětnou kontrolu toho, jak výsledné články a reportáže vypadají, jak působí. Toto je důležitý prvek, který ukazuje, že odevzdáním a doručením podkladů pro mediální výstupy jejich zájem nekončil. Sledování publikovaných výstupů dále přinášelo autorům informaci, kolik z odeslaných materiálů již bylo publikováno, jak velký „termínový polštář“ tedy ještě mají anebo zda musí co nejdříve zastavit a urychleně psát, aby nebyli v prodlení oproti uzavřeným smlouvám.

4.2. Pozice hypotézy v závěru bádání

Tento seznam a) až n) vypořádaných strategií a postupů, a tím i podobností mediální praxe dvojice Hanzelka a Zikmund (z doby, kdy například neexistovaly zvukové kamery ani televizní vysílání) s dnešním moderním mediálním světem zahlcení přebytkem informací, nedokládám proto, abych se snad pokoušel tvrdit, že by H+Z byli zakladateli nebo autory těchto postupů.²⁸⁵ To by ani nebylo možné prokázat - a pro tuto práci by to nemělo význam. Důležité je, že tyto vypořádané pracovní postupy dokládají koncepčnost a cílevědomost v naprosté většině plánovanou ještě před odjezdem na první expedici.

Mojí základní výzkumnou tezí bylo, že Hanzelka se Zikmundem dlouhodobě a cíleně naplňovali vlastní koncepci práce s médii, přičemž pojímali média jako jeden komunikační celek, a položili tak základy určitým druhům komunikačních strategií využívaných dodnes.

Výzkum doložil pravdivost této teze s tím, že **dlouhodobá koncepce autorského tandemu H+Z tvořila uzavřený celek**, který začínal ještě před zahájením samotné výpravy, kdy byly podepsány smlouvy o spolupráci se silnými médii své doby. Navazovala strukturovaná práce získávání podkladů pro jednotlivé novinářské žánry, kde autoři nechávali prostor pro nové informace, dobrodružství, poučení i sebezprezentaci. Skladbu příběhů a fotografií dokázali zúročit nejen v médiích v Československu, ale i při obchodních a tiskových setkáních s lidmi v zahraničí. Toto vše dokázali dělat v rámci časového harmonogramu, na který měly vliv uzavěrky partnerských médií a také nejistý poštovní systém v poválečném čase a v případě druhé expedice v době železné opony rozdělující svět na socialistický východ a kapitalistický západ. Závěrem jejich jednotlivé mediální výstupy tiskové i audiovizuální formy sloužily jako jednotlivé prvky mozaiky, kterou po návratu autoři složili do knih a celovečerních filmů.

²⁸⁵ Možná bych si v tomto bodě dovolil vystoupit z pozice badatele a pokusil bych se prohlásit, že autorství těchto mechanismů jim není možné prokázat, ale dovoluji si domnívat se, že v této úplné koncepční sestavě, šíři a zároveň jednotě, je před nimi ještě žádný československý autor pravděpodobně nepoužil.

4.3. Epilog

Miroslav Zikmund zemřel 1. 12. 2021 v době, kdy jsem tuto práci dopisoval, nicméně její finální podobu nečetl. Odešel v úctyhodném věku, deset týdnů před 103. narozeninami²⁸⁶. Jeho odchod z tohoto světa se stal silným tématem snad pro všechna současná česká média, u jeho hrobu se sešly kondolence od vrcholných osobností a funkcionářů našeho státu včetně premiéra či prezidenta republiky. Tento ohlas ukázal, že příběh Hanzelky a Zikmunda velice silně rezonoval ještě desítky let poté co se vrátili ze své druhé velké expedice.²⁸⁷ Na popularitě se zajisté podepsal příběh této cestovatelské dvojice, který prošel dramatickým obloukem od nedůvěry „schvalovačů“ přes celonárodní popularitu až po „zakázanost“, kdy bylo cílem komunistických funkcionářů odstranit jejich dvě jména z paměti veřejnosti. Jak čas ukázal, nepodařilo se to.

Spolu se silou tohoto fenoménu jsou ve veřejném prostoru občas přítomné i diskuze, nakolik H+Z obstáli před morálním soudem a nakolik ustoupili v zájmu vlastního prospěchu politické zvůli a šikaně. Sám za sebe mohu říci, že podle mého subjektivního soudu obstáli. Ale jak říkám na začátku této práce, tento soud nemám právo objektivizovat a do této práce vlastně ani nepatří.

²⁸⁶ 103. narozeniny by Miroslav Zikmund oslavil 14. 2. 2022.

²⁸⁷ Z Asijské výpravy se vrátili 11. 11. 1964.

5) SUMMARY

Miroslav Zikmund (1919–2021) and Jiří Hanzelka (1920–2003) were Czech travelers who, in the years 1947–1967, realized two great journeys together with the original plan of circumnavigating the globe. Their motivation was not only to get to know foreign countries, but to present and defend the commercial interests of Czechoslovakia, also to offer Czechoslovak goods and to establish new business contacts for their country. Already during the first journey, however, there was a communist coup in Czechoslovakia (1948) and most of the prearranged agreements were cancelled. However, because they sent engaging reports from their travels, and after their return their books and films received phenomenal success, soon this pair, known by the abbreviation H+Z (or Z+H), became one of the best-known public figures alongside athlete Emil Zátopek. At the time of the Prague Spring, i.e. until 1968, they performed publicly and openly, even some people could Jiří Hanzelka nominat for the presidency of the republic. After 1970, by occupying Warsaw Pact troops, the communist regime did everything to silence the two travelers. Miroslav Zikmund spent the time of 20-years “normalization” by saving the archive and Jiří Hanzelka made a living as a gardener – and after the signing of Charter 77 he could not find a job. After 1989, his health did not allow him to actively return to public life. Zikmund was more fortunate, he made some more journeys that the previous regime did not allow them (e.g. to Australia), and he experienced considerable media attention. He died at the respectable premature age of 103.

The media production of both travelers is admirable: it includes 4 feature-length documentaries, 147 shorter documentaries, thousands of articles and interviews, photographs and a total of 20 books translated into dozens of languages.

The author of this work, Petr Horký (*1973) (also traveller, writer, journalist and filmmaker) has been working with this pair for over 30 years. He wrote several books with M. Zikmund and filmed a full-length documentary portrait of *Miroslav Zikmund's Century* (2014), which was nominated for the Czech Lion national film award.

In his dissertation, he decided **to focus on the ways in which both travelers worked with the media both in the preparatory stages of their journeys and during them (media routines and workflow), and of course how they processed their materials into books and films after their return.** An indispensable aspect is, of course, the ideological framework of communist Czechoslovakia, which somehow had to be influenced their work. Although the

journeys and all this work took place in the middle of the 20th century, i.e. without modern mobile phones, internet, satellites, etc., their work with the media was exemplary.

The basic thesis of the work was that Hanzelka and Zikmund fulfilled their own concept of working with the media in a long-term and targeted manner, while they understood the media as a single communication unit, and thus laid the foundations for certain types of communication strategies that are still used today. The author proves that in a certain sense they became pioneers, if not outright founders, of Czech media and especially marketing practices, such as: series, media partnerships, press conferences in Czechoslovakia and abroad, creation and preparation of press kits, advertising events, product placement in contents, happening, following the story as it develops, product tests, call to action, public relations, the emergence of new journalistic genres, specific editorial logistics, or feedback and revision of published materials. Of course, the author does not claim that H+Z were the first in these areas, but the way in which they fulfilled these media communication principles was unique at the time, not only in **their precision and consistency, but mainly in their complexity. The main result of the dissertation is the substantiation of the thesis that H+Z media communication was thought out as a complex and closed whole.**

Methodologically, the work is based on so-called **biographical research**, which takes into account a) the individual's internal perspectives, b) the individual's interaction in the social context, c) the individual's experience in different roles during different moments of life. As part of the research, the author carried out massive heuristic work in the study and analysis of documents stored in the H+Z Archive – the center of modern Czech travel of the 20th century in the Museum of Southeast Moravia in Zlín, where the remains of both travelers were stored. Furthermore, analyze materials in the National Library of the Czech Republic, the National Museum in Prague, the National Heritage Institute in Czech Republic, the Archives and program funds of the Czech Television, the archive of Short Film (Krátký film) and the National Film Archive in Prague. He did not forget the archive in the film studios in Zlín. He conducted numerous structured interviews with Miroslav Zikmund, who also made available to him previously unpublished information.

The work also demonstrates how the media practice of both travelers changed over time, both as a follow-up to their experiences, but also to political changes, how these political changes were reflected in the journeys themselves. And how media presentation gradually became the main product of their travel projects.

6) SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

CES online – Centrální evidence sbírek, internetová forma, vedena pod Ministerstvem kultury

ČRo – Český rozhlas

ČST – Československá televize

ČZAL – Československé závody automobilové a letecké

H+Z i Z+H – Jiří Hanzelka a Miroslav Zikmund. Jedná se o označení, které používali u svých filmů i knih, dá se říci, že jde o jejich značku.

KSČ – Komunistická strana Československa

MJVM – Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně

MON – Mezinárodní organizace novinářů

SM – *Svět motorů*

SO – *Svět v obrazech*

SP – *Svět práce*

7) SEZNAM LITERATURY

- ADLER, Rudolf. *Cesta k filmovému dokumentu*. 2., upr. vyd. Praha: Akademie múzických umění, 1997. ISBN 80-85883-22-8.
- ANG, Ien. *Divákem Dallasu: soap opera a melodramatická imaginace*. Přeložila Lucie KOŘÍNKOVÁ. Praha: Akropolis, 2018. POPs. ISBN 978-80-7470-226-6.
- ARENDDT, Hannah. *Krise kultury: (4 cvičení v polit. myšlení.)*. Praha: Mladá fronta, 1994. Váhy. ISBN 80-204-0424-4.
- BAUM, Jiří. *Kolem zeměkoule*. Praha: Mladá fronta, 1956. Globus.
- BRABEC, Jan. *Zásady výnosné obchodní reklamy*. Praha: Sfinx Bohumil Janda, 1927.
- BULANDA, Ivan a Jaroslav SVĚTLÍK. *Marketingové komunikace*. 1. vydání. Praha: VŠPP Praha, a.s. 2016. ISBN: 978-880-6847-79-5
- CARNEGIE, Dale. *Jak získávat přátele a působit na lidi*. 7.vyd. Bratislava: Bradlo, 1991. ISBN 80-7127-026-1.
- CEBE, Jan. *Spolkový život českých novinářů v letech 1945–1948*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2863-9.
- DOHNALOVÁ, Marie a Jaroslav MALINA. *Slovník antropologie občanské společnosti*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2006. ISBN 80-7204-443-5.
- DUFFACK, J. J. a Joseph GOEBBELS. *Dr. Joseph Goebbels: poznání a propaganda: komentovaný překlad vybraných projevů*. Praha: Naše vojsko, 2009. Fakta a svědectví. ISBN 978-80-206-1009-6.
- ECO, Umberto. *Skeptikové a těšitelé*. Praha: Svoboda, 1995. ISBN 80-205-0472-9.
- ELSTNER, František Alexander. *Lovci kilometrů: Africké dobrodružství tří Evropanů, které prožili v kapesním automobilu mezi Prahou, rovníkem a Prahou*. Praha: Česká grafická Unie, 1948.
- EMMERT, František. *Zikmund a Hanzelka: s Tatrou kolem světa*. Brno: CPress, 2016. ISBN 978-80-264-1293-9.
- ERBEN, Josef Ladislav. *Přes Kordillery – Toulky tropickou Amerikou*. Praha: Česká grafická Unie, 1948. Země a lidé (Unie).
- ERIKSEN, Thomas Hylland. *Syndrom velkého vlka: hledání štěstí ve společnosti nadbytku*. Brno: Doplněk, 2010. Sociálně-ekologická edice. ISBN 978-80-7239-244-5.
- FERGUSON, Niall. *Velký rozklad: o úpadku institucí a zániku ekonomik*. Přeložil Daniel Orlando. Praha: Argo, 2016. ISBN 978-80-257-1638-0.
- FISKE, John. *Jak rozumět populární kultuře*. Praha: Akropolis, 2017. POPs. ISBN 978-80-7470-190-0.

FRANC, Martin a Jiří KNAPÍK. *Volný čas v českých zemích 1957–1967*. Praha: Academia, 2013. Šťastné zítřky. ISBN 978-80-200-2229-5.

FROMM, Erich. *Strach ze svobody*. Přeložila Vlastislava ŽIHLOVÁ. Praha: Portál, 2014. Klasici. ISBN 978-80-262-0615-6.

HALLIN, Daniel C. a Paolo MANCINI. *Systémy médií v postmoderním světě: tři modely médií a politiky*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-377-2.

HANZELKA, Jiří a Miroslav ZIKMUND. *Legenda H+Z: První cesta: výběr z díla*. Vydání první. Brno: Nakladatelství Jota, 2010. ISBN 978-80-7217-798-1.

HANZELKA, Jiří a Miroslav ZIKMUND. *Legenda H+Z: fenomén českého cestopisu: výběr z díla*. Vydání první. Brno: Nakladatelství Jota, 2011. ISBN 8072178350.

HANZELKA, Jiří. *Přemožení pouště: dvě reportáže z cesty po Africe*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1954. Živé prameny (SNDK).

HANZELKA, Jiří. *O toleranci: zamyšlení cestovatele na konci století*. Ilustroval Oldřich Kulhánek. Primus, 1999. ISBN 80-85625-98-9.

HANZELKA, Jiří. *Afrika kolem Tatry: [vybrané kapitoly z 3. svazku původního druhého vydání knihy Afrika snů a skutečnosti]*. Vyd. 2. Brumovice: Carpe diem, 2000. ISBN 80-86362-17-5.

HANZELKA, Jiří a Miroslav ZIKMUND, BUREŠ, Jan, ed. *Afrika snů a skutečnosti: těsnopisný výběr z díla: pomocná kniha pro kursy z těsnopisu*. Praha: Státní ústav těsnopisný, 1959.

HANZELKA, Jiří, Jiří RŮŽIČKA a Miroslav ZIKMUND. *Jižní Amerikou: výběr pro mládež*. Praha: SNDK, 1959. Daleké kraje.

HANZELKA, Jiří a Miroslav ZIKMUND. *Přes Kordillery*. Praha: Orbis, 1957. Poznání světa (Orbis).

HANZELKA, Jiří a Miroslav ZIKMUND. *Zvláštní zpráva č. 4*. Praha: Lidové nakladatelství, 1990. ISBN 80-7022-061-9.

HANZELKA, Jiří a Miroslav ZIKMUND. *Mezi dvěma oceány*. Praha: Orbis, 1959. Poznání světa (Orbis).

HANZELKA, Jiří a Miroslav ZIKMUND. *Tam za řekou je Argentina*. Ilustroval František Přikryl. Praha: Orbis, 1956. Poznání světa (Orbis).

HANZELKA, Jiří a Miroslav ZIKMUND. *S československou vlajkou na Kilimandžaro: dvě reportáže z cesty po Africe : z 2. vydání třísvazkového díla Afrika snů a skutečnosti*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1954. Živé prameny (SNDK).

HANZELKA, Jiří a Miroslav ZIKMUND. *Afrika snů a skutečnosti*. Ilustroval František Přikryl. Praha: Družstevní práce, 1952.

- HANZELKA, Jiří a Miroslav ZIKMUND. *Afrika kolem Tatry: vybrané kapitoly ...* Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1956. Živé prameny (SNDK).
- HANZELKA, Jiří, Miroslav ZIKMUND a Jiří RŮŽIČKA. *Afrika snů a skutečnosti: výbor pro mládež*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1957. Daleké kraje.
- HANZELKA, Jiří a Miroslav ZIKMUND. *Velké vody Iguazú: vybrané kap. 1. vyd. [knihy] Tam za řekou je Argentina*. Praha: SNDK, 1957. Živé prameny (SNDK).
- HANZELKA, Jiří a Miroslav ZIKMUND. *Afrika snů a skutečnosti*. 3. vyd., (v Orbisu 2. vyd.). Praha: Orbis, 1954. Populárně vědecké edice.
- HANZELKA, Jiří a Miroslav ZIKMUND. *Afrika snů a skutečnosti*. 2. vydání, v Orbise 1. vydání. Praha: Orbis, 1953.
- HANZELKA, Jiří a Miroslav ZIKMUND. *Za lovci lebek*. Praha: Orbis, 1958. Poznání světa (Orbis).
- HANZELKA, Jiří a Miroslav ZIKMUND. *Tam za řekou je Argentina*. 2. vyd., v NV 1. vyd. Ilustroval František PŘIKRYL. Praha: Naše vojsko, 1958.
- HASOŇ, Jaromír, Marcel SLADKOWSKI, Čestmír VANČURA, Hana PINKAVOVÁ, Pavel TAUSSIG a Zdeněk SKAUNIC. *FA Kudlov 3, 61-77: Kudlovská stodola : Filmové ateliéry v Gottwaldově-Zlíně žijí = The Kudlov Barn : Film Studios in Gottwaldov-Zlín are alive*. Přeložil Pavel KRUTIL. Zlín: Filmfest, 2018. ISBN 978-80-907165-0-6.
- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-0982-9.
- HOLCMAN, Josef. *Karel chodí po zemi: (o životě a dobách Karla Pavlišťika)*. Zlín: Klub H+Z Zlín, 2019. ISBN 978-80-904197-5-9.
- HORKÝ, Petr. *Neznámá Země: proměny světa očima největších dobrodruhů dneška*. Brno: Jota, 2005. Cestopisy (Jota). ISBN 80-7217-378-2.
- HORKÝ, Petr. *Filmaři Hanzelka a Zikmund*. Praha: PiranhaFilm, 2014. ISBN 978-80-905931-1-4.
- HORSKÝ, Jan. *Teorie a narace: k noetice historické vědy a teorii kulturního vývoje*. Praha: Argo, 2015. Historické myšlení. ISBN 978-80-257-1320-4.
- JAKUBÍKOVÁ, Dagmar. *Strategický marketing*. Praha: Grada, 2008. Expert. ISBN 978-80-247-2690-8.
- KAPLAN, Karel. „*Všechno jste prohráli!*“: (co prozrazují archivy o IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů 1967). Praha: Ivo Železný, 1997. Knihovnička Literárních novin. ISBN 80-237-3549-7.
- KNAPÍK, Jiří. *Únor a kultura: sovětizace české kultury 1948–1950*. Praha: Libri, 2004. Otazníky našich dějin. ISBN 80-7277-212-0.

KOHOUT, Pavel. *Z deníku kontrarevolucionáře*. 4. české vydání, 1. vydání 1969. Brno: Větrné mlýny, 2014. ISBN 978-80-7443-102-9.

KOUROVÁ, Pavlína a Petr KOURA. *Žádáme trest smrti!: propagandistická kampaň provázející proces s Miladou Horákovou a spol.: (historická studie a edice dokumentů)*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. Edice dokumentů. ISBN 978-80-87211-03-8.

KRAUS, Jiří. *Jazyk v proměnách komunikačních médií*. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-1578-3.

KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Jak si navzájem lépe porozumíme: kapitoly z psychologie sociální komunikace*. Praha: Svoboda, 1988. Členská knihnice (Svoboda).

KUDĚJ, Zdeněk Matěj. *Mezi dvěma oceány: dobrodružství Čecha v dálné cizině*. Praha: Ústřední dělnické knihkupectví, nakladatelství a antikvariát (Ant. Svěcený), 1922.

LÁBOVÁ, Alena a Filip LÁB. *Soumrak fotožurnalistiky?: manipulace fotografií v digitální éře*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1647-6.

LOHISSE, Jean. *Komunikační systémy: socioantropologický pohled*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0301-2.

MACHIAVELLI, Niccolò. *Vladař*. Přeložil Adolf Felix. Praha: Argo, 2012. ISBN 978-80-257-0736-4.

MATZNER, Antonín a Jiří PILKA. *Česká filmová hudba*. Praha: Dauphin, 2002. ISBN 80-7272-013-9.

MCCHESENEY, Robert Waterman. *Problém médií: jak uvažovat o dnešních médiích*. Všeň: Grimmus, 2009. ISBN 978-80-902831-2-1.

MCKNIGHT, David. *Rupert Murdoch: profil politické moci*. Praha: Mladá fronta, 2012. ISBN 978-80-204-2585-0.

MCLUHAN, Marshall. *Jak rozumět médiím: extenze člověka*. Přeložil Miloš Calda. Praha: Mladá fronta, 2011. Strategie. ISBN 978-80-204-2409-9.

MCQUAIL, Denis. *Úvod do teorie masové komunikace*. 4., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-574-5.

MCROBBIE, Angela. *Aktuální témata kulturních studií*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-156-5.

MIRZOEFF, Nicholas. *Úvod do vizuální kultury*. Praha: Academia, 2012. Vizuální studia. ISBN 978-80-200-1984-4.

MORAVEC, Václav. *Média v tekutých časech: konvergence audiovizuálních médií v ČR*. Praha: Academia, 2016. ISBN 978-80-200-2572-2.

NEFF, Vladimír. *Filosofický slovník pro samouky neboli Antigorgias*. Praha: Družstevní práce, 1948. Svět (Družstevní práce).

- NICHOLS, Bill. *Úvod do dokumentárního filmu*. Praha: Akademie múzických umění v Praze, 2010. ISBN 978-80-7331-181-0.
- OMASTA, Michael, ed. *Alexander Hackenschmied: (Bez)účelná procházka*. Praha: Asociace českých filmových kameramanů, 2014. Iniciály (AČFK: Casablanca). ISBN 978-80-87292-27-3.
- OSVALDOVÁ, Barbora a Jan HALADA. *Praktická encyklopedie žurnalistiky a marketingové komunikace*. 3., rozš. vyd. Praha: Libri, 2007. ISBN 978-80-7277-266-7.
- PINKAVOVÁ, Hana, Elmar KLOS, Pavel TAUSSIG, Petr NOVOTNÝ a Jaromír HASONĚ. *FA Kudlov 2, 45-60: Kudlovská stodola : filmové ateliéry ve Zlíně v poválečném období = The Kudlov Barn : film studios in Zlín in the post-war period*. Přeložil Pavel KRUTIL. Zlín: Filmfest, 2017. ISBN 978-80-270-1584-9.
- PITHART, Petr. *Osmadesátý*. 3. vyd. Praha: Rozmluvy, 1990. ISBN 0-946352-43-7.
- PITHART, Petr. *Po Devětaosmdesátém: rozpomínání a přemítání*. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2504-3.
- PITHART, Petr. *Osmadesátý*. Praha: Academia, 2019. ISBN 978-80-200-2914-0.
- PITHART, Petr. *Osmadesátý*. 3. vyd. Praha: Rozmluvy, 1990. ISBN 0-946352-43-7.
- POLIAKOVÁ, Martina, Jakub RAŠKA a Václav SMYČKA, ed. *Uzel na kapesníku: vzpomínka a narativní konstrukce dějin*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2014. ISBN 978-80-7308-519-3.
- POSTMAN, Neil. *Ubavit se k smrti: veřejná komunikace ve věku zábavy*. Praha: Mladá fronta, 1999. Souvislosti. ISBN 80-204-0747-2.
- PREININGEROVÁ, Magdalena a Blanka CEKOTOVÁ, ed. *Stanislav Škulina – šestkrát v Africe*. Zlín: Klub H + Z, 2008?. ISBN 978-80-904197-0-4.
- PREININGEROVÁ, Magdalena a Blanka CEKOTOVÁ. *Archiv H+Z - centrum moderního českého cestovatelství 20. století: Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně : katalog fondů*. Zlín: Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, 2015. ISBN 978-80-87130-37-7.
- PRŮCHA, Václav. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992*. Brno: Doplněk, 2009. ISBN 80-7239-147-X.
- ROSENKRANZ, Karel. *Osobní automobily Tatra*. Kopřivnice: Tatra, 2007. ISBN 978-80-239-9875-7.
- RŮŽIČKA, Vlastimil. *Politika a média v konzumní společnosti*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3667-9.
- RYCHLÍK, Jan. *Československo v období socialismu: 1945–1989*. V Praze: Vyšehrad, 2020. ISBN 978-80-7601-334-6.

- SCHULZE WESSEL, Martin. *Pražské jaro: průlom do nového světa*. Přeložila Zuzana Soukupová. Praha: Argo, 2018. ISBN 978-80-257-2514-6.
- SCHULZ, Winfried a Irena REIFOVÁ. *Analýza obsahu mediálních sdělení*. 2., přeprac. vyd. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0827-8.
- SVĚTLÍK, Jaroslav a kol. *Reklama Teorie, koncepce, modely*. Rzeszow: Vysoká škola informatiky a managementu v Rzeszowě, 2017 ISBN: 978-83-64286-71-1
- ŠINKAREV, Leonid Iosifovič. *Všecko jsem skoro zapomněl: (pokus o psychologickou skicu událostí v Československu 1968)*. V češtině 1. vyd. Praha: Akropolis, 2009. ISBN 978-80-7304-118-2.
- ŠPÁTA, Jan. *Okamžiky radosti: [rozhovor Martina Štolla s Janem Špátou]*. Praha: Malá Skála, 2002. ISBN 80-902777-5-6.
- ŠTOLL, Martin. *1. 5. 1953 – zahájení televizního vysílání. Zrození televizního národa*. Praha: Havran, 2011. Dny, které tvořily české dějiny. ISBN 978-80-87341-06-3.
- ŠTOLL, Martin. *Jan Špáta*. Praha: Malá Skála, 2007. Dokumentární film. ISBN 978-80-86776-99-6.
- TRAMPOTA, Tomáš a Martina VOJTĚCHOVSKÁ. *Metody výzkumu médií*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-683-4.
- VANĚK, Miroslav, Pavel MÜCKE a Hana PELIKÁNOVÁ. *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7285-089-1.
- WEBER, Max, HAVELKA, Miloš, ed. *Metodologie, sociologie a politika*. Praha: OIKOYMENH, 2009. Knihovna novověké tradice a současnosti. ISBN 978-80-7298-389-6.
- ZIKMUND, Miroslav. *Obrácený půlměsíc*. Praha: SNPL, 1961.
- ZIKMUND, Miroslav a Jiří HANZELKA. *Cejlon – ráj bez andělů*. Praha: Svoboda, 1991. ISBN 80-205-0164-9.
- ZIKMUND, Miroslav a Jiří HANZELKA. *Tisíc a dvě noci*. Praha: Svoboda, 1967.
- ZIKMUND, Miroslav, Petr HORKÝ, Miroslav NÁPLAVA a Vladimír KROC. *Století Miroslava Zikmunda*. Brno: Jota, 2017. ISBN 978-80-7462-754-5.
- ZIKMUND, Miroslav, Petr HORKÝ, Miroslav NÁPLAVA a Vladimír KROC. *Století Miroslava Zikmunda*. Brno: Jota, 2017. ISBN 978-80-7462-754-5.
- ZIKMUND, Miroslav, Petr HORKÝ a Miroslav NÁPLAVA. *Sloni žijí do sta let*. Praha: Knižní klub, 2002. ISBN 80-242-0797-4.
- ZIKMUND, Miroslav, Miroslav NÁPLAVA a Petr HORKÝ. *Sloni žijí do sta let*. Brno: Jota, 2019. ISBN 978-80-7565-433-5.

ZIKMUND, Miroslav a Jaromír SLOMEK. *Modrý mauritius: a přece Austrálie! : cestopisné poznámky s fotografiemi skalních maleb Aboridžinců*. Praha: Primus, 1999. ISBN 80-86207-00-5.

IV. sjezd Svazu československých spisovatelů (Protokol): Praha 27.–29 června 1967. Praha: Československý spisovatel, 1968.

ŽANTOVSKÁ, Irena, Lucie JEDLIČKOVÁ, Petr BÍLEK, Viktorie HRADSKÁ, Martin KASARDA, Peter DUHAN, Milan KNÍŽÁK a Petr ŽANTOVSKÝ. *Bulvarizace českých médií*. Rudná: Medias res, 2016. Sborník (Medias res). ISBN 978-80-87957-08-0.

8) OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

Obr. 1

Projekt „5“ tak, jak jej měl Miroslav Zikmund uložený v domácím archivu.

Obr. 2

Rozvrh práce zpracovaný Jiřím Hanzelkou na období od 1970 do roku 1980.

	A (1970)	B (1971)	C (1972)	D (1973)	E (1974)	F (1975)
MIREK JIRÍ	CEYLON Sumatra	Sumatra Java, Bali, Z. Indon.	Java, Bali, Indon. Sumatra	Japonsko I. Java, Bali, Z. Indon.	Japonsko II. Japonsko I.	Japonsko I. Japonsko II.
	G (1976)	H (1977)	I (1978)	J (1979)	K (1980)	
MIREK JIRÍ	Japonsko II. SSSR I	SSSR I. SSSR II	SSSR II. SSSR I	SSSR III. SSSR II	SSSR III (1980) SSSR III, SSSR III (1980)	
POZN!	<p>a) Mirek: práce na výchozí řadě, tj. první zpracování materiálu jako základu k práci na knize. b) čtení definitivní zpracování, tj. uložení knihy, vyřízení z otázky k práci zpracování řad (H+J) c) čtení rukopisu (nejsem), korektury a p. průběh práce. Neměly by být ke zveřejnění základního plánu d) Doplnovací sešity (Japonsko, SSSR podle vývoje nové sestavy a jen se předpokladem soupravného potažení SSSR) knižní, metodické, musí prací, a to až po první zpracování oblasti (dokončení otázky řad). e) Mirek, se všemi k realizaci je pravidelný výstup práce.</p>					

Pracovní harmonogram Jiřího Hanzelky na společné literární zpracování zbytku asijské cesty pro období 1970-1980. Po nástupu Gustáva Husáka bylo všechno jinak.

Obr. 3

Prezentace pneumatik Barum během první expedice.

Obr. 4

Hlavička seriálu z první cesty H+Z v časopise *Svět motorů*, květen 1947

4/4

Automobilem VŠEMI SVĚTADÍLY

Koutoubia (Marseille-Casablanca)
5. května 1947.

Milý pane redaktore!

Přijměte první pozdravení z naší pou-
ti, či chcete-li, vandru světem. Chtěli
jsme Vám psát až z Afriky. Přece
však se nám objevilo tolik zajíma-
vých věcí, že by bylo hříchem Vám
je nenapsat. Už proto, že mnoho z na-
šich lidí je může vidět stejně jako my.

Především nás překvapily špatné
silnice v Německu. Jeli jsme přes
Plzeň, železnou Rudu, Mnichov, Mem-
mingen, Friedrichshafen, Lindau, Bre-
genz do Rorschachu. (Tam jsme pře-
spali.)

Německé silnice nám připadaly
velmi pečlivě provedených značek
našeho typu. S maximálními rychlost-
mi jsme neudělali špatné zkušenosti.
Drželi jsme se průměrně 30—100%
nad předepsané rychlosti, podle stavu
silnic a početnosti amerických hlídek,
ale nezastavila nás ani jedna. Prav-
děpodobně působí zlatý odznak auto-
klubu, nebo svatý Krištof ve voze.

O švýcarských silnicích a značko-
vání raději mnoho nebudeme mluvit.
Mnoho lidí je zná, a kdo je nepozná,
bude aspoň zdrav a vesel jezdit po
našich a nebude se mu v noci zdát
o dvanáct metrů široké betonové
chaussée z Hradce Králové přes Jih-
lavu do Olomouce.

A co víc, spasí tělo, duši i vůz,
když bude i pro velký příští počítat
nečně na jednom místě cesta pro vozy
do prvního patra.

Když vjedete s vozem na pohyblivý
kruh, zapnou mechanismus, který
kruhem otáčí až k místu, kde s vo-
zem vyjedete buď dopředu do střed-
ního prostoru (pro malé vozy) nebo
dozadu (do boxu). Když jsou vnitřní
i vnější prostory naplněny vozy, stávají
se vozy prostě na pohyblivý pás a
tam zůstanou. Po vjezdu se kruh po-
otočí o šíři vozu a jde to dál. Rychlá
manipulace, ohromná skladnost a
možnost vyvézt kterýkoliv vůz při
zcela naplněné garáži, to jsou ohrom-
né výhody garáže, staré už 26 let.
Představte si jen pohyblivý kruh, na
kterém stálo přibližně 30 vozů, a kte-
rýkoliv Vám vvtáhnou před vchod za

Obr. 5

Reklama na pneumatiky Baťa ve spojení s první expedicí H+Z v tisku v Keni. 15. 1. 1948.

yo patient had not absorbed

31.

ES ON BATA TYRES

15. 1.
1948

The
Czechoslovakian
TATRA car
featured here and
now in Nairobi
is depending on
Tyres made by
BATA

TRADE
ENQUIRIES TO:

These tyres have carried the Tatra safely at all speeds and over all types of roads—often over no roads at all—through Germany, Austria, France, Morocco, Tunis, Lybia, Egypt and across the Sudan Desert.

TRADE
INQUIRIES TO:
**DONALD
VINCENT
& COMPANY
LTD.**
P.O. Box 294,
NAIROBI.
M.A.P.

18th Jan

Obr. 6

Prezentace vozů Tatra 805 během druhé expedice.

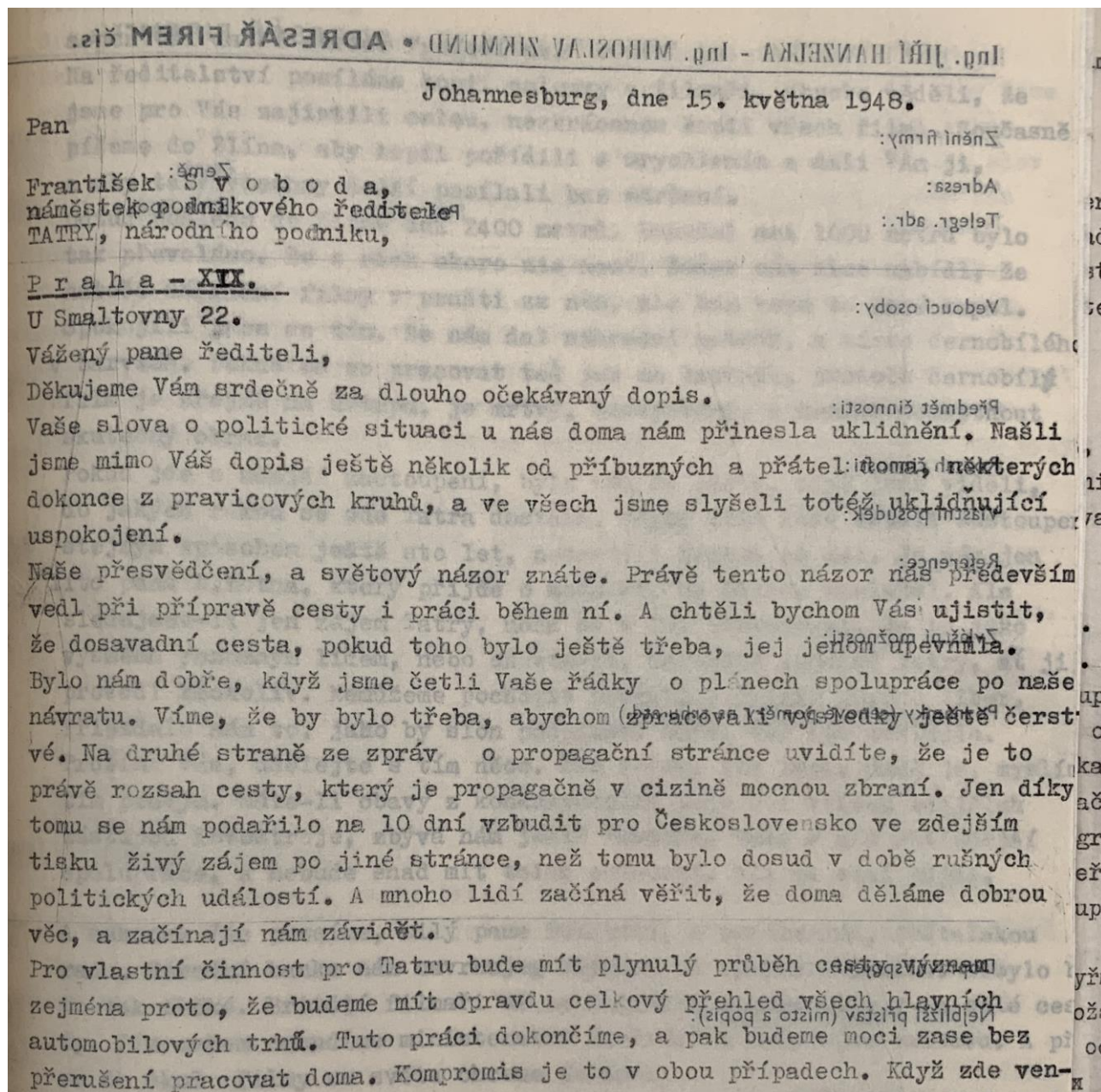
Obr. 7

Průkaz člena KSČ Miroslava Zikmunda s uvedením termínů vstupu.

Obr. 8

Dopis H+Z náměstkovi podnikového ředitele Tatra n.p. ohledně politických změn v ČSR po únorových událostech 1948

Obr. 9

Adresář firem – jeden z řady předtištěných formulářů, které měli Hanzelka se Zikmundem připravené ještě před cestou.

Ing. JIŘÍ HANZELKA - Ing. MIROSLAV ZIKMUND • ADRESÁŘ FIREM čis.

Znění firmy: _____

Adresa: _____ Země: _____
Telegr. adr.: _____ Pošt. schr.: _____ Bank. spoj.: _____

Vedoucí osoby: _____

Předmět činnosti: _____

Rozsah činnosti: _____

Vlastní posudek: _____

Reference: _____

Zvláštní možnosti: _____

Poznámky (cenové poměry na trhu atd.): _____

Dopravní spojení: _____

Nejbližší přístav (místo a popis): _____

Další pomocný přístav: _____

Spojení s přístavem –
a) železniční: _____
b) silniční: _____
c) jiné: _____

Dopravní náklady na trati do přístavu: _____ těžké zboží: _____ objem. zboží: _____

Zvláštnosti dopravy, rizika a pod.: _____

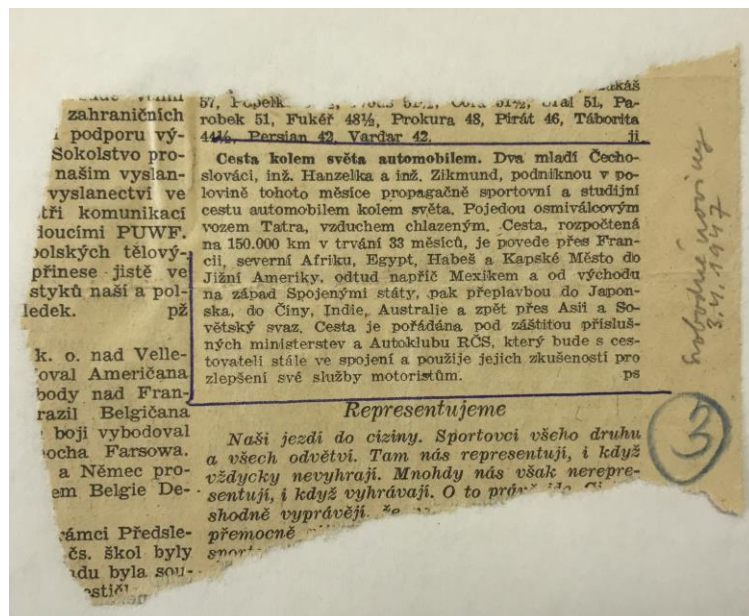
Pozn.: _____

-5-

Obr. 10

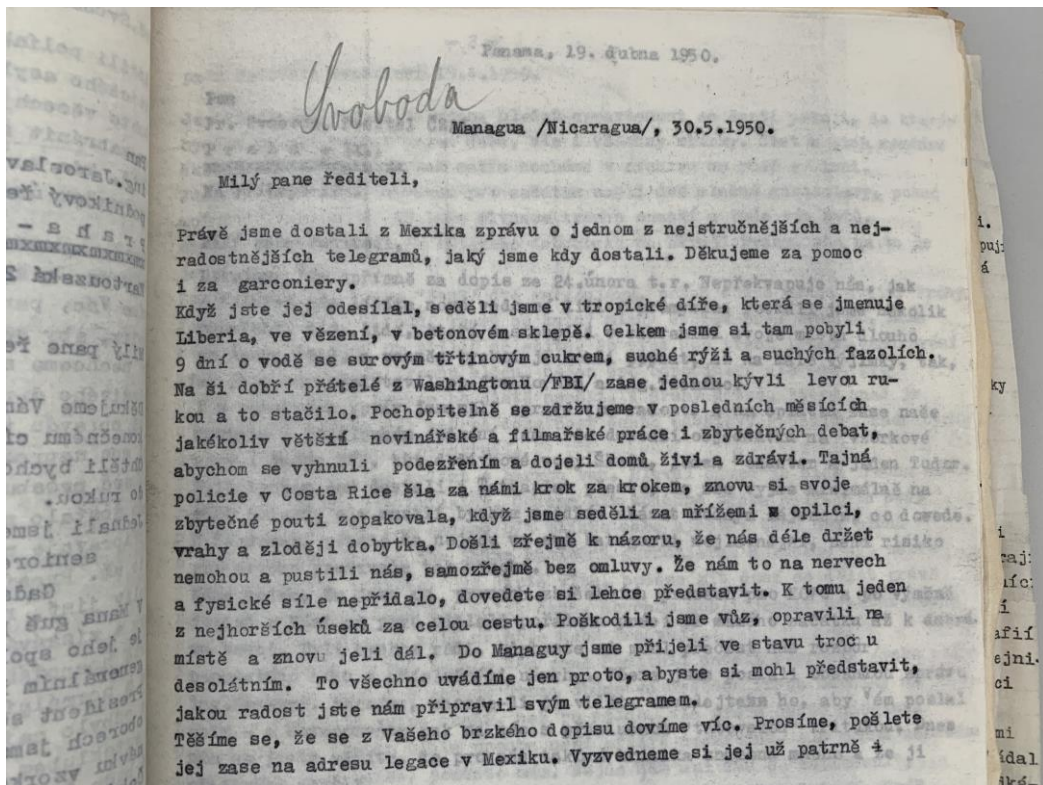
Článek ze *Svobodných novin* dne 3. 4. 1947 s původní plánovanou trasou expedice.

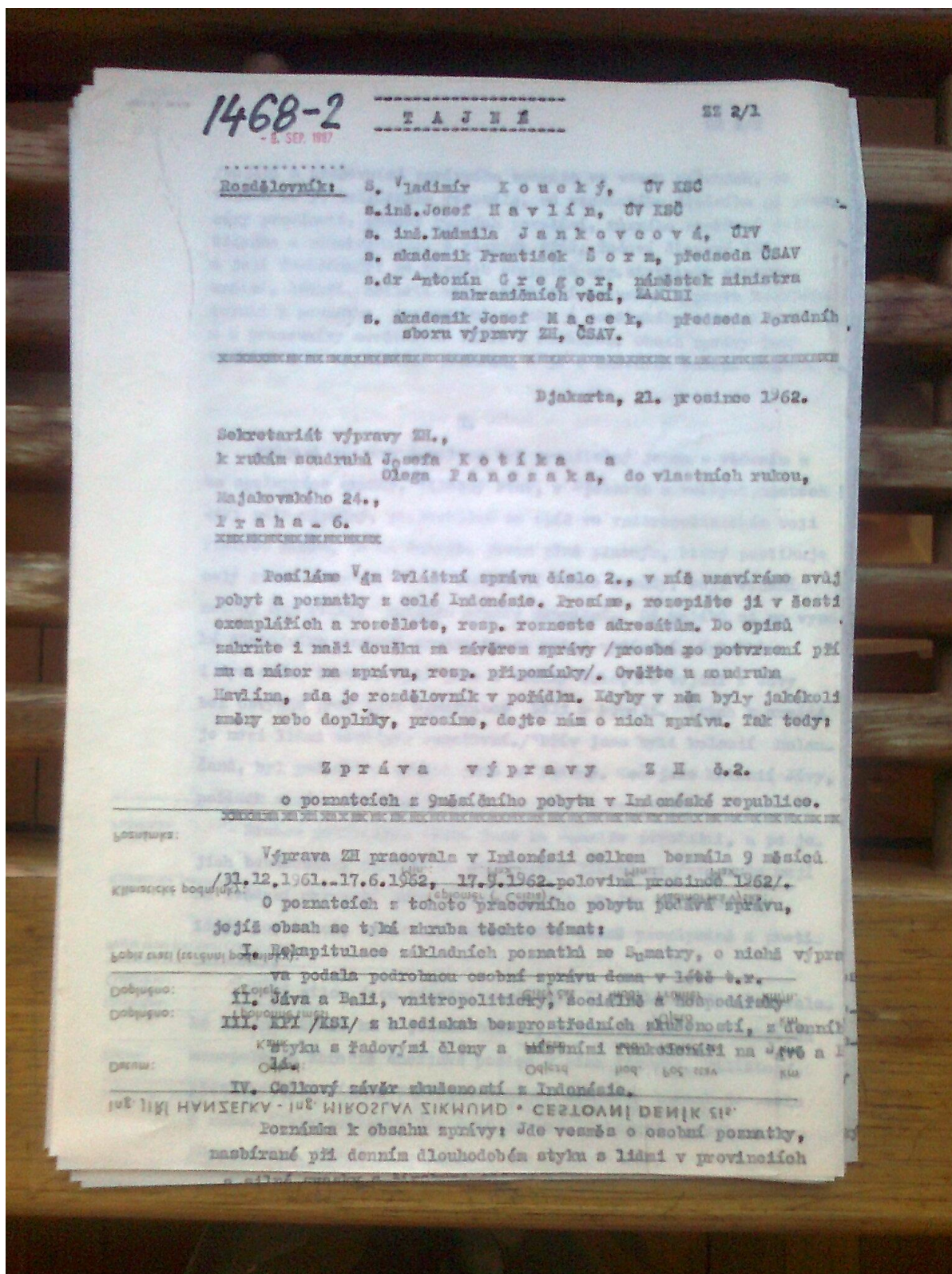
Ta se kvůli objemu novinářské práce musela brzy změnit.

Obr. 11

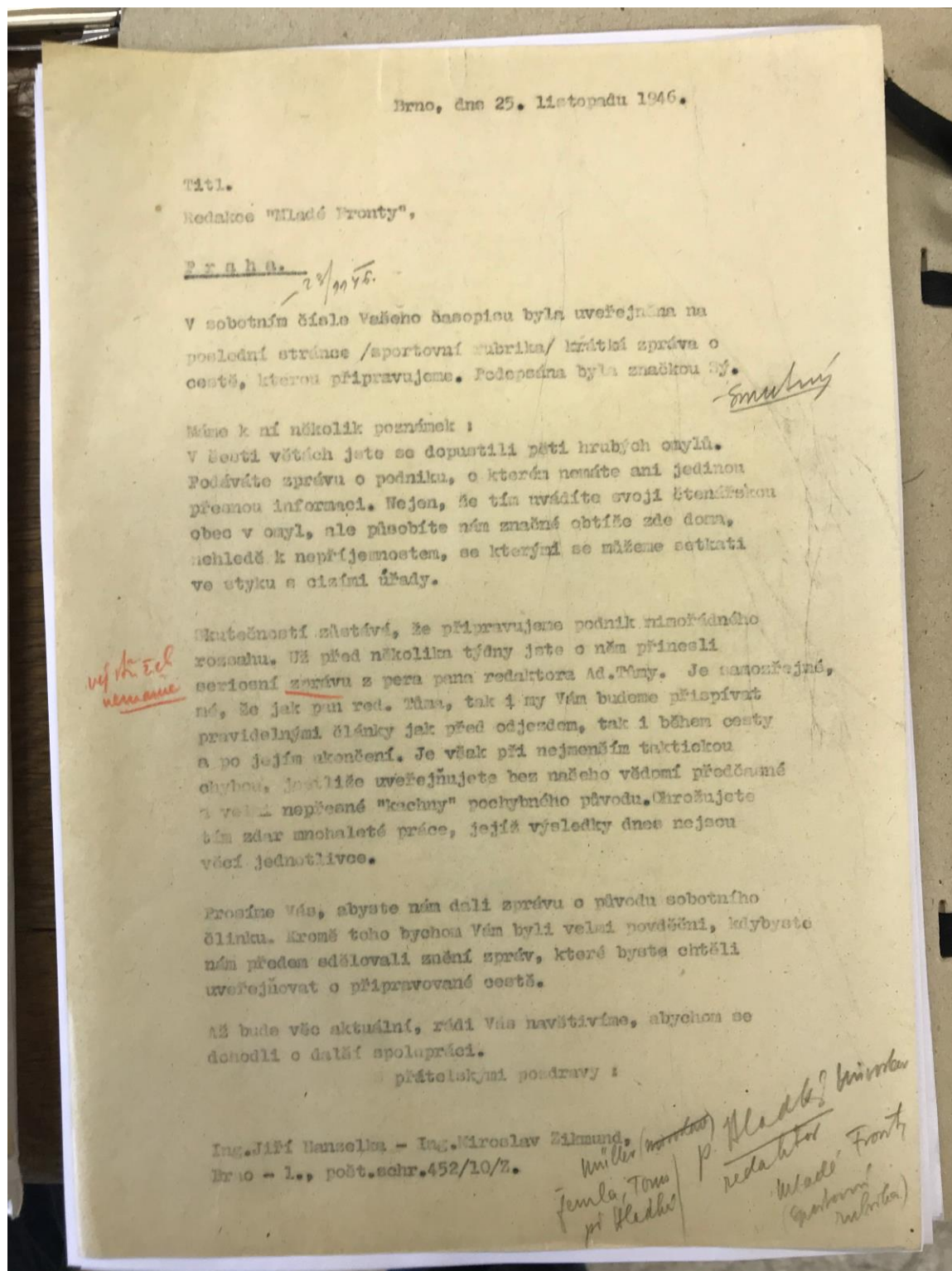
Úryvek – dopis zmiňující zatčení v Nakaragui ze dne 30. 5. 1950

Obr. 13

Dopis z 25. 11. 1946, ve kterém si H+Z stěžují na práci novinářů.

Brno, dne 25. listopadu 1946.

Titl.

Redakce "Mladé Fronty",

Praha.

V sobotním čísle Vašeho časopisu byla uveřejněna na poslední stránce /sportovní rubrika/ krátká zpráva o cestě, kterou připravujeme. Podpísána byla značkou S. J.

Máme k ní několik poznámek :

V čestí větších jste se dopustili pěti hrubých omylů. Podáváte zprávu o podniku, o kterém nemáte ani jedinou přesnou informaci. Nejen, že tím uvádíte svoji štenářskou obec v omyl, ale působíte nám značné obtíže zde doma, nehledě k nepříjemnostem, se kterými se můžeme setkat ve styku s cizími úřady.

Skutečností zůstává, že připravujeme podnik mimořádného rozsahu. Už před několika týdny jste o něm přinesli seriózní zprávu z pera pana redaktora Ad. Tůmy. Je samozřejmě, že, že jak pan red. Tůma, tak i my Vám budeme přispívat pravidelnými články jak před odjezdem, tak i během cesty a po její ukončení. Je však při nejmenším taktickou chybou, jestliže uveřejňujete bez našeho vědomí předčasně a velmi nepřesné "kachny" pochybného původu. Ohrožujete tím zdar mnohaleté práce, jejíž výsledky dnes nejsou věci jednotlivce.

Prosíme Vás, abyste nám dali zprávu o původu sobotního článku. Kromě toho bychom Vám byli velmi povděční, kdybyste nám předem sdělovali znění zpráv, které byste chtěli uveřejňovat o připravované cestě.

Až bude vše aktuální, rádi Vás navštívíme, abychom se dohodli o další spolupráci.

přátelskými pozdravy :

Ing. Jiří Hanzelka - Ing. Kiroslav Sigmund,
Brno - l., pošt. schr. 452/10/2.

Miller (mimořádný)
Janula, Tůma
p. Kledek?
redaktor
Mladé Fronty
(společně s redakcí)

Obr. 14

Smlouva z 18. 4. 1959 (krátce před odjezdem na druhou expedici) o poskytování rozhovorů mezi H+Z a Mladou frontou.

8

Smlouva o poskytování rozhovorů z výpravy inženýrů
Hanzelky a Zikmunda pro Mladou frontu

Inženýři Miroslav Zikmund a Jiří Hanzelka budou poskytovat po dobu cesty jejich výpravy Asii a Oceánii rozhovory redakci Mladé fronty svou radiostanicí.

Rozhovory se uskuteční, pokud to bude možné vzhledem k podmínkám v jednotlivých zemích, přibližně jednou za měsíc mezi radiostanicí výpravy a tou pražskou stanicí, která bude určena pro spojení s výpravou. Nebude-li to stanice OK 1 MB Bedřicha Micky, učiní sekretariát výpravy vše, aby jiná určená stanice tyto rozhovory pro Mladou frontu uskutečnila. Pravděpodobně se tak stane na podkladě předem předaných otázek.

Inženýři Zikmund a Hanzelka poskytnou tyto rozhovory, respektivně odpoví na otázky výhradně pro Mladou frontu a Mladá fronta uvede tuto skutečnost při každém přetištění rozhovorů s tím, že bez souhlasu Mladé fronty není dovolen přetisk.

Redakce Mladé fronty nebude rozhovory inženýrů Zikmundovi a Hanzelkovi honorovat. Bude-li na československé straně stanice OK 1 MB - Bedřich Micka, dohodne se s ním přímo o odměňování za zprostředkování a předávání redakci Mladé fronty. Kopii této dohody zašle redakce Mladé fronty sekretariátu výpravy. Bude-li to stanice jiná, zprostředkuje sekretariát způsob odměňování pracovníků této stanice.

Projeví-li o otiskování rozhovorů zájem redakce slovenského deníku Smena nebo i jiný mládežnický list zahraniční, odkáže je redakce Mladé fronty, aby uzavřeli smlouvu, kterou zprostředkuje sekretariát s Bedřichem Mickou nebo s pracovníky jiné stanice. Také kopie těchto smluv budou založeny v sekretariátě výpravy.

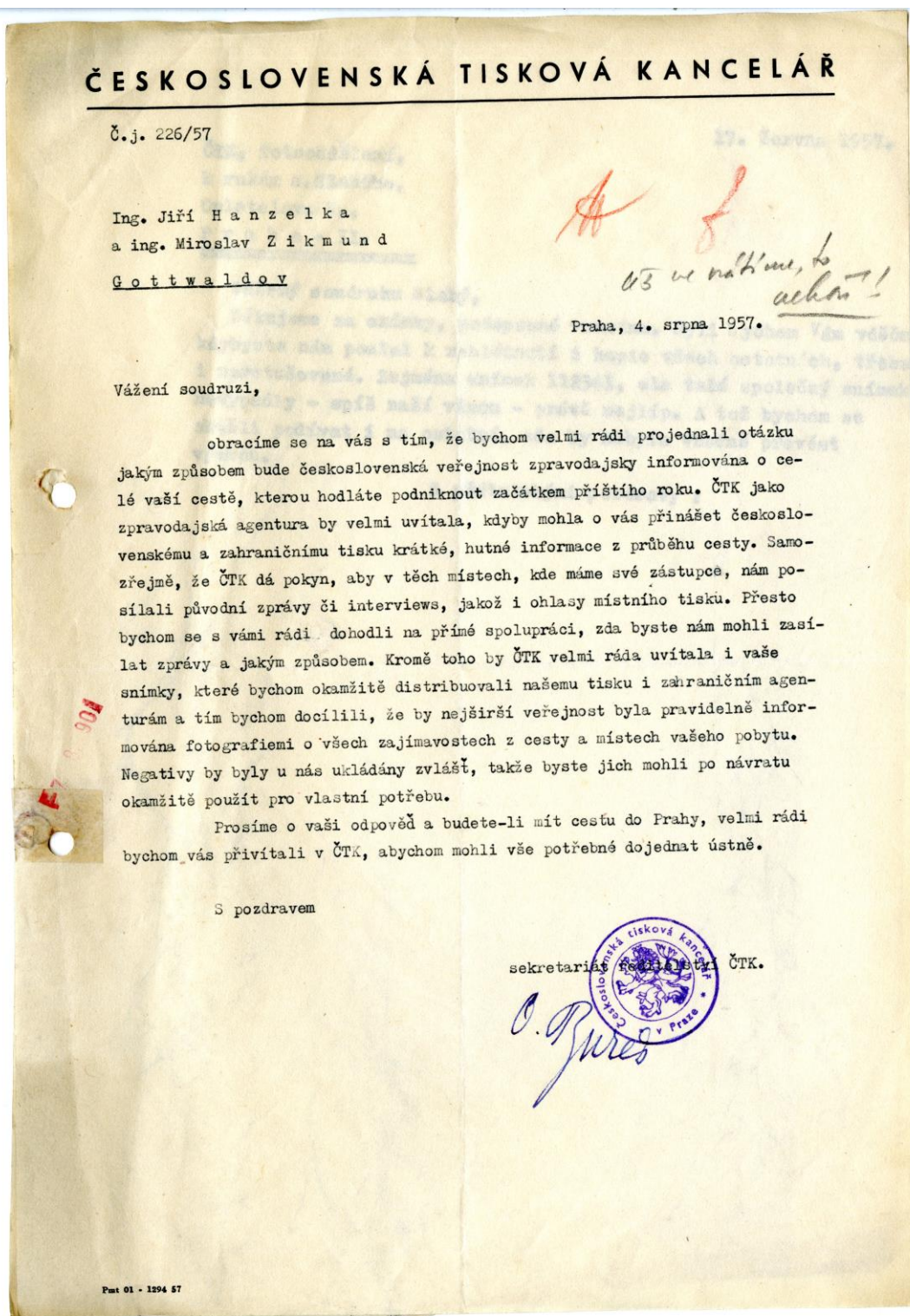
V Praze dne 18. dubna 1959.

r. z. Mikov **MLADÁ FRONTA**
VYDAVATELSTVO ČSM
PRAHA II, PANSKÁ UL. 8 *do Kalendy*
ředitel vydavatelstva MF hlavní redaktor MF

Jiří Hanzelka
Miroslav Zikmund

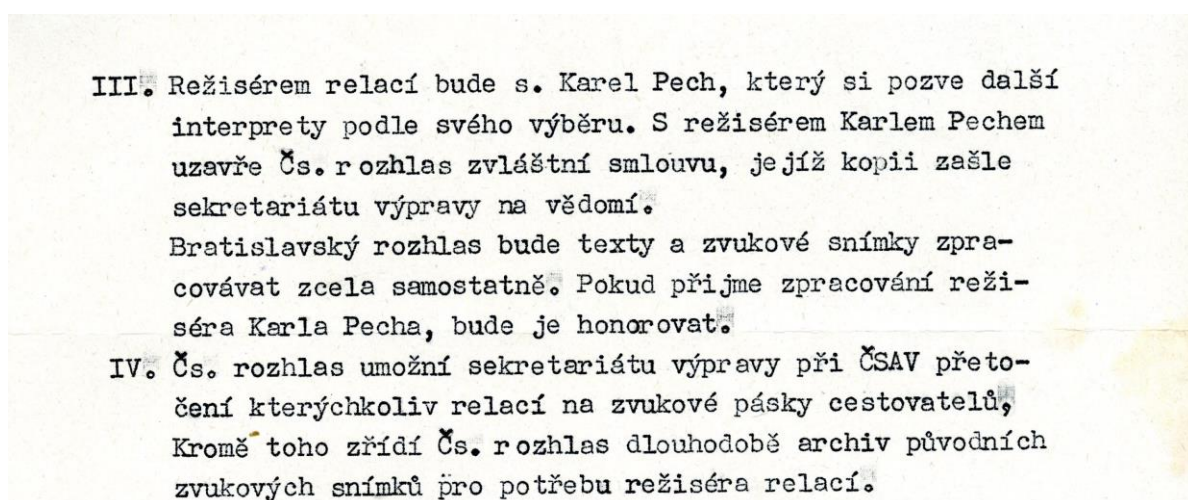
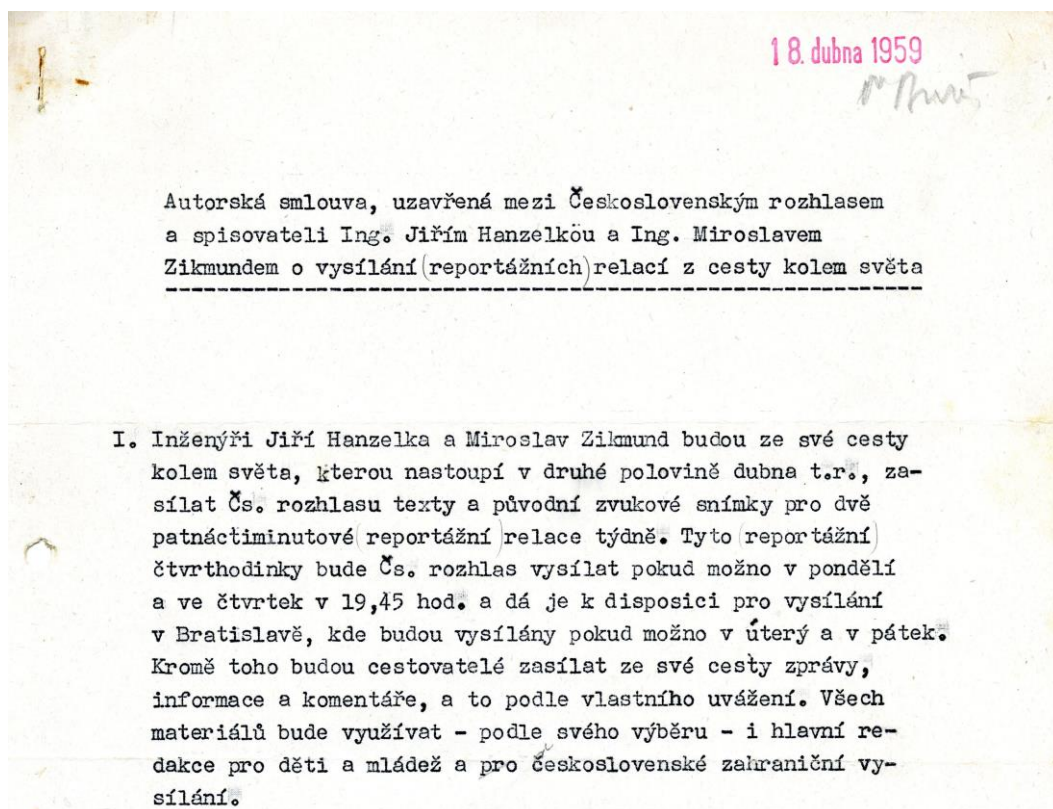
Obr. 15

Dopis z ČTK ze dne 4. 8. 1957 vyjadřující zájem o spolupráci na medializaci druhé expedice Hanzelky a Zikmunda.

Obr. 16 a 17

Úryvky ze smlouvy mezi československým rozhlasem a H+Z ze dne 18. 4. 1959

Obr. 18

Dopis ze dne 1. 7. 1957 z Televizního studia Ostrava dojednávající
právní pozice před druhou asijskou cestou.

ČESKOSLOVENSKÝ ROZHLAS
TELEVISNÍ STUDIO PRAHA
PRAHA 2, VLADISLAVOVA 20

M. → evid. smlouvy

Soudruzi

Ing. J. Hanzelka a Ing. M. Zikmund,
nositelé řádu republiky,
Gottwaldov.

Vaše značka _____ Naše značka Ko-Má-57 PRAHA dne 1. 7. 1957.

Vážení soudruzi!

Odvoláváme se na náš dopis ze dne 25. 6. t. r. a sdělujeme Vám, že Vaše záběry z cesty Asii a Australií pro televizní vysílání budeme přejímat od Československého filmu.

Jak již jste asi byli informováni, ministerstvo financí a ministerstvo školství a kultury zamýšlí náklady, spojené s natáčením při Vašich cestách, financovat zvláštní formou a toto financování soustředit v Československém filmu.

Vaše honorářové nároky budou zajištěny ve výši, obvyklé v Čes. televizi, ve smlouvě, kterou s Vámi uzavře Československý film. Honoráře se budou pohybovat v intencích našeho dopisu ze dne 25. 6. 1957.

Prosíme, abyste toto naše sdělení vzali lehk. na vědomí a jsme

Se souhlasem a poďakem

Karel *Kalman* t
ředitel TSP

Vyřizuje :
Telefon :

KT 01 5994 56

Článek publikovaný v jihoamerických novinách 4. 7. 1950 dokládá, že H+Z byli schopni poskytovat novinářům fotografie i z dřívějších etap cesty.

62.000 Kilómetros en Automóvil

LAS PRIMERAS ETAPAS DE UNA HAZANA IMPRESIONANTE

Los jóvenes **Charles Homzella y Zilmund** en una aventura maravillosa. — Primeros Europeos en África. — Financiado por el gobierno. — Práctico el viaje.

Aquí los tiene usted. **Jiri Hanzelka y Miroslav Zilmund**, los autores de esta hazaña. Han recorrido 43 países en su automóvil.

Miembros de una tribu del Congo, que vive en condiciones paupérrimas. La juventud lleva prendas que le regalara los blancos.

ESTO Julio 4 de 1950 PAGINA 12

En el millonario Egipto, frente a las Pirámides. Poco después hablan de Hér, la prueba más dura al cruzar el Desierto.

Por FRANCISCO S. CARRASCO

Entre las maravillas que el mundo ofrece, pocas son tan antiguas y tan impresionantes como las Pirámides de Giza. Estas maravillas, que son un monumento a la sabiduría y a la fuerza humana, se encuentran en el desierto de Egipto, a unos 10 kilómetros al oeste de El Cairo.

Las Pirámides de Giza, que son un monumento a la sabiduría y a la fuerza humana, se encuentran en el desierto de Egipto, a unos 10 kilómetros al oeste de El Cairo.

El Desierto es un mundo aparte. Tiene sus propias leyes y sus propias reglas. El viento levanta polvo y arena, y el sol golpea con fuerza. En el desierto, la vida es dura y la muerte es rápida.

El viento levanta polvo y arena, y el sol golpea con fuerza. En el desierto, la vida es dura y la muerte es rápida.

A la orilla del Lago Victoria, después de pasar la otra prueba del desierto. Aquí nace el Nilo, uno de los ríos más largos del mundo.

Después de un terremoto, el nacimiento de un volcán, al que pasaron Volokvatki, Agua del Fíguro.

ESTO Julio 4 de 1950 PAGINA 13

Obr. 20

Článek o první expedici H+Z zveřejněný 6. 3. 1950 v Panamě – užití fotografie z Afriky dokládá přípravu fotografií pro novináře z dalších zemí tak, aby otištěné materiály byly pro místní čtenáře exotické.

Obr. 21

Dopis ze dne 2. 12. 1950, kterým H+Z urgují své honoráře za reportáže z první cesty.

Z á z n a m

o revisi účtu autorakých honorářů H & Z u Světa práce

- 1/ Nezaplacený reportáže č. 30 a 32 z r.1947 /jedná se snad o položku 5.000.--Kčs ze dne 22.8.1947, která nebyla specifikována /poukaz ve prospěch pí P. Hanzelkové/
- 2/ Od počátku r. 1949 až do konce ledna 1950 nejsou vůbec specifikovány poukazy prostřednictvím PSP, nelze tedy kontrolovat!
- 3/ Honorář za 3 desetistránkové reportáže /č. 37,38,40 z r.1948/ je jen 9.000.--Kčs!
- 4/ Za 45 reportáží za rok 1949 a leden 1950 /viz ad 2/ bylo celkem poukázáno Kčs 63.700.-- t.j. Kčs 1.415 průměrně za kus. Z nich bylo osm reportáží o 8 až 10 stránkách sloupcích.
- 5/ Od začátku cesty do návratu /konec října 1950/ bylo celkem otištěno 80 reportáží o 467 sloupcích a bylo za ně uhrazeno redakcí Světa práce celkem Kčs 140.646.-- čili průměrně Kčs 1.758.-- za kus. Smlouva zněla na 3.000.-- Kčs.
- 6/ Za 11 reportáží napsaných v Panamě bylo na př. uhrazeno Kčs 19.146.-- /jedná se o čísla 13-29 za rok 1950/. Za pobyt v pensionu bylo za dobu, potřebnou k napsání těchto reportáží zaplaceno v tvrdých devisách /dolarech/ přes 16.000 Kčs. Při tom není vyčíslena ztráta času spojená s psaním.
- 7/ Ačkoliv Čs. rozhlas honoroval reportáže podstatně lépe /pro srovnání: rep. pro SP č. 13-14-15-16/1950 měly z 32 strojové stránky a bylo za ně zaplaceno Kčs 6.600.-- čili cca Kčs 206 za strojovou stránku, zatím co rozhlas platil Kčs 300.--/, uhradil z vlastní iniciativy po našem návratu rozdíl mezi původním honorářem Kčs 500 až 600 za reportáž a odůvodněnou sazbou Kčs 1.200.-- v celkové částce Kčs 153.000.-- /viz doklad/. I v rozhlase byla neodůvodněná nápadná disparita, hlasatelé na př. dostávali za pouhé přečtení reportáže více než autoři za nasbírání materiálu, jeho zpracování a napsání reportáže!/
8/ Reportáže pro Svět práce byly vesměs výhradními reportážemi. Kromě toho je nutno brát v úvahu, za jakých okolností byl k nim sbírán materiál a za jakých okolností byly psány.

V Praze 2. prosince 1950

Obr. 22

Dopis H+Z do redakce *Lidé a Země* ze dne 3. 1. 1957,
ve kterém se dožadují napravení své pověsti.

3. ledna 1957.

Redakce časopisu
LIDÉ A ZEMĚ,
Vodičkova 40.,
P r a h a - II.
XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

Vážení soudruzi,

Ve Vašem čísle 10/V vyšel rozhovor I.M.Jedličky s cestovatelem F.A.Elstnerem.

V odpovědi na otázku "A co Hanzelka se Zikmundem" vytváří F.A.Elstner kolem pozadí naší cesty zejména poslední větou ovzduší favorisovaných šťastlivců. Není to první případ. Na svých přednáškách a besedách F.A.Elstner hovořívá o nás nepokrytěji jako o lidech, kteří si cestují na státní útraty, rozbíjejí vozy a dostávají jiné a nevědí co s časem. Ve své knize Lovci kilometrů hovoří stejně.

Vzhledem k tomu, že tento Elstnerův postoj k nám a k naší práci trvá beze změny už osm let, považujeme za nutné reagovat naň veřejně. Nemůžeme mlčky přihlížet k tomu, aby F.A.Elstner z jakýchkoli osobních důvodů, ať je to závist, žárlivost nebo cokoli jiného, soustavně kalil vztah i důvěru veřejnosti k něčemu, co je stejně pro nás jako pro F.A.Elstnera těžkým a smyslem života, k práci, kterou děláme rádi a bez ohledu na úzké osobní zájmy.

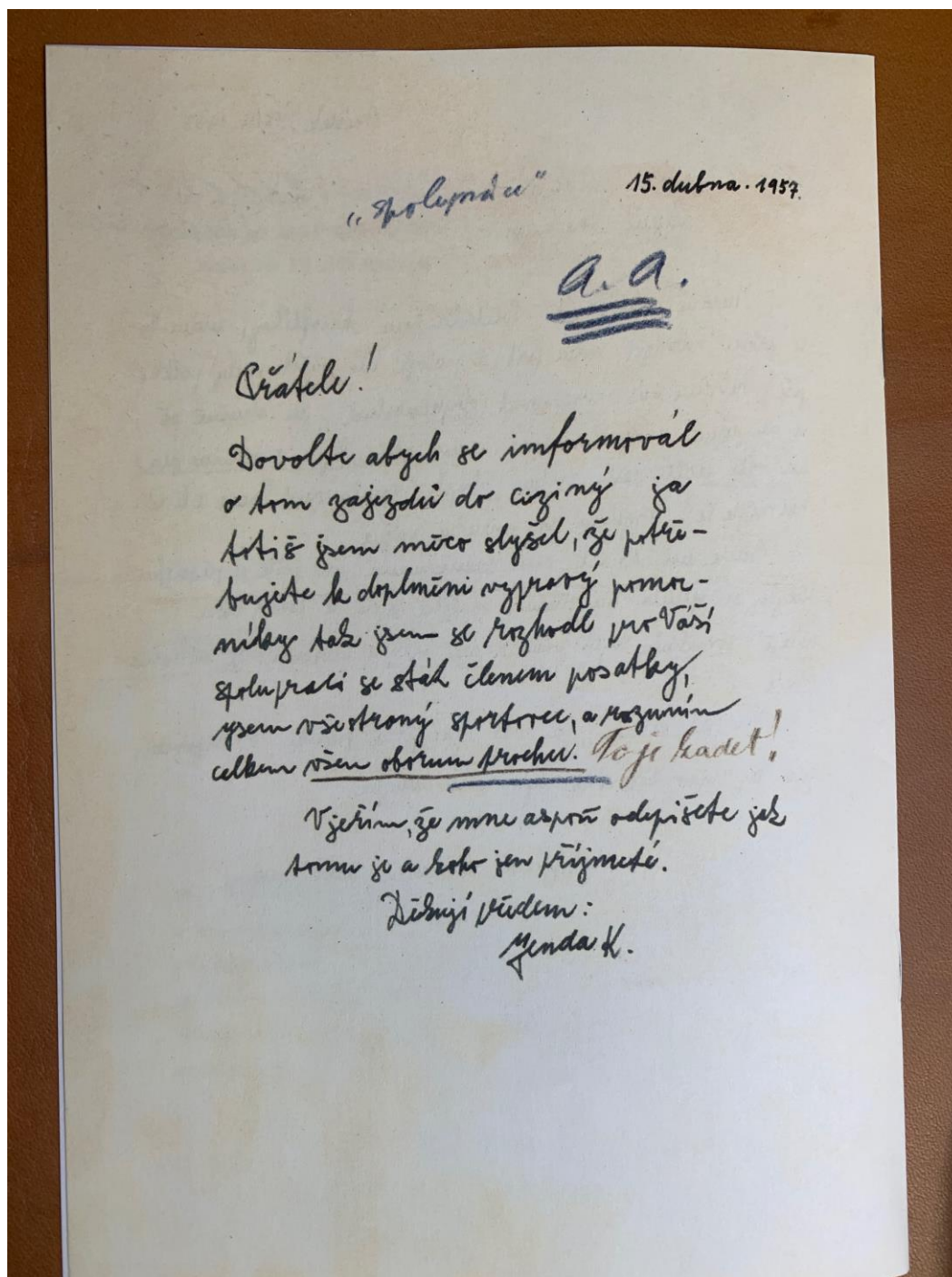
Prosíme proto, abyste připojena kopii našeho dopisu F.A.Elstnerovi uveřejnili v příštím čísle svého časopisu jako ~~naš~~ otevřený dopis. Děkujeme Vám.

Se soudružskými pozdravy :

příloha.

Obr. 23

Jeden z celé řady dopisů, kterými se lidé nabízeli jako další členové do expedičního týmu na druhou cestu. Za pozornost stojí i poznámka Miroslava Zimunda: „To je kadet!”

Obr. 24

Reklama na reportáže H+Z v časopise *Svět práce* jako reklama na předplatné.

Casopis: _____
Ze dne: **-5. 1. 1949**

Jistě jste přečetli se zájmem

CF dopis inž. Jiřího Hanzelky a inž. Miroslava Zikmunda, uveřejněný v minulém (52.) čísle »Tvorby« pod titulem:

»KUDY Z ČESKOSLOVENSKA DO ČESKOSLOVENSKA«.

SVĚT PRÁCE

má výhradní právo na otiskování reportáží
INŽ. JIŘÍHO HANZELKY A INŽ. MIROSLAVA ZIKMUNDA
z jejich cesty kolem světa.

Také v 1. čísle nového ročníku, který vyjde
6. ledna 1949, otiskujeme jejich další, již
21. dvoustránkovou reportáž:
SKANDÁL V KATANZE.

Zajistěte si toto číslo ve svých prodejnách novin anebo
přímo v administraci Světa práce, Praha II, na Florenci 13.

_____ Zde odstříhněte! _____

Administrace SVĚTA PRÁCE, Praha II, Na Florenci 13.

Přihlašuji se k odběru týdeníku »Svět práce«, a to od 1. čísla
nového ročníku. Přímé předplatné poštou 39 Kčs čtvrtletně
poukáží složenkou, kterou mi zašlete.

Jméno: _____ povolání: _____
bydliště: _____ pošta: _____

Prosíme, vište čitelně! _____ podpis.

ORBIS a. s.
Oddělení informační služby v
PRAHA X., VINOHR
tel. 226-1

Obr. 25

Reklamní poutač na druhý film z africké cesty *Od rovníku ke stolové hoře*.

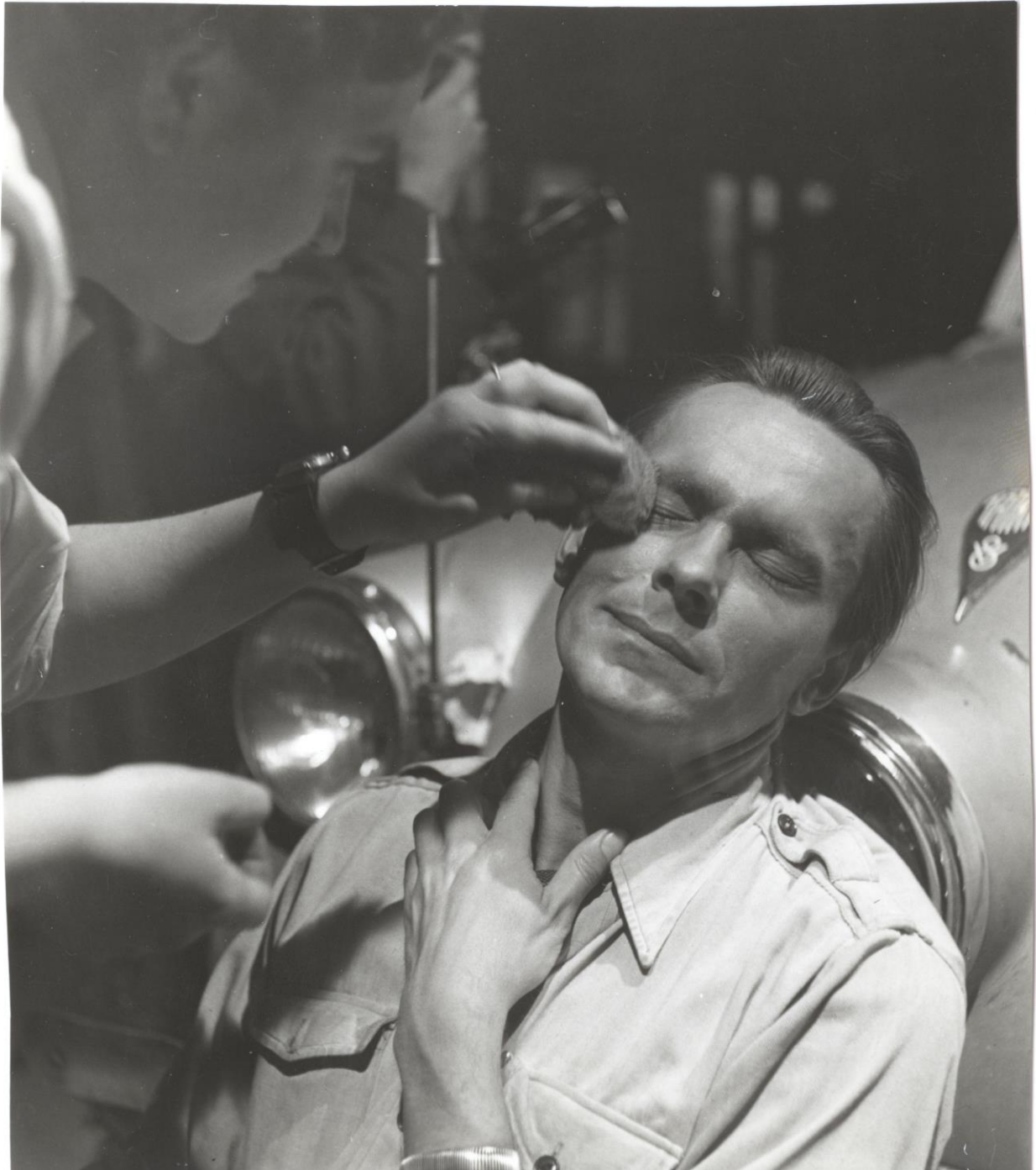
Obr. 26

Miroslav Zikmund (vlevo) a Jiří Hanzelka podepisují samizdatové vydání knihy *Ceylon ráj bez andělů* 27. 7. 1975 ve vile na Nivách ve Zlíně. Foto: Karel Pavlišťík.

Obr. 27

Z osobního archivu Věry Hutákové-Lukášové,
asistentky Zikmunda a Hanzelky: Líčení M. Z. před dotáčkami do prvního celovečerního filmu
Afrika 1 – Z Maroka na Kilimandžáro.

Obr. 29

Titulní strana seznamu výstřížků ze zahraničního tisku reportující o první expedici. Z archivu Miroslava Zikmunda.

VÝSTŘÍŽKY Z TISKU Pražské informační služby 1947-1973

(Heslo H+Z, Z+H, H, Z). Viz též 1693, 1762, 1837-1840, 1842, 1843. Soubor výstřížků z ...
... Mladá fronta na l. cestu u Pražské informační služby ve dvo...

AKUT 20/2/52

Seznam výstřížků ze zahraničního tisku /reportáže o naší cestě/

	1.	23.11.1946	Praha	Mladá Fronta	česky
	2.	9. 2.1946	Praha	Mladá Fronta	česky
	3.	3. 4.1947	Praha	Svobodné noviny	česky
	4.	4.1947	Praha	Svět práce	česky
	5.	13. 4.1947	Praha	Mladá fronta	česky
	6.	23. 4.1947	Praha	Mladá fronta	česky
A	7.	29. 5.1947	Praha	Krátké vlny /ČAV/	česky
	8.	6.1947	Praha	Ekonomika	česky
	9.	7. 5.1947	Ženeva	Dovere	ital.
	10.	3. 5.1947	Marseille	Koncept tiskové zprávy	franc.
	11.	5. 5.1947	Marseille	Le Provençal	franc.
	12.	5. 5.1947	Marseille	La France de Marseille	franc.
	13.	5. 5.1947	Marseille	Rouge Midi	franc.
	14.	8. 5.1947	Casablanca	La Vigie Marocaine	franc.
	15.	9. 5.1947	Casablanca	L'Echo du Maroc	franc.
	16.	5.1947	Alžír	Rozhlasový interview	franc.
B	17.	17. 5.1947	Alžír	Alger Republicain	franc.
	18.	19. 5.1947	Alžír	Derniere heure	franc.
	19.	3.10.1947	Káhira	La Bourse Egyptienne	franc.
	20.	4.11.1947	Chartum	The Sudan Herald	angl.
	21.	6.11.1947	Chartum	Sudan Star	angl.
	22.	7.11.1947	Chartum	Umma	arab.
	23.	20.11.1947	Asmara	Il quotidiano eritreo	ital.
C	24.	8.12.1947	Addis Abeba	The Ethiopian Herald	angl.
	25.	26.12.1947	Addis Abeba	Addis Zaman	amharsky
	26.	18.12.1947	Mogadišo	Corriere della Somalia	angl.
	27.	19.12.1947	Mogadišo	- " -	angl.a ital.
	28.	7. 1.1948	Nairobi	The East African Standard	angl.
	29.	9. 1.1948	Nairobi	East African Broadcasting Co.	angl.
	30.	12. 1.1948	Mombasa	Mombasa Times	angl.
	31.	15. 1.1948	Nairobi	East African Standard	angl.
	32.	18. 1.1948	Nairobi	The Sunday Post	angl.
	33.	21. 1.1948	Nairobi	East African Standard	angl.
D	34.	22. 1.1948	Nairobi	- " -	angl.
	35.	19. 2.1948	Nairobi	- " -	angl.
	36.	21. 2.1948	Kampala	The Uganda Herald	angl.
	37.	24. 2.1948	Kampala	- " -	angl.
	38.	28. 4.1948	Bulavajo	The Bulawayo Chronicle	angl.

9) ROZHOVORY A VZPOMÍNKY

9.1. Rozhovory v rámci natáčení filmu Století Miroslava Zikmunda

Během práce na životopisném filmu a knize *Století Miroslava Zikmunda*²⁸⁸ vzniklo několik rozhovorů, hlavně v letech 2012 a 2013. Jedná se celou řadu hodin, jde o materiál, který má v textovém přepisu rozsah 335 normostran.

Rozhovory vznikaly nejčastěji ve Zlíně, přímo doma ve vile Miroslava Zikmunda v ulici Žlebová, Zikmundem označovaná Na nivách.²⁸⁹ V těchto letech zde byl uložen z podstatné části ještě i osobní archiv Miroslava Zikmunda²⁹⁰, tím pádem celá řada vyslovených informací byla podložena hned dohledanou archiválií, dopisem, poznámkou, deníkovým zápisem, které posilují jejich věrohodnost.

Další důležitý rozhovor jsme vedli v Opletalově ulici v Praze, 22. 4. 2012, na den přesně 65 let od startu první expedice a 53 let od startu expedice druhé, asijské.

Z kompletního přepisu rozhovorů jsem vybral pasáže, které se vztahují k této práci, tedy k okolnostem mediálního působení dvojice H+Z.

Část rozhovorů věnovaná pracovnímu workflow při filmové práci byla otištěna v knize *Filmaři Hanzelka a Zikmund*, proto ji zde v této práci nepřetiskuji, v textu práce jsou případné citace doplněné odkazem na tento knižní zdroj.²⁹¹

Text vkládám v plném autentickém znění přepisu mluveného slova. Není to tedy text vhodný k publikování v jakékoli jiné formě a souvislosti, než v této práci a v jejím kontextu. **Jakékoli užití tohoto textu mimo tuto práci je nepřijatelné.**

Jako poslední poznámku dodávám, že tyto rozhovory vznikaly v době, kdy M. Z. měl devadesát tři respektive devadesát čtyři let, těšil se výborné kondici, byl velmi aktivní, bez problémů cestoval po republice, vedl si deník a velmi dobře se orientoval ve vzpomínkách i ve svém archivu jak z hlediska obsahu tak i struktury a evidence. Koneckonců sám byl aktivním korektorem, archivářem a spoluautorem kýženého filmu a knihy.

Dále dodávám, že za 25 let spolupráce jsem (alespoň subjektivně) nikdy nerozpoznal snahu zpovídaného ať už před mikrofonem, před posluchači anebo později v souvislostech filmu či knihy jakkoli měnit dochované a doložené skutečnosti, jakkoli zamlčovat anebo měnit výklad archiválií, zápisů anebo vzpomínek.

²⁸⁸ ZIKMUND, Miroslav, Petr HORKÝ, Miroslav NÁPLAVA a Vladimír KROC. *Století Miroslava Zikmunda*.....

²⁸⁹ Vila je v dnešní době majetkem Nadačního fondu Zikmundova vila. www.zikmundovavila.cz

²⁹⁰ Osobní archiv Miroslava Zikmunda byl převážen z vily do Muzea jihovýchodní Moravy v letech 2017 a 2018, kde se stal součástí Archivu H+Z.

²⁹¹ HORKÝ, Petr. *Filmaři Hanzelka a Zikmund*. Praha: PiranhaFilm, 2014. ISBN 978-80-905931-1-4.

9.2. Rozhovor 22. 4. 2012 před budovou Autoklubu v Opletalově ulici v Praze

PH (sledujeme fotografie, stojíme před Autoklubem)

Tady je cedulka Autoklubu, ta tady už dneska není na tomto sloupu..

Z

Hm. A tady stojí náměstek pana generálního ředitele Svoboda, což byl jeden z těch rozhodujících tří pánů, kteří zvedli palec, když přišli dva neznámí kluci, mladí komerční inženýři a přišli s nápadem „Půjčte nám auťák, my vás budem propagovat a budeme vašimi obchodními zástupci.“

PH

Dělá to s vámi něco? Že si řeknete pětadesát let tady... Můžeme popojít, tady bylo to auto, vy jste stál tady někde.

Z

Tady. V těchto místech, možná, že ten asfalt tady ještě nebyl jako je dneska. No, byli jsme prostě dva mladí kluci, kteří si řekli, že po mnoha letech připrav nabídnou Tatře obnovit prestiž československého průmyslu, v tomto případě automobilového, no a řekli si, že jediný auťák, který toho je schopen, je Tatra 87, což byl takzvaný ministerský auťák. V tom si vozili – když to řeknu teda natvrdo – zadky páni ministři, pan prezident, tehdy už soudruh prezident. Protože 47... tak to ještě ne, to ještě nebyli soudruzi (smích).

PH

To jste si ale i tak docela pískali, když jste přišli, řekli „Dejte nám ministerské auto, my budem jezdit po světě.“

Z

No protože to byl jediný auťák, který byl schopen. Protože nějakou škodovkou, která byla už takový běžný auťák... Pramenilo to v tom, že tatínek Jirky byl vlastně zajížděcí řidič v Kopřivnici. Takže ten Jirka přišel s tímhle nápadem jako první. Byla taková tradice té Tatry... takhle to vzniklo, že jaksi mladí absolventi vysoké školy obchodní se zaměřením na zahraniční obchod budou nabízet nejmodernější typ československého vozu. Když jsme tam do té Kartouzské ulice na Smíchově přišli, tak jsme měli s sebou takovou haldu dokumentů, všechny ty přípravy, které jsme dělali během řady let. Koukej, jak nám krásně zasvítilo sluníčko, to je paráda. Takhle to vypadalo, ale úplně stejné počasí, ale už kvetly stromy zajímavě-letos je to jakési opožděné.

PH

Kolik vám bylo let?

Z

Jirkovi bylo – rok 47 – sedmadvacet a mně táhlo na – já už měl osmadvacet. Protože mezi námi byl rozdíl takřka dvou let. To musím povědět na Jirku: Jirka tím že se odstěhovali do Bratislavy, kam tehdy přijel tehdejší ještě ne předseda vlády, Hodža, Slovák, a přijel do Kopřivnice s tím, že chce nejlepší auťák Tatrovku, a nejlepšího řidiče. A to byl tatínek Jirky Hanzelky, Ferdinand Hanzelka, který se prostě... ten Hodža si ho vzal do Bratislavy, takže Jirka měl pět let slovenskejch škol. A když potom přijeli, když se přistěhovali do Prahy, tak – to mně vyprávěl – přijel s takovou tou koženou čepičkou slovenskou a kluci na Vinohradech mu začali nadávat do Slováků a Jirka, kterej byl jinak taková normálně povaha naprosto klidná, tak mně vyprávěl, kolikrát dal tomuhle vinohradákovi klukovi po hubě. Což mě – vůbec jsem si to nedovedl představit, protože Jirka byl prostě takovej ten smířlivý typ.

PH

Ale zas atlet, zdatná postava...

Z

A druhá věc, teďka když jste mi připomněl postavu Jirkovu, na mě ohromně zapůsobil – pak se půjdeme podívat do těch Nuslí na ty pověstné schody, kde se dva novopečení maturanti setkali jako budoucí vysokoškoláci.

Ale Jirka na mě zapůsobil, když jsme dělali druhou státnici, on byl náčelníkem, ne náčelníkem, zpět, on byl vychovatelem vinohradského Sokola. Sokol oddaný duší i tělem myšlence Tyrša. A vzpomínám si, jak – no teď počkejte, teď jsem zapomněl – já to zopakuju tu větu, ale musím si vzpomenout na tu myšlenku. Už vím. Když jsme dělali druhou státnici, tak zatímco většina těch, kteří měli nastoupit do toho gladiátorského boje o přežití často, tak Jirka si takhle položil knížku na podlahu, takhle si otřepal ruce, postavil se, udělal stojku a chodil, aby si jaksi odlehčil, aby měl tu správnou náladu. A chodil po té chodbě a já jsem si říkal – je toto možné?

PH

Jako po rukách?

Z

Po rukách. Stojku a chodil po rukách před tou zkušebnou, kde měl za chvíli nastoupit na druhou státnici.

PH

V obleku?

Z

V obleku, s kravatou, vyšňořený jak se slušelo a patřilo, že. Najednou se otevřely dveře: „Pan kandidát Jiří Hanzelka. Račte“. Objevila se tam nějaká ta dáma. Jirka si znova takhle otřepal ty ruce a vstoupil. Já jsem čekal, protože jsme měli termín těsně za sebou a když vyšel ven tak mu říkám „Tak co Jirko, jak to dopadlo?“ Říká: „Nic moc, vyznamenání.“ Takže tato frajerská na mě tehdy úžasně zapůsobila, že to byl prostě kluk, který byl nejenom pohotový, byl řečník, měl vod pána boha nadání to, že když mluvil – na rozdíl vode mne, který někdy gestikuluje, jak to bývalo námořníci, když praporkovali ještě místo morseovky – kdežto Jirka seděl, v pohodě, ručičky takhle pěkně připažené a měl obrovskou proti mně výhodu, že když šlo o nějaká klíčová vyjednávání, o peníze, o finance, tak.. já jsem říkal: Jirko, ty jsi na radě, jo.

[...]

PH

A on řekl „Pojedete dvaadvacátého, jindy se nám to nehodí.“

Z

Ano. A to že to byl den, kdy se narodil Lenin, to jsme nemohli vědět, tohle nás nezajímalo. A k tomu sedí ještě taková zajímavá příhoda – když dovolíte, já si musím trochu utřít nos...

Narodil se Lenin, což Hanzelka a Zikmund nemohli vědět, nežili jsme v době, kdy se chodilo manifestovat do ulic a podobně a k tomu se píše strašně zajímavá příhoda: přijeli jsme do Krasnojarska o mnoho let později, tuším v tom 63 nebo 64 roce a tam se konala taková nějaká veřejná beseda, bylo tam nabito, většinou to byli lidé, kteří byli prokádrováni, schváleni výborem strany. A vzpomínám si, jak najednou když se ten předsedající zmínil o tom, že Hanzelka a Zikmund vyrazili 22. dubna, proto, aby uctili památku velkého Vladimíra Iljiče, tak Jirka, když to skončilo ta úvodní věta toho předsedajícího – ještě jsem zapomněl říct to

podstatné: po tomto úvodu se celý ten sál roztleskal, prostě ovace úplně, Hanzelka-Zikmund vzdávají poctu Leninovi – a Jirka se přihlásil o slovo a říká: „Tavárišči my *sobši* /bohužel nevím, jestli je to správně, rusky neumím/ neznali što etovo dňa radil sja Lenin“ a v tu ránu soudruzi „Litujeme, ale my jsme vůbec nevěděli“ a v tu ránu nastalo ledové ticho. Zmražený sál, jakto, že tihlencti dva nevěděli... Trapas to byl.

[...]

PH

Řekněte mi, nějaká vzpomínka, nějaký moment – to nemusí být žádné patetické, „tehdy jsme měli velké plány“, ale spíš něco, jestli vám něco vytane na mysli před těma pětadesáti rukama na tom stejném místě... téměř na hodinu přesně, máme půl desáté

Z

Ano, my jsme vyjížděli, měli jsme to v 9 hodin, ale protože jsme měli ještě nějaký problém s Tatrovkou, myslím že nám tam špatně fungovala čtvrtý nebo pátý válec, tak jsme ještě po ránu jeli do Ringhoverovky, což bylo na Smíchově, tam měli Tatrováci dílny, tam to rychle spravili a přijeli jsme sem do tohoto prostoru a jaksi cítili jsme od pánů ředitelů, jako že ten Hanzelka-Zikmund už tady dávno měli být, aby dodržovali harmonogram, ale pak jsme to vysvětlili a bylo to všechno v pořádku.

Ale já teďka když se dívám tímto směrem, tak mě spíš než na ty dvě události – to byl ten 47 rok a potom o dva roky později, kdy už tady byli davy lidí, to bylo zaplněné... tenhleten celý prostor, tady nesměl stát ani jeden auťák, tady byli – abych to nepřehnal, pět tisíc lidí minimálně.

PH

Takže až řekněme jak je tam ta policie

Z

Co tady stojí ty dámy na tom chodníku, to bylo všechno davy lidí.

PH

Do půli parku?

Z

I v tom parku.

PH

Nebo až u nádraží?

Z

Davy lidí. Na rozdíl od toho, kdy jsme odjížděli jako dva neznámí kluci, tak když po těch 12ti letech nás znal kdekdo. Říkali tehdy, že tady byly tři nejpulárnější osobnosti, to byl Zátapek, Hanzelka a Zikmund v této republice. Takže já mám spíš takovou vzpomínku ne na ty dva starty a na ty dva návraty na stejné místo, ale na ten park. Teď se díváme a máme tady jednu fotku... vytáhnu z kapsy, asi to bylo důležité, teď nevím, kam jsem ji...

To je tato fotka, kdy je na obzoru vidět tato krásná věžička Wilsonova nádraží. A já si teď připomínám, že v tom čtyřicátém roce, kdy jsem byl zaměstnán v českomoravském svazu pro mléko, tuky a vejce o kousek dál, to byla tehdy Licovova ulice, dneska je to Opletalka, hned ten druhý dům od nároží Václavského náměstí, tak my jsme – byl jsme zaměstnán v tom svazu, kde byla pracovní doba od sedmi do patnácti, čili osm hodin, ale byly dvě hodiny přes poledne pauza na oběd a na odpočinek, to zavedli Němci.

PH

A jsme teda v době tuhého Protektorátu, vy jste student, kterému zavřeli školu...

Z

Pracuju tady, už s kvalifikací řekl bych odborníka, protože když zavřeli vysoké školy Němci v tom listopadu 39, tak jsem utekl do Prahy k rodičům a dostal jsem první zaměstnání, protože hrozilo – ještě večer toho dne, kdy jsem přijel do toho, tak z rozhlasu jsem se dozvěděl o popravě těch osmi nebo devíti studentů, kteří Němci vybrali z kolejí a bez soudu je popravili téhož 17. listopadu. A já jsem pak dostal – moje první zaměstnání bylo v Plzni jako poražec na jatkách...

PH

Teď jste přijeli zpátky sem a věděli jste, že najednou to končí a budete spávat na stejné posteli.

Z

Já spíš si vzpomínám na ten návrat první, protože dva mladí chlapi, který jsou najednou známí, ty reportáže běžely tři a půl roku, každý věděl, kdo je Hanzelka-Zikmund, ale nevěděli, jak vypadají. A teď si kladli otázku – ten režim v tom padesátém, to bylo 1. listopadu 1950, kdy jsme tady znova zastavili tu naši Tatičku, byli tady větší hlouček než při startu a konala se tady tisková konference. A přišel nás přivítat – jako... ještě musím říct: ten režim si tehdy s Hanzelkou a Zikmundem nevěděl rady. Proč se vlastně vracejí. Lidi utíkali, takzvaní kopečkáři, že, a tihleti dva byli venku, čili tam mohli klidně zůstat....

PH

Proč se vrací, kdo je tady na ně zvědavěj?

Z

Proč se vrací? Kdo je na ně zvědavý a teď co jsou? Jsou to špioni? Vrátili se jako ve službách které rozvědky – americké? Anglické nebo tak?

PH

Však vy jste měli nabídky ne myslím, abyste vstoupili do služeb....

Z

V Mexiku nám dokonce nabídli americké občanství. Když Jirka, který měl zlomenou ruku, tak musel se vracet na operaci na kliniku Zahradníčkovu tady v Praze, tak nedostal vízum, tranzitní vízum z jednoho letiště Kenedyho na International v New Yorku, takže letěl přes Kubu a tím jsme dali najevo, že žádné americké občanství, nic, vracíme se domů, protože jsme si byli vědomi především toho, že když se nevrátíme, tak to odskáčou rodiče, rodiny, generální ředitel Československého rozhlasu, redaktoři novin, kam jsme psali, a tak dále. Čili jsme věděli, že tady je domov a pokud bude zapotřebí jaksi naší aktivity, tak to budeme dělat z domova, ne z ciziny. A teď se musím ještě vrátit k tomu podstatnému, jeden z těch, kteří nás tady vítali, žádní vysocí představitelé, protože pořád takové ty pochyby, proč se ti dva vrátili – tak byl náměstek ministra průmyslu a jmenoval se Vilém Píthart.

9.3. Rozhovor v Praze na Albertově, 22. 4. 2012

PH

A v osmašedesátém, když k nám vtrhla vojska varšavské smlouvy, to jste žil ve Zlíně myslím?

Z

Ve Zlíně, ano.

PH

Protože vy jste tehdy udělal ten vzkaz v ruském jazyce...

Z

Já jsem jel do Prahy, abych to viděl, chtěl jsem to vidět na vlastní oči, a když jsem se potom vracel, viděl jsem to rozstřílené průčelí muzea a tam jsem se bavil s těma klukama na těch tancích, jsem s nima diskutoval, viděl jsem to rozstřílené fasády rozhlasu na Vinohradské třídě číslo 12, tak jsem se vracel a ve vlaku jsem prostě si koncipoval... prostě vo tom nemůžeš mlčet. Tak jsem si koncipoval jaksi projev, kterej jsem potom 25. čili tři dny po onom dni jsem přečetl do posledního ještě fungujícího rozhlasu, protože jsme věděli, že už Praha je odstřížená, ale u toho tehdy ještě asistoval Karel Pavlišťík, kterému jsem napsal, protože jsem věděl, že, aby to monitorovaly západní rozhlas, tak tam tehdy se objevila mladá studentka, která se jmenovala Rišlinková, Jana Rišlinková, která potom se stala členkou Národní rady,

[...]

Ta fakulta byla založena roku 1920, čili už tehdejší vláda věděla, že je zapotřebí, aby tady byli odborníci, kteří se rozletí do světa a budou umět obchodovat, prodávat, zastupovat stát – protože mnoho z nich skončilo jako konzulové nebo dokonce vyslanci. Protože my jsme měli obory – zahraniční obchod, vnitřní obchod, průmysl a diplomacii. Čili to byla vlastně taková předobraz dnešní asi nějaké vysoké školy, kde se vzdělávají diplomaté. Vy znáte víc než já – čili je nějaká taková škola?

PH

Jsou diplomatické školy a jsou kurzy pro diplomaty, a samozřejmě dá se studovat politologie.

Z

Takže slovo politologie tenkrát nikdo neznal, to je vynález současné doby. Ale tato fakulta vychovávala lidi, kteří... To byl taky důvod, proč jsme si s Jirkou říkali – až když jsme se na těch schodech, kde mám tu fotku, ještě znova si ji připomeneme, na těchto schodech jsme stáli a fronta, a říkali jsme si, co budeš dělat až...

PH

No moment, tam musí zaznít to podstatné – vy jste řekl s Jirkou na těch schodech. Jak to bylo přesně – vy jste sem šel a žádnýho Jirku jste neznal.

Z

Neznal. Šli jsme k zápisu otestovat index, na tzv. Imatrikulaci...

PH

To znamená každý sám za sebe.

Z

No jak to tak bývá, stojíte ve frontě, budoucí študáci, noví maturanti. A hned si začneme tykat, jak jinak že „Co budeš dělat až...“ „No, já bych chtěl dělat... velvyslance“

PH

To jste byli jako hlouček?

Z

No, hlouček, povídali jsme si. Krok po kroku jsme po těchto schodech stoupali nahoru, až jsme teda vešli do děkanátu, kde čekal ten úředník fakulty, ten popadl pas, picnul tam do toho razítka, že, a šli jsme potom na Karlově náměstí byl rektorát, v té rohové ulici, na rohu Ječné a Karlova náměstí – tam je technika dodnes, že jo.

Tak tam jsme jaksi to byla naše Alma Mater všech technických vysokých škol. Je zajímavé, že vysoká obchodní, která neměla nic společného s inženýrstvím, na rozdíl od elektrikářů, od stavařů a podobně, že, tak z doby Marie Terezie byla tato fakulta přičtena technice a nikoliv univerzitě. Ačkoliv to byl vlastně humanitární obor, že, s technikou to nemělo nic společného. Mě se potom často ptávali novináři, říkali – vy jste s těma autákama, čili vy jste strojní inženýr. Já říkám „Ne“. My jsme dostávali titul komerčních inženýrů, což potom vláda komunistická zrušila, vůbec ten titul přeměnila z vysoké obchodní na vysokou ekonomickou.

PH

A dnes by to bylo něco jako obchodní marketing?

Z

No, existuje dokonce kousek od vašeho pracoviště ve Spálené je vysoká škola obchodní. Průchod do Ypsilonky, znáte to tam?

PH

Jasná věc. Ale moment, ať nepřerušíme ten vývoj událostí. Tak jste si říkali, co ty budeš dělat až...

Z

Někdo by dělal zástupce v Kongu, protože komerční inženýři byli rozseti po celém světě. A zajímavé taky je, oni vydávali potom takový seznam, v podobě ročenky, kde byli jmenné seznamy, jejich adresy, telefony, tu jsme si vezli s sebou, takže jsme narazili skoro v každé zemi byl nějaký náš kolega a bylo zajímavé, jak ačkoli nás neznali osobně – stačilo jako „Já jsem komerční inženýr“

PH

Svobodní zednáři...

Z

Ano, fakt doslova.

PH

Ale pořád jsme se nedostali k tomu, že jste se zeptal taky nějakého konkrétního chlapce, co bude dělat až...

Z

No, a proč to byl zrovna Hanzelka, jo?

PH

Co jste si řekli?

Z

To je víte ten můj, ta moje vylepšená definice, Pythagorova věta, život=přesný součet náhod.
To byla jedna z těch náhod.

PH

A vy jste se teda zeptal nějakého kluka, a co vám řekl. Kromě toho, dobrý den, já jsem Jiří Hanzelka, ahoj....

Z

To nebylo žádný... ani ahoj se neříkalo. Říkalo se sokolsky Nazdar.

PH

Aha, tak nazdar, já jsem Jirka.

Z

No. Ty se jmenuješ jak? Já jsem Mirek. Odkud seš, já z Plzně. Z Vinohrad. No a tak jsme uvažovali o tom co a jak, to bylo takový první ohníček, taková jiskřička, která potom skoro bych řek doutnala. My jsme se za války s Jirkou viděli jenom několikrát, ale ten náboj tady byl, a teprve když jsme končili v tom 45, tak tam potom začala ta intenzivní, ten nápor, kdy jsme – řeknu vám dokonce datum: 1. listopadu 1945, to už bylo poté, co jsme si odbyli tu bych řekl, ne praxi, ale činnost dvou nadšenců, kteří byli součástí příprav vivat kongresu listopad 1945, kdy se sjelo z celého světa, tisíce studentů, aby jaksi v Československu, které se zbavilo německé okupace, se setkali a kamarádsky si vyměnili názory, a tam jsme tedy pracovali s Jirkou jako – na Filozofické fakultě jsme měli kancelář, a tam jsme vedli odbor tisku a to, čemu se dneska říká PR (pí ár).

PH

Takže vy jste se tady seznámili, někde tady plus minus když tady ještě stával ten dům a byly tu ty schody

Z

Ano

PH

Pak jste se za války zas tak moc nepotkávali

Z

Ano

PH

A až díky tomu festivalu studentů jste začali spolupracovat

Z

Ano

PH

A během toho jste si řekli, když jste viděli všechny ty studenty z celého světa – nepodíváme se do světa? Nebo jak to bylo?

Z

Bylo to ještě tak, že jsme se při – když nám znova otevřeli školy – jo tak začneme tam, kde jsme začali v tom osmatřicátém roce. S Jirkou jsme společně studovali, takovou dvojici, jaká se potom projevila jako H+Z, chodili jsme na žlutou plovárnu...

Ale ta intenzivní práce začala mezi první a druhou státnicí, a teď ještě musím připomenout důležitou jednu věc – když jsme končili, to byl letní semestr a měli jsme pauzu ten měsíc a půl, tak tehdy – 45 – Jirka přišel s nápadem Jedeme do Sušice, on tam měl takového vzdáleného příbuzného, který tam měl autodílnu. A ten říkal – když chceme jet cestu kolem světa, tak musíme mít řidičák. Takže my jsme tam tehdy celých asi 14 dnů nebo tři neděle makali v té autodílně s montérkama, zaolejování, prostě jak to normálně bývá když demontujete motor a podobně.... a byl tam v té Sušici byla mlékárna, a ta dělala svoz z těch okolních vesnice. A ten pan – David David se jmenoval ten jeho vzdálený příbuzný – ten říkal „Kluci, tak když tady jste začunění, tak si umejte aspoň ruce v benzínu a jedete tím sběrným nákladňákem a budete svážet mlíko. Posadil k nám normálního jejich řidiče, a my jsme během těch tří neděl projždili celou Šumavu.

PH

Bez řidičáku ještě...

Z

Bez řidičáku a přímo nákladňák, jo. Takže když jsme si tuto praxi odbyli a odjezdili, dále studovati na druhou státnici, tak přišel jakýsi komisař ze sušického městského nebo okresního nějakého výboru tehdy, a říkal „Tak pánové, nasedat“. Posadil se na vedlejší místo vedle šoféra, Hanzelka potom Zikmund, a teď s náma projel celou tu trasu, kde jsme sbírali ty konve s mlíkem, vycouvat, do kopce, tady zatočit doprava.

PH

To vy jste všechno uměli už v té chvíli?

Z

My jsme všechno uměli, v kopci zabrzdít, rozjet se aby to neškubalo v tom. Říkal „Tak dobrá“ a teď jdeme na ten ouřad, tam nám vystavil řidičáky, žádná teorie, jaký má být odstup, podle zákon, vyhlášky té a té... Takže my jsme ze Sušice odjízďeli před druhou státnicí s řidičákem.

PH

Tak to v té době taky byla asi jako výjimečná věc. Vždyť kolik jezdilo aut....

Z

Byla. Tak jezdilo málo aut, ale myslím, že jsme byli jediní, kdo takhle získali řidičák, na osobní i nákladní auťák současně – s touto praxí. Protože viděl... myslím že to bylo daleko cennější, než když dneska musíte mít tolik a tolik hodin někde odježděných a přitom praxe nikde. Kdežto v těch kopcích, v té hornaté šumavské jaksi přírodě nádherné, tak takhle jsme se stali majiteli řidičáku.

[...]

Tak jenom poslední věc, kdybychom mohli doříct. Vy jste udělal vlastně hlášení v ruském jazyce...

Z

Ano, kde jsem požádal naprosto naivně, protože byla to... já to cítil jako svoji povinnost, že to musím říct, kde jsem v podstatě vyzval tehdejší vedení, protože jsme se setkali s Brežněvem,

setkali jsme se s různými akademiky, například s Kapicí, s prezidentem Akademie věd v Novosibirsku, čili já jsem je všechny apostrofoval jménem, aby udělali všecko možné, aby ta hanebná okupace Československa skončila. Byla to samozřejmě z jedné strany, mé, drzost, a z druhé strany naivity. Jedno s druhým propojené. Takže tím jak jsem říkal, že tam u toho byla čirou náhodou – tam přijela na dovolenou ta studentka Francouzského lycea v Dijonu, Jana Rišlinková, z níž se potom postupně stala členka parlamentu, nebo myslím že Národní rady, a potom taková ta disidentka, která neustále kritizovala poměry, zejména na radnici. Kritizovala – Béma a tak dále. Tak ta uměla perfektně francouzsky, tak jsem ji požádal, aby ten můj ruský projev avizovala pro monitorování západními rozhlas, francouzsky. A teď jsem říkal – a někoho anglicky, aby to nebylo mým hlasem. Tak jsem tehdy napsal na kousek papíru, jenom takovou hlášku v angličtině, a Karla Pavlíčka, který neuměl slovo anglicky, jsem mu asi třikrát nebo čtyřikrát vyzkoušel, jak to říká, ale zřejmě mu teda ty monitorující stanice na západě rozuměly, takže to odvysílali, a potom jsem se dozvěděl ex-post, že to vysílali do sovětských posádek. A ještě snad možná takovou zajímavost, že jsem oslovil i Jevgenije Jevtušenka, s kterým jsme se znali osobně, tykali jsme si, tak jsem mu říkal, oslovoval jsem ho Žeňa, ne Jevgenij Jevtušenko – prosíme tě oba dva, Jirka i já, Jirka je toho času v Praze, tak mluvím i za něho – udělej všecko možné, aby tato okupace skončila. Pak jsem se po letech dozvěděl, že on v té době byl na dovolené na Kavkazu a ten můj projev slyšel. A na základě toho napsal tu slavnou poému „Tanky idú po Práge“, kterou překládal, no jak se jmenoval, básník Daněk, do češtiny. No, tak to samozřejmě mně nemohli komunisti dost dobře odpustit, takže v tom 69 jsem dostal předvolání na ústřední výbor, protože jsme spadali pod svaz spisovatelů – my jsme totiž vstoupili do partaje za okolností naprosto bizarních. Nikdy jsme nepotřebovali, z důvodu nějaké kariéry, nikdo nás k tomu nenutil, ale když jsme byli v Tokiu, tak Jirka dostal hlášku, že jeho žena je těžce nemocná, tak se vrátil z Hirošimi, se vrátil asi na 6 týdnů do Československa....

PH

Jaký to byl rok asi?

Z

To byl rok, hned vám to řeknu, šedesátý třetí, druhý jsme byli v Indonézii.

A vrátil se zpátky, tedy velvyslancem v Tokiu byl doktor Ječný. Doktor Ječný byl později náměstkem ministra zahraničních věcí, byl to mimořádný odborník, původně novinář, ale znalec Japonska. Mluvil dokonce japonsky a měl obrovský archiv o tom. A tehdy když se Jirka vrátil z toho Československa, tak říkal, v Praze začíná nová éra. To byla ta éra takzvaného tání. Šik byl tehdy náměstkem předsedy vlády dokonce, který přišel s těmi jaksí návrhy na volný trh, což bylo v té době něco naprosto neslychaného. A Jirka se vrátil zpátky a říkal „V Praze existuje divadlo Suchého a Šlitra“, když jsme odjížděli v padesátém devátém, to oni zakládali téhož roku, tak jsme neměli vůbec ponětí, říkal „Je to období tání, něco se musí změnit“ a my jsme si říkali tak fajn, vstoupíme do té partyje, do té partyje, ona to byla partyje nakonec....

[...]

Z

Takže Tokio, velvyslanectví republiky československé, rok 63, Jirka se vrátí z Prahy celý nadšený, že nastává – řekl – obleva, což bylo důležité slovo. Seděli jsme s doktorem Ječným, velvyslancem, celou noc. A teď jsme se radili – samozřejmě on musel být v partaji, jinak by nemohl být velvyslancem, Ječný.

Čili musel být členem partaje, pochopitelně. Potěšilo ho to, co Jirka přivezl z Prahy, protože to byly nezávislé zprávy, které on nedostával přes zamini. A důsledek toho byl, že jsme si na půdě československého velvyslanectví podali přihlášky do partaje. Jako kandidáti jsme fungovali rok, a když jsme se vrátili mezitím ze Sibíře, tak nás přijímali ve Svazu spisovatelů, za členy.

Já si vzpomínám, že tehdy to bylo spojené s takovým já bych řekl až groteskním pozadím, protože byly tam počínaje profesory, akademiky a tak dále uklízečky, personál normální... A když se usnesli, že Hanzelka-Zikmund jsou hodni toho, aby se ze stavu kandidátů stali řádnými členy, tak všichni povstali a začali zpívat Internacionálu. A teď ani Jirka ani já jsme to neuměli. A teďka jsme odhlíželi, jako když se díváte na hluchoněmé, a koukali jsme se vpravo vlevo, protože jsme byli jediný, který mlčeli, nově přijatí členové komunistické strany Československa a neumějí Internaciáonálu. Ostuda jak hrom. Tak jsme vždycky hlídali, jak kdo otevírá papulu a dělali jsme, že zpíváme Internacionálu. Takže pro mě je to spojený s touhletou šaškárnou v podstatě.

PH

A vám to pomohlo k tomu, že pak jste vlastně z Ruska psali zvláštní zprávy... a vlastně z Indonézii taky vznikla jedna zvláštní zpráva....

Z

První byla v Indonézii, druhá byla ze západního Iriánu, kde jsme byli sice jenom krátce, ale stačilo nám to, abychom se dobře porozhlédli.

PH

Takže západní Irian byla druhá...

Z

Západní Irian byla druhá, třetí bylo Japonsko, což tedy byla objevná záležitost, protože tehdy byl ten takzvaný japonský zázrak. Jak je to možné, že poražená země vede v ekonomickém oboru, je za Amerikou na druhém místě, že. Tak tam jsme měli co říct. A potom když jsme se vrátili, tak nás přijal Antonín Dobrotivý, prezident, kterému jsme se snažili něco z těchhle zkušeností povědět. Neslyšel na to. Postěžoval si... Pamatuju si, že to bylo na nový rok 65, nás přijal na hradě v té nádherné prezidentské kanceláři, a když jsme se pokoušeli mu něco vyprávět o Japonsku, o těchto poznacích, tak to rychle zamluvil, a začal nám vykládat, jak musí podporovat nějakého ševce v nějaký Horní-Dolní Lhotě, protože mu sebrali – jak s tomu říká – živnost. A že mu vydupal, aby dostal větší příděl kůže. To říkal prezident.

A Jirka teď jsem vlastně trochu odbočil a vrátím se zpátky ještě k tomu finále – Jirka tehdy zničehonic vzal toho Novotného takhle za paži, on se lek, že co si to dovoluje, vytáhl ho z toho křesílka a dovedl ho k oknu, kde byla nádherná panorama na celou Prahu, která pod sněhem zářila, lesklo, všechno to bylo úplně takové až pohádkové. A nejednou zničehonic-protože jsme si museli tykat jakožto soudruzi, že – on si to vynutil – když jsme mu říkali „Soudruhu prezidente, vy...“, tak říkal – „Jsme soudruzi“ – tak jsme mu začali tykat. Zajímavé, že? Prezident, řekl si o tykání, že. Tak Jirka říkal – „Když tady tak stojíš u tohoto okna, máš někdy čas, abys přemýšlel, jak bude tato země vypadat za 20, za 50 let?“ A to neměl říkat – Novotný ztuhl, z takového toho až bodře přátelského tónu, který panoval až do této chvíle – ztuhl úplně a říkal – Soudruzi, děkuju vám za návštěvu, a doprovodil nás ke dveřím. Konec audience.

PH

A po této zkušenosti jste začali psát zprávu číslo 4

Z

Ta už byla hotová, ta už byla dávno napsaná. A jeho jsme požádali, aby nám dal k dispozici dva dobré překladatele, což učinil, velice rád, protože se zbavil toho, že jsme mu připomínali, že jsme slíbili Brežněvovi, že mu pošleme tu zprávu v ruštině, tak jsme si vyžádali ty tlumočnický s tím, že budeme autorizovat překlad, protože tam záleželo na každém slově. On nadšeně, cítil se, že pod tuto zprávu se já prezident Novotný nemůžu podepsat, a tady jsme podepsaní dva autoři a to je všechno.

PH

To se překládalo do jakého jazyka?

Z

Do ruštiny. A my jsme si ten překlad autorizovali, bylo tam pár drobností, které jsme upozorňovali, protože to byli dva kluci, který studovali na lomonosovce, čili mluvili bezvadně rusky, oficiální tlumočníci, kteří se střídali na hradě. A potom s tímto překladem Jirka šel – to je ta klasická vzpomínka, kterou jste rád opakovaně slyšel, když již Jirka šel do Jindřišské na hlavní poštu, vyžádal si formulář telegramu, a tam rusky, ale latinským tiskem, asi si vzpomínám dobře, Leonid Iljič Brežněv, Kreml, Moskva. Slíbená zpráva hotova, prosíme o sdělení, kdy můžeme osobně předat. Hanzelka a Zikmund. Pak mně vyprávěl, jak to strčil tam té úřednici do toho okýnka, ona vystrčila hlava a říkala: Občanský průkaz. Tak Jirka vytáhl občanský průkaz, ona se na to podívala a říkala – soudruhu Hanzelko, to myslíte vážně, vy telegrafujete soudruhu Brežněvovi? A on říkal – Máte nějaký předpis, že se mu nesmí telegrafovat? No to nemám. Tak prosím vás odpočítejte slova, zaplatil a telegram odfrčel.

A druhý den nato přiběhl za Jirkou – to mi všechno vyprávěl, protože já jsem byl v té době samozřejmě ve Zlíně, doma – a líčil mi, jak přiběhl rozrušený první sekretář ambasády Sovětského svazu Ivan Ivanovič Udalcov, s kterým jsme se poznali v Praze, e - s kterým jsme se poznali v Moskvě, jakožto...Myslím, že to bylo... jenom abych za tím udělal tečku. Takže on Jirkovi vynadal, co jsme si to dovolili posílat Brežněvovi otevřený telegram, od toho je tady sovětská ambasáda, abychom zprostředkovali. A Jirka říká – právě proto jsme to posílali „klaris“, protože víme, že když to půjde přes vaši ambasádu, tak to nikdy Brežněv nedostane. Takže tady končím jednu epizodu, a druhá byla ta, že v 69 v rozmezí několika týdnů jsme dostali oba dva vyzvání, abychom se dostavili na ústřední výbor partaje, k rozhovoru o setrvání ve členství. Jak Jirka, tak já jsme říkali „Souhlas s kterou komunistickou stranou? S tou, kterou hlásal před několika měsíci Dubček, kterou celé politbyro odhlasovalo, jako obrodu, jako socialismus s novou tváří, anebo stranu, která toto zamítla v rozmezí několika měsíců a chce po nás, abychom škrtili jaksi svoji účast po těchto letech? Tak v žádném případě s ... teď se tam najednou objevil jako vedoucí toho týmu vyšetřovatelů v podstatě, Pavel Bojar. Pavel Bojar byl spisovatel, byl nějaký čas dokonce předsedou Svazu spisovatelů, stýkali jsme se, znali jsme se, to ještě dokonce z Dobříše s jeho ženou. A ten vešel s ledovou tváří, začal mně soudružsky tykat, abych odpovídal na konkrétní otázky, který mě budou kladeny. Já jsem si vytáhl bloček a říkal jsem – Pavle – žádný soudruhu Pavle – známe se leta, ale na rozdíl od tebe tyto tři pány, který tady stojej a který mě budou vyslychat, neznám. Buď tak laskav a představ mě, ať každý z nich řekne svoje jméno, já si to zapíšu do bločku, odkud je a jakou funkci dělá. Teď jsem viděl úplný zděšení, co si to dovoluje nějaký Zikmund, aby mi – aby se mu zpovídali – a já jsem... najednou se změnili jako kloučkové, který začali odpovídat, já jsem ten a ten a ten, já jsem si to začal ostantativně psát, říkal jsem soudruzí děkuju, klad'te otázky.

PH

To už byla vyhlášená válka samozřejmě.

Z

A to už byla vyhlášená válka. Byl tam na stole takovejhle fascikl, kde teda věděli všechno, já jsem říkal „Tak, především odmítám odpovídat na otázky jednotlivě. Řekněte mně rovnou, jestli jsem hoděn toho, abych byl škrtnut nebo vyloučen...“ Ještě musím říct, předtím jsem čekal v tom předsálení, tam to bylo přesně v kolik hodin to má tenhle pohovor – ne výslech – začít, objevila se taková mladá holka, já jsem zaklepal na dveře, objevila se taková mladá děvčica, Slovenka to byla, zřejmě tam posbírali lidi ze Slovenska, aby taky nějaký kolotoč zdejších nějakým způsobem proměnil. Já jsem říkal „Je deset hodin 40, já už tady čekám hodinu – kdo tam teďka je?“ a ta holka říkala, je tam voňaký Adolf Hoffmeister... takový nějaký

Hoffmeister... to mě naštválo, říkal jsem tak ta káča ani neví, kdo je to Hoffmeister, přijela sem, taková mladá holka, nemohla ani, neslyšela jméno Hoffmeister. Po hodině vyšel Adolf Hoffmeister, ještě vidím, jak mu takhle ty tepny na spánkách úplně skákaly, a já jsem říkal „Tak co, Ádo?“ a on říkal „Od teďka mně můžeš říkat Pane Hoffmeistře“. Do roka umřel.

PH

To vlastně v té době bylo docela zásadní informace. Vlastně v té době, v komunistické československé zemi říct, tímhle tím sdělením už mi nemusíš říkat soudruhu, ale říkej mi pane, to je svým způsobem ortel.

Z

Ortel, no. A já jsem to rychle ukončil, to je ztráta času toto. Zabalil jsem ty svoje poznámky, oni sklapli a já jsem pospíchal za Jirkou. Protože Jirka věděl – dokonce jsme to měli tak zařízené, že říkal „V případě, že by ses do dvou hodin nevrátil, protože taky mě mohli odvézt s klepítkama, že jo, tak já začnu pátrat.“ Tak jsem přijel před časem k němu, na Myčánku, a říkám „Tak Jirko, a máme to za sebou.“ Teď si můžeme zazpívat písničku, protože to bylo 63 do 69, nebo 64-69. Zazpíváme „Sedm let jsem u vás sloužil a nic jste mi nedali, hurá, končíme.“ Tak jsme to zapili a tím to haslo. Dozvěděl jsem se z novin, že jsem byl vyloučen. A úplně jaksí pointa, tečka v tom, až přijdete domů ke mně, tak já vám ukážu svoji členskou legitimaci, kde mám vylepené známky, kolik jsem platil příspěvků, protože jsem odmítl vrátit členskou legitimaci. To je moje vlastnictví a já si to nechám jako památku v archívu. Mám ji dodnes.

9.4. Rozhovor 1. 5. 2012 ve vile Na nivách

Tož Petře, tady mám ty první deníky, které jsem začal psát ještě dokonce, nebo dokonce si začal vést ještě v době, kdy jsem ještě neuměl psát. To bylo spíš z takové sběratelské posedlosti, tady mám deník z roku 1925, to rozdávali všelijaké firmy, když maminka šla kupovat já nevím klukům, mému bráchovi a mně, nový pumpky, tak jsme dostali nějaký deníček, no ale pak už jsou tady deníky, které jsou pochopitelně popsáné, a zajímavé je, že už to bylo v době, kdy jsem se učil těsnopis, a hlavní motiv byl ten, aby mně maminka nemohla číst deníky, kde jsem si psal o holkách. Tak jsem se naučil těsnopis, no, ale budou si s tím možná jednou lámat – pokud to budou chtít někdo – číst, aby se naučili těsnopis ze začátku 20. století.

PH

Vy to po sobě přečtete?

Z

Přečtu. Kupodivu, protože ten těsnopis, pro mě to je prostě druhá latinka. Přečtu to, no. Kdybych si nasadil brýle, tak můžu i leccos na námátku přečíst, ale... Co se dělo dejme tomu 30. října 1936: Odpoledne na francouzštině, potom jsem se podíval do cirku – tam byl nějaký cirkus... no, chtělo by to prostě asi trochu víc času... bylo to bizarní a tady jsem si vedl vidíte podrobný deník z těch svých tanečních, a to maminku mrzelo, že to nemohla číst.

PH

Jak se pak vyvíjel váš zvyk v tom psaní si deníků: jaké používání kalendářů, jaké formáty deníků a podobně.

Z

S tím byl velký problém s těmi kalendáři, protože zejména za války, kdy byla bída o kalendáře – podívejte, tady mám třeba 39, už to začalo, to ještě byly takové ty malinké formáty, Josef Pivoňka, velkopražirna, Domažlice, káva. Za Protektorátu, kdy byla bída vo papír, tak bylo těžko si vést deník. Dneska toho lituju, že jsem si prostě nedělal to do normálního sešitu, ale to už nezměním. Potom později už jsem se zavedl na velkoformátové deníky, a ty byste našli tady vedle, podívejte se.

To už byly většinou ty, co už většinou rozdávaly různé výsadní společnosti, nebo dokonce Mladá fronta, a to už byly standardní formáty, čili tam bylo daleko víc plochy a tam už jsem si mohl psát dokonce věci normální latinkou, s výjimkou toho, co bylo jakoby tajné, tak to jsem si stenografoval. Tak toto je z roku, diář 1964.

PH

Volil jste potom nějaký způsob, že jste používal třeba těsnopis na to, aby StB nerozuměla tomu, co si píšete?

Z

Víte, já jsem vlastně z těch estébáků po té stránce strach neměl, protože i kdybych to byl zatajil, tak oni uměli těsnopis. Měli na to lidi, na ten těsnopis. Takže já jsem v podstatě si psal deník, jako by estébé neexistovala. Ta svoboda tohoto prostoru, kde jsme se potom setkávali s kamarády, kteří byli stejného smýšlení, stejného osudu, stejně zakázaní jako já, tak to byla taková bych řekl – uzavřen kruh, kdy jsme věděli, že nemáme mezi sebou žádnýho fízla, a mohli jsme tady žít naprosto svobodně. Jednou to takhle řekl dokonce spisovatel a pozdější ředitel Československého rozhlasu František Pavlíček „Tady máme ten uzavřený kruh jistoty“. Centrum securitatis, to nazval. Zopakuj ještě – František Pavlíček to jednou nazval: Toto je centrum securitatis – střed bezpečí. A měl pravdu.

PH

Vy jste si stejně ale psal dva deníky vždycky. Proč a jak to bylo vedené?

Z

Já jsem si psal normální diář, kde jsem si dával úkoly, a potom byl deník. Čili diář a deník jsou dvě oddělené věci, takže tady v těch kartotékách najdete vždycky jakoby duplicitu, kdy je dejme tomu: 67 Československý spisovatel a tady jsem si psal úkoly podle dnů. Kdežto šedesátý sedmý je tady, to už je normální šedesátý sedmý rok, nalistujeme titulní stránku: Diář 67 a to už je normálně popsaný deník.

PH

Jak jste to dělal na cestách? To jste vozil ten deník celý s sebou?

Z

To je velice správná otázka. Kdykoli jsem jel někde do ciziny, už tedy po první a druhé cestě s Jirkou Hanzelkou, tak jsem si vždycky nastříhal příslušný počet stránek, protože jsem měl strach, že kdybych táhl celý deník a ztratím ho, tak ztratím celý rok. A ty jsem si potom vlepoval do toho deníku, po návratu.

PH

Kolik těch deníků za ta léta dohromady je?

Z

Petře, to bych musel spočítat. Až do toho roku 39 nebo 40 je mám už zkatologizované. A toto mě ještě čeká. Takže musel byste vzít počet let, zdvojnásobit to, a já to nevím.

[...]

Já jsem říkal – takhle, my jsme odjížděli do Afriky a já jsem říkal – Jirko, budeme si muset vést deník. A on říkal „Proč? To je ztráta času.“ No, přiměl jsem ho. Nechci říct donutil, ale přiměl to je takové příjemnější. Že si budeme od samého počátku psát deník, protože jsem – jak vidíte – byl jsem tím postižen, nakažen, infikován, jak chcete, vyberte si sloveso k tomu. Takže jsem říkal, Jirko, každým dnem musíme dělat deník, jinak to není možný. Přistoupil na tu hru, a teprve když jsme natáčeli s Václavem Filipem ten třináctidílný dokument, tak mě teprve veřejně v jednom z těch dílů poděkoval „Nebýt Mirka, a jeho systematičnosti, a toho, že jsme si vedli deník, tak jsme nikdy žádnou knihu nenapsali.“ Tehdy jsem mu poděkoval za to, protože do té doby to neřekl nikdy. Jirka byl – možná že jsme oba byli skoupí na vzájemnou chválu, takže jsem se pak po letech dočkal uznání. A totéž bylo s fotkama. Já jsem říkal „Povedeme si evidenci fotek.“ „Nač? Proč?“ Takže měli jsme na té druhé cestě už poučení z první, tak jsme si nechali udělat takové bločky – na každém fotoaparátě byl jeden, a tam byly takové ty, jak se tomu říká – přitlačovací, takové jakoby hříbečky, prostě jste přiklapl ten, a do toho jsme si naperforovali dvě dírky, dali do toho složku papírů a každý film měl svoje číslo, když to byl Flexaret nebo Rolleiflex, tak 12 obrázků a u každého snímku prostě identifikaci.

[...]

Tam jsem se naučil především to mezinárodní desetinné třídění pana [Juiho], který to vynalezl někdy koncem 19. století, kdy rozdělil veškeré tehdy známé vědy na 10 tříd, každou tu třídu na 10 podtříd, pak skupin. Čili každý předmět, každá bych řekl i nemovitost, nejenom předmět, má svůj číselný kód. Čím je širší, tím je detailnější. Takže já nevím třeba abych řekl z paměti – parní lokomotiva, nebo kotel parní lokomotivy, bude mít třeba 7 číselných znaků, že, protože šestka je technika, 61 je průmysl a potom každý ten další znak rozšiřuje ten znak.

PH

Moment moment, vy jste říkal, že jste se naučil desetinné třídění evidencí, a teď to lovíte z hlavy – vy jste se ho jako naučil z paměti?

Z

Já znal těch 100 tříd a to mně stačilo toto. Víte, těch... pardon 100 podtříd. Věděl jsem od nuly až po devítku, já nevím třeba trojka jsou sociální věci, sociální vědy, včetně právnictví a tak dále. Sedmička je literatura, devítka je zeměpis a dějepis, všeobecně.

PH

Takže vy jste si byl schopen třeba v knihovně, v univerzitní knihovně vyhledat knihu po paměti?

Z

Nejenom to. Každá kniha v té době musela mít číselný znak. Každá kniha, která vycházela, už za první republiky, a všude ve světě – měla značku Dété a u toho byl uveden ten číselný znak. Takže knihovníci už to řadili přesně tak, kam ta kniha patřila. Tento systém zrušili komunisti, hned ve 48. roce, protože to byl americký vynález. Blbci, že jo. Jinak se jim nedá říct. Takže Jirka mě – já si vzpomínám na takovou příhodu, když jsme byli v Brazílii, tak jsem tam šel něco do tamní knihovny hledat, a on šel se mnou. A najednou říká, „čoveče ty seš tady jako doma.“ A já říkám „Proč myslíš?“ „No jdeš rovnou za tím, co hledáš.“ Já jsem říkal „No, desetinné třídění.“ On věděl o tom, že to znám, ale nějak mu to došlo v té Brazílii, v Rio de Janeiru. Já jsem mu pak říkal „Jirko, je to úplně jednoduchý, nauč se sto znaků desetinného třídění a bude ti to taky úplně jako samozřejmost“, že. Tak jsme se někdy škádli jeden druhého, ale Jirka to prostě bral jako velice užitečnou věc, a i když to dneska – ani bych to nepřeháněl – záviděl mně to.

[...]

PH

Když se dělalo vybarvování a pan Ludvík Vaculík se stal vrchním vybarvovačem, samizdatového vydání *Cejlon, ráje bez andělů* – jakým způsobem fungoval ten postup práce?

Z

Kdyby vás teďka slyšel, že mu říkáte vybarvovač, tak by se strašně naštvál, protože on byl nespokojený i s tím, když jsem ho potom někde citoval. Takže bylo to tak, že když jsme si vydali to vydání, které bylo v edici Petlici, to znamená originál plus deset průklepů ve dvou svazcích, protože do jednoho se to nevešlo a jelikož o ten unikát byl velký zájem, tak jsme si udělali ještě druhé vydání, takže dohromady štyriaštyricet průklepů, ne výtisků. A dal k tomu podnět Ludvík Vaculík, a potom jsem mu říkal – viděl, jak jsem měl ty mapy ručně vyráběné, a on přišel s nápadem, který se mi ohromně líbil „Mírku, já ti to budu kolorovat, chceš?“ Já jsem říkal „No to bude úplně úžasný, protože takhle se dělávaly kdysi v kláštorech ty rukopisy se ručně zdobily, štětečkem pěkně v různých barvách, a Ludvíka to tak zaujalo, protože on má úžasný sklon k zeměpisu a k mapám jako takovým... a dokonce potom do toho jednoho exempláře – přijel asi po roce, já jsem mu to ukazoval a říkal „ještě tam musím dopsat něco k tomu“. Tam mně dopsal k tomu věnování „Mirkovi“, ale nebylo to zadarmo. Protože si odnesl pořádnou flašku slivovice odsud.

PH

Takže *Cejlon, ráj bez andělů* byl vytištěný a komunisti ho nechali skartovat, nebo to ani nezačli tisknout.

Z

Ne, my jsme ho měli odevzdaný rukopis, a měl jít v 68. do tisku, a do toho teda vletěla okupace, v 69. zrušili smlouvu s výmluvou, že jsme nedodali rukopis, ten tam dávno ležel a už se začala dělat sazba. Takže to bylo v 69. a ten to samizdat jsme si vydali v 75. Čili několik let poté, co nesměl vyjít oficiálně.

PH

Někdy v roce 90...

Z

Ano, správně, v roce 90 už potom vyšel. Nejdříve vyšel v knihovně knížete Schwarzenberka v Scheinfeldu, jsme ho propašovali, že, tak tam vyšel jaksi jako přepis rukopisu normálně krásně vytištěný, to bylo myslím v 88., čili ještě za totáče, a potom to vyšlo krátce po převratu, myslím že hned počátkem 90. roku, už vyšel potom oficiálně.

8.5. rozhovor ve vile Na nivách

Jirka měl úžasné nadání jednat s lidmi, řekl bych klidně, rozšafně, přesvědčivě a někdy jestli to slovo je – autoritářsky. Toto mně chybělo – čili já jsem byl takový jako spíš v takovýchto situacích, když šlo o jednání na vysoké úrovni, o peníze, o financování, o prosazování na samém začátku cesty, s různými potentáty, ministry a podobně, tak jsem říkal – Jirko, mluv.

PH

Takže on byl politik vlastně z podstaty.
Společensky angažovaný člověk, a i společensky vlivný.

Z

Já jsem byl takový bych řekl trošku ostýchavý v tomto punktu, když to řeknu asi jaksi na rovinu. On byl odváznější a přesvědčivější v jednání.

PH

V čem jste byl lepší vy?

Z

No, tak to teďka těžko, abych se něčím holedbal. Já jsem byl asi takový ten systematik. Jirku – dalo mě dost práce na samém začátku práce, abych ho přesvědčil, že musíme dělat deník. On říkal „K čemu, na co, to je ztráta času.“ Já jsem říkal „Jirko nejenom deník, ale budeme muset si dělat taky evidenci fotografií, protože až budeme tolik a tolik, děláme cestu kolem světa, tak za měsíc nebudeme vědět, co bylo prvního dne a druhého dne a třetího dne, že.“ Tak nakonec na to přistoupil, a dokonce jsme si nechali už před startem vytisknout formuláře, jak cestovního, tak technického deníku, a nebýt toho, tak prostě to byla džungle.

[...]

PH

Vy jste vyráželi jako de facto obchodní cestující, je to tak?

Z

Ano

PH

Na druhou cestu už ne, tam už to byla vědecká práce zaštitěná Akademií věd.

Z

Akademií věd. Ale na první cestu jsme v podstatě vodjízďeli ne jako novináři, ne jako spisovatelé – spisovatelé vůbec ne, to jsme takovou jsme si jaksi nedělali nějakou iluzi do budoucna, my jsme měli právo uzavírat obchody jménem Tatry. Měli jsme plnou moc.

PH

Ale vy jste vezli třeba i zbraně. Vy jste nabízeli nejenom auta.

Z

No, ano, tak to byla součást, protože jsme propagovali zároveň i jednak Zbrojovku – měli jsme perfektní krásnou pušku s hledím, kterou se snažil na nás vyloučit guvernér severní provincie v tehdejší Habeši, v Etiopii, nepochodil samozřejmě. A kromě toho jsme měli dvě pistole, 6 pětaticítku a 7 pětadesátku.

[...]

PH

Takže vy jste prodávali nejmodernější auto, a velmi moderní zbraně.

Z

Ano. A kromě toho ještě další věci jsme nabízeli, ale to už bylo ve střední Americe, protože tam tehdy se na nás obrátili lidi z Motokovu, tak jsme prodávali dokonce i motocykly, Jávy.

PH

Prosim vás a čemu se pak má člověk divit, je krátce po válce, dva mladí kluci jsou vybaveni drahým autem a zbraněmi a jezdí po bývalých koloniích, čemu se pak člověk diví, že vás považovali za špiony?

Z

No pozor, pozor, to je o něčem.. tady vás musím poopravit. V Africe to bylo naprosto běžné, že cestovatel měl zbraň. To co platí dneska v Americe, viz současný rozpor mezi senátem a prezidentem Obamou, takže v Africe jediná zem, kde jsme museli mít zaplombované, bylo Kongo, jinak bez problému. V Kongu to bylo proto, že jsme přijeli do národního parku Ručuru, a tak aby z obavy, že bychom si chtěli zastřílet na slona nebo tak, tak nám zaplombovali zbraně – jenom tu loveckou pušku-pistoli, ne.

PH

A pamatujete si, kde jste byli, když byl osmačtyřicátý – Vítězný únor?

Z

To vím. Úplně přesně – mezi Pygmeji.

PH

A dozvěděli jste se tu informaci kdy?

Z

Se značným zpožděním, protože jak víte, Pygmejové dobře nečtou, nevidíte, co jsou noviny, takže jsme se asi s několikadenním zpožděním dozvěděli, co se děje v Praze. A nějak nás to nevzrušilo kupodivu. Ale zajímavé – v této hře – tady vidím Palubní deník Hanzelky a Zikmunda, tak tam scénárista pan Fekar to tam perfektně vystihl, protože to byl nepatrný rozdíl

mezi výbuchem sopky, to byl několik dní jenom rozdíl, a on tam úžasným způsobem zamontoval erupci sopky, můj citát z Danteho „Zanechte veškeré naděje, vy kteří vstupujete“. To je z Dantova Pekla a on to tam využil. Výbuch sopky, smrt Jana Masaryka. Je to sebevražda, nebo ne? Sopka chrlí lávu, otravné sirné výpary a do toho události v Praze, čili to je geniálně vystižené, já jsem žasl, že na to přišel, bez jaksi mého vědomí, ne vědomí, ale bez toho, abych mu to navrhoval.

PH

A teď poslední otázka, vzkaz pro pány, protože už vás asi bolí celý tělo... ale i pro nás že končíme v tuto chvíli tohleto natáčení tuto pasáž: Jak jste zvažovali návrat po osmačtyřicátém roce? Protože vy jste i přijeli a byli jste potom de facto takoví – co s vámi ti komunisti měli dělat jako? Však taky tři roky nechtěli nechat knihu vyjít.

Z

Dva roky. Vyšla, my jsme se vrátili v listopadu 50 a kniha vyšla až v padesátém druhém, poté, co procházela nekonečnou řadou lektorů, z nichž poslední byl Miroslav Galuška, který prostě na rozdíl od těch předchozích, kteří říkali „Není to dost marxistické“, tak on tehdy měl pár faktografických příspěvků, jaksi poznámek, a bylo. Čili nebýt Miroslava Galušky, tak možná by ta knížka vůbec nevyšla. Ale vy jste se ptal ještě na to podstatné, a to je to, že když jsme se vrátili, tak režim si s námi nevěděl rady. Říkal: Proč se vraceli ti chlapi? Pracujou pro nějakou rozvědku, americkou, britskou? Jak to, že se vrátili, když tady od nás lidi utíkají přes kopečky s rizikem života, a voni se vrátili. Když jsme chodili po malinkém letišťátku v Sukui, což je asi 200 km od Kita, od hlavního města Ekvádoru, tak se nám dostala do ruky v Reader's Digestu výňatek z knihy 1984. Teď jsme to četli – říkali jsme si „Co to je tohleto?“ Protože jsme tu a tam dostávali nějaké takové varování – nevracejte se, tady pro vás mají ... dokonce jeden dopis byl takový „Až se vrátíte, tak tady pro vás mají už nachystanou celu na Pankráci“. Protože nezapomeňte, že my jsme byli, když jsme překročili hranici Guatemaly a Mexika, tak vypukla Korejská válka. Mladí kluci tak staří jako my, nebo tak mladí jako my, rukovali v tisících do Koreje. A mnozí se nevrátili. Takže to byl důvod, proč jsme nedostali od Američanů vízum, a krátce předtím jsme četli toho Orwella a teď jsme si říkali – my se nemůžeme nevrátit – protože zavřou rodiče, zavřou generálního ředitele Tatry, že nám půjčil auťák, ředitele filmu, rozhlasu, novin, čili to jednoznačné rozhodnutí „My se vracíme.“ Ale zpráva, když se podíváte do novin, a je to ve výstřížkové službě v muzeu – z prvního listopadu 1950 je: Po tříapůlleté cestě Afrikou a Amerikou se vrátili Jiří Hanzelka a Miroslav Zikmund. Štýry řádky, pět řádek, a pod tím byla zpráva o počasí. To bylo všecko, že jsme se vrátili. Režim nevěděl – jak to, že ti chlapi se vrátili? A na druhé straně běžely naše reportáže, každý den. Čili rozumíte, ta neuvěřitelná disproporce, že lidi nás znali a režim nevěděl proč, proč se vracejí.

PH

Verbovaly vás tajné služby, na jednom i druhém táboře?
Stb, KGB, americká rozvědka.

Z

Nikdy ne veřejně. Když jsme, nebo aby přišli za náma – žádná britská, žádná americká. Američani udělali jedno, když Jirka to bylo v Mexiku, když se chtěl s tou zlomenou rukou vrátit na operaci, tak si ho pozval jinak – šel na americký konzulát, chtěl tranzitní vízum, jenom tranzitní vízum, a sice z newyorského letiště LaGuardia na International. Protože ještě neexistovaly přímé lety, muselo se přestupovat ... z Mexika v New Yorku a nebo na Kubě a potom ještě kdesi na Novém Foundlandu. Oceán už se přeletěl na jeden zátah. Tuším do Amsterdamu. A generální konzul americký říkal „Mistr Hanzelka, i have one offer for you... mám pro vás návrh, když vízum můžete dostat s tím, že dostanete zároveň dva americké pasy. A on říká – já nechci americké pasy, já chci vízum. Sorry. Takže Jirka letěl přes Kubu.

Zatímco dneska musíte na americké občanství čekat já nevím jak dlouho, leta, tak my jsme – on měl položené dva pasy, stačilo vyplnit dvě jména a my jsme mohli mít americký pas. A říkali jsme ne.

PH

Verbovala vás pak zase ruská strana, estébáci nechtěli vás?

Z

Ne, myslíte ruská?

PH

Bud' KGB, nebo Stb

Z

Ne, v Rusku to nebylo zapotřebí, protože tam prostě jsme... ale zajímavé bylo, než jsme odjížděli, tak se o nás o členství ve straně zajímaly dvě partaje, hádejte které. V 47. roce.

Lidovci a komunisti.

A my jsme říkali „Děkujem, ne, jedeme jako bezpartijní“.

A ještě další věc – a to je zapotřebí, protože ta otázka byla cílená – než jsme si odbyli pětiměsíční vojnu, to bylo od října 1946, propuštění jsme byli v lednu 47, nebo v únoru, a dva měsíce na to už jsme si to hasili do Afriky, tak si nás pozval velitel útvaru v Brně, v posádce, tak naznačil takovým srozumitelným, že by to bylo fajn, kdybychom mohli mít otevřené oči, všestranně. Pochopili jsme jak, tak jsme říkali – byl to kapitán jméno znám ale nebudu ho jmenovat, protože už určitě nežije, a ten, my jsme říkali, protože ještě se neříkalo soudruhu kapitáne, pane kapitáne, my jedeme ven a máme heslo, že máme otevřené oči pro domov. A on pochopil. A říkali jsme, taky jsme jako kluci četli detektivky, a tak víme, kdo to byla Mata Hari. A ticho, už, další otázku nepoložil, protože věděl, že víme své. Byli jsme tehdy mladí kluci, 26, 27, ale už jsme byli natolik prozíraví, že kdybychom byli podepsali jakýkoli závazek k jakékoli rozvědce, tak to byl náš konec. Mata Haru jak víte zastřelili, byla to krásná holka, že jo, takže jsme říkali, my jsme četli detektivky a víme kdo to byla Mata Hari. A pak kapitán říkal „Děkuju“, konec.

PH

A poslední segment té mé otázky, Stb nechtěla vás naverbovat jako tajné agenty pro komunismus?

Z

Ne, nikdy si to netroufli, protože během těch výslechů, jak Jirka tak já, nezapomeňte jsme měli obrovskou výhodu proti mnoha lidem, které zvali na výslechy, že jsme se setkávali kvartálníci každých čtvrt.. a mnoho... každých čtvrt roku, a mnoho z nich byli Václav Havel – čtyry roky v kriminále, my jsme si na každé té schůzce vyměňovali čerstvé zkušenosti z výslechů. Takže když jsem byl na jednom z výslechů tady ve Zlíně tak jsem říkal “Pánové, já jsem přežil Lovce lebek a přežiju i vás”. Čuměli prostě, to si nikdo netroufl něco takového. Vždycky byli ti dva, jeden byl ten dobřej, jeden byl ten zlej, že jo. To znáte techniku, že jo, ale aby jim někdo řekl do očí něco takového, to neslyšeli. A pak jsem říkal, Už tady sedím hodinu, víte dobře že vám protokol nepodepíšu, protože to jsme věděli všichni disidenti, že máte právo protokol nepodepsat. Ale máte právo si opsat, co jste řekl, výslech. To taky oni nevěděli, že to ví ti vyslychaní. A já vždycky když jsem šel k výslechu, tak jsem vzal s sebou práva a povinnosti zákoník číslo tolik a tolik, nenápadně jsem to rozložil po stole, víte, teď oni se dívali po sobě, co to je, to nikdo druhý neudělal, nebo aspoň se domnívám, že. A pak se mi stalo jednou, říkám už tady sedím hodinu, teď mě zavezete domů. Podíváte se po sobě zděšeně, úplně, říkal: „Franto, hod' ho domů.“

Takže z výsledku mě dovezli domů.

PH

Tak to byla idyla na těch výsledcích...

Z

Dobře, idyla, vždycky jsem tam šel se strachem, to nebyla žádná sranda. Protože jsem věděl, že vám dají 48hodinovou vazbu, když vyjdete ven, tak ji prodlouží na osmačtyřicet hodin.

[...]

PH

Skočím úplně jinam. Co to je – to tady máte nějaký seznam?

Z

No, to je pěkný seznam. Tak to je... to je takzvaná ineditní literatura, čili literatura, která se nemohla vydávat tiskem. Jsou toho stohy, desítky, stovky spisovatelů, kteří nemohli po 68., tím že označili vpád vojsk pravým jménem, a neříkali že to je bratrská pomoc, tak nesměli publikovat. To není nic nového, to víme všichni tady. Čili ti potom si vydávali takzvaným samizdatem - to je taky cizí slovo – ale pozor, to je slovo, které si nevytvořili spisovatelé z doby Stalina, to je výraz, který byl znám za carů – samizdat. Čili [samodějatelne izdatelstvo] že jo, zkratka samizdat. Takže když jsme prostě nemohli vydat Cejlon, který ležel od 69. roku v nakladatelství Svoboda, a tehdy z příkazu Ústředního výboru patrně Fojtíka – známé jméno Fojtík, že – tak prostě zrušená smlouva, jednostranně, kniha nemohla vyjít. A tehdy přišel Ludvík Vaculík za mnou, on za mnou tady jezdil často, protože jsme tady v temné komoře za mnou vyráběli spousty fotografií pro jeho knížky – a říkal – „Mirku, a co takhle kdybyste si vydali s Jirkou ten Cejlon, který nemůžete vydat... v samizdatu?“ Já jsem říkal – „Ale víš co to bude znamenat? To je tlustá knížka.“ A Jirka u toho byl a říkal „Tak se do toho pustíme.“ Když uvážíte, že počet průklepů je maximálně 10, jedenáctý už je takřka nečitelný, že jo. Jirka měl naštěstí psací stroj, který když do toho pořádně uhodil takovým silným stiskem, do těch kláves, tak dokázal ještě ten desátý průklep. Čili byl originál a 10 průklepů. A teď si představte něco, co dnešnímu čtenáři je naprosto nepochopitelné, že musíte karbonový papír, který je formátu A4, rozříznout na půl, Jirka tehdy koupil já nevím takovejhle stoh karbonových papírů, napůl to musel rozříznout. A teď musíte pracně mezi ty tenké průklepové papíry nasoukat 10 karbonů, teď to nasoukat do toho válce a teď do toho začít bušit. To všechno dělal Jirka – já jsem tady dělal, když to srovnám co do pracnosti, jenom zlomek. A sice tady v té temné komoře vedle jsem dělal ty fotografie, protože Ludvík říkal – „No ale cestopis nemůže být bez fotek.“ Jednak bez map a bez fotografií. Takže jsem udělal ruční mapy, ty jsem tehdy potají nechal rozmnožit, měl jsem tady takovou, takové dvě sličné děvčata, které když dělaly xeroxové kopie, tak musely překrýt tu značku, kterou vyžadovali estébáci, aby měli evidenci, z kterého xeroxu... dneska je to úplně směšné – se pořizovaly kopie, že. Tak to byly takový přímo holky dvě, který si s tím uměly poradit, takže mně oxerovaly i ty mapy a Ludvík je potom koloroval. K tomu se sám přihlásil, říkal „Žijeme ve středověku, a tehdy mniši v těch dílničkách kolorovali ty staré mapy, atlasy.“ Já jsem říkal – „Ludo, to je senzační úplně.“ Tak on se toho sám ... sám na to přišel na ten nápad. Takže tady koloroval ty mapy a je to úplně úžasné, pak se můžete na některé z nich podívat, protože na jednu z nich nebo dokonce na dvě – potom když přišel říkal – „Ještě bys mně to měl podepsat.“ Tam v tom je dokonce v tiráži jaksi uvnitř rozmnožené je Mapy koloroval Ludvík Vaculík. A tam mně k tomu připsal „Ale nebylo to zadarmo.“ Protože dostal flašku slivovice ode mě. Takže teď si představte, že Jiří Hanzelka nabušil tisíc stránek opsals celou knihu Cejlon, kterou dobře znáte, a tím, že byl vynikající písař kromě jiného myslím co do schopností ovládat psací stroj – tak na ten formát A4, to ještě znamenalo to nasoukat do té Consulky tak, aby to neutíkalo doprava, zprava doleva, že. A tak to udělal první vydání, čili to

bylo originál + 10 kopií, ty jsme rozdali kamarádům výměnou za jejich samizdaty, a protože o to byl takový úžasný zájem, protože to byla jediná kniha, která byla ve dvou svazcích a ještě vyzdobená mapama, tak vo to byl obrovskej zájem, tak Jirka se ještě pustil do druhého vydání. Takže dohromady je 44 exemplářů, řekl bych filatelistického... to je asi jako kdybyste dostal nějakou vadu, kterej má nějakou vadu-tak za to dneska platí sběratelé miliony, že.

9.5. Projekce filmů na nivách, rozhovor

PH

Bavme se teda k tomu filmu, protože já tam mám otázku – tenhle ten odjezd je pravdivější?

Z

Ano, ten natáčel jakýsi pan Skřička, to byl kameraman, no byl to zaměstnanec ministerstva školství, a to byl ten jediný záběr. Toto už je záběr, jak odjíždíme z Prahy, točený po našem návratu. Tady jak vidíte, nebyl čas, abychom filmovali, když jeden seděl u volantu, tak aby točil, jak jedeme přes Jiráskův most a jak se obrátí Hradčany. Čili to točil Jaroslav Novotný v roce 1951.

PH

I s touhle jízdou – i ta jízda?

Z

I s touto jízdou. To byla Tatra původní naše, tedy ještě než se stala majetkem Jiřího Hanzelky. Toto je zátočina, která je mezi Zbirohem a Holoubkovem, ty krásné patníky, a pak tam přijde záběr ještě možná – toto je taky ještě z té zatáčky, to působilo... to je někde mezi.... ne toto byla Unhošť, ne Unhošť, jak se jmenuje to první městečko, které dneska objíždí dálnice hned za Prahou...

PH

Středokulky.

Z

Nenene, byla tam fabrika na gramofonové desky.

PH

Loděnice.

Z

Loděnice! A toto už je záběr, který jsme jako předstírali, nebo bylo to dokonce jak jsme dělali zkoušky v Sušici, když jsme tam se učili jezdit s tím mlékařským vozem, ten je původní ještě.

PH

Takže protože ta situace z té Šumavy s tím mlékařským vozem, ta je taky dodělávaná ex-post?

Z

Všecko je doděláváno, včetně tohoto. To je tam jsme dělali demontáž Tatry v Koprivnici, to je všecko točené v 51. roce, čili dávno potom, co jsme se vrátili z Afriky. Pak je tam ještě záběr, jestli je tam, určitě tam bude, jak tam jeden z nás píše arabsky, a Jirka tam píše svahilštinou, tak to jsou vesměs dotáčky po návratu.

PH

To na vás museli v době tuhého stalinismu nastupujícího už v té fabrice koukat docela překvapeně.

Z

Jednak to, a jednak museli kvůli tomu dostat z ministerstva vnitra zvláštní povolení, že můžeme točit v zakázaném pásmu v Železné rudě.

PH

No, to je totiž další věc, na kterou jsem se chtěl zeptat, ten odjezd – ty hranice, vždyť tam v té době přece byla už železná opona těžká.

Z

Přesně tak. Takže na to jsme museli dostat - ateliéry, protože to dělaly filmové ateliéry zdejší – a tak na to měli z ministerstva vnitra, museli tam dovést celníka, šraňky tam postavit, protože tam už nikdo nesměl.

PH

Takže tam to za chvíli bude, celá ta celnice je udělaná jako dekorace.

Z

Ano, ano. No, a tady Jirka píše svahilštinu, jestli to bylo nebo bude, to je ono, arabština, což se mně velice líbilo, já jsem psal kaligraficky arabštinu. K potěšení pana profesora Tauera, mého učitele arabštiny. To byla taky výhoda v tom, že jediné vysokoškolské profesory byli v orientálním ústavě, což Němci zapomněli zavřít. Jo. Všecky univerzity a techniky byly zavřené, a orientální ústav nechali.

PH

A tohleto všechno byly tím pádem byly taky vlastně studia, nemyslím ty záběry, ty byly dělány ex-post, ale ta skutková podstata té přípravy...

Z

To je všechno autentické. Včetně teda těch map, těch překresů, to je dneska v muzeu, to je pět velkých fasciкулů v muzeu. Čili tam jsme jenom v tom listovali. No, to je taky záběr, který dělal Jaroslav Novotný.

PH

A řekněte mi, když jste točili to na té hranici, a teď jste vlastně v té době už knížka byla venku, je to tak?

Z

Ne, nebyla.

Knížka ještě nebyla, ta vyšla až v 52. Ale už jsme na ní, už jsme ji měli v podstatě hotovou.

PH

A věděli jste, že už vyjde?

Už byla povolena v té době?

Z

V podstatě – toto bylo v 50.. nevěděli. Čili to ještě byl vabank – mohl být jenom film, ale nemusela být kniha. A nemusely být vůbec žádné knihy. No a toto je to už je zatačka mezi Nýrskem a Železnou rudou.

PH

A teď tam bude ten záběr akorát.. za chvíli

Z

Ty šraňky...

PH

O co mi jde totiž – že tam sice uvidíme jakoby nereálnou situaci uměle vytvořenou, ale uvidíme Zikmunda a Hanzelku, jak se dívají na železnou oponu, a muselo vám tehdy běžet hlavou otázka, jestli vy přes tu hranici ještě někdy doopravdy pojedete, nebo ne.

Z

A víte že jsme na to tedy vůbec nemysleli, protože.... ten celník, toho tam poslali... čili tam nebyla žádná bouda, tam byly jenom ty šraňky, ty tam patrně ještě byly z doby, nebo je tam postavili, to už si nevzpomínám. Ale tenleten celník... tady jako odjíždíme už do... to už jsme na území Rakouska.

PH

A tam jste zastavili, otočili se a jeli jste zpátky, protože už to bylo natočený.

Z

A jeli jsme domů, ano.

[...]

PH

Bylo to tak, že – jak teda vás vlastně Rusové přijímali? To bylo ... Vy jste měli ukázat, jak je ten Sovětský svaz krásně rozvinutý?

Z

Ano.

To si oni představovali. To že to bylo všechno jaksi na úrovni akademií věd, tím jsme měli šíleně svázané ruce. Na druhé straně nebýt toho, tak jsme se nedostali do 90 % míst, kam jsme mohli. My jsme se potkávali často s lidma, kteří na místě říkali – „kak vy papali sjudá“ – kdo vám dal povolení, jak to, že tady vůbec jste? Anebo se divili, žasli, že viděli poprvně Evropana. Protože nezapomeňte, že celá ta naše trasa byla lemovaná z obou stran koncentračníma táboryma, které jsme nikdy nemohli navštívit, nebo vidět, nebo aspoň se k nim přiblížit.

PH

Ale věděli jste o nich.

Z

Věděli, samozřejmě že jo.

Bylo to v době, kdy Solženicyn napsal tu svoji první knížku, která vyšla dokonce v českém překladu – teď nevím jak se jmenoval, byl to vlastně jenom takový úryvek, vyšel tehdy nevím jestli to bylo v *Literárních novinách* nebo kde, čili to byl sám o sobě už čin neuvěřitelný, a my jsme věděli, že v tom svazu jsou stovky funkčních koncentráků a nikdy jsme si nemohli dovolit, abychom vyslovili přání, abychom některý z nich viděli. Protože jsme věděli, že to by byl konec.

PH

Vy tam jste vlastně byli jako členové Komunistické strany Československa, když jste byli v Rusku?

Z

Už ano. Pozor. Byli jsme ještě kandidáti. My jsme byli přijati za členy až teprve když jsme se vrátili domů. Čili my jsme si podali v Japonsku, jak víte, ty přihlášky, celou story nebudu opakovat, protože jsme ji mnohokrát zveřejnili, byl to akademik Šorm, který nás přesvědčil, že bychom jaksi měli uvažovat o tom, jestli vstoupíme nebo ne, bylo to v tom 63. roce, kdy Jirka

se vrátil – byl krátkou dobu byl v Československu, protože tehdy Hanka mu těžce odnemocněla, už to byl takový ten první náznak té rakoviny, kterou trpěla, že. Vrátil se zpátky a byl plnej nadšení a říkal – „Už to je na spadnutí.“ Tak jsme říkali – dobrá, pod tímhle tím zorným úhlem jsme si říkali, tak to za to stojí, abychom bojovali proti straně jako členové partaje. To byl důvod hlavní, protože...

PH

A tím pádem si myslím, že vás i Rusové na místě, a teď myslím Rusové, nebo Sověti spíš...

Z

Sověti! Pozor, Sověti!

PH

Že vás akceptovali víc.

Z

Ano, určitě, aspoň ti papaláši, s kterými... protože tady ti obyčejní lidi, ti vůbec nevěděli, jestli jsme nebo nejsme v partaji. Většina to asi předpokládala, že jsme, ale nikdo se nás na to neptal, ani ti papaláši, nikdo nikdy nepoložil otázku, jestli jsme nebo nejsme členy strany.

PH

Tam si museli pochvalovat termín vašeho startu.

Z

No, tak to bylo spíš komické. To si vzpomínám, když jsme byli myslím v Krasnojarsku, to byla jedna z těch mnoha besed – rozumíte, pak jsme je začli s Jirkou podezírat, že nás chtějí utahat, abychom nebyli dost odpočatí, abychom si mohli dělat večer poznámky, záznamy a podobně, takže nás tahali po besedách, prostě většinou to byly partajní schůze, na kterých byly prokádrování – to jsme se dozvěděli až potom – prokádrování členové partaje sovětský, protože my jsme na každé z těch besed vždycky položili otázku – ptejte se nás, co z našich knížek nevíte – protože v ruštině vyšlo asi 2 miliony knih. My jsme podpisovali na každé zastávce jsme podpisovali ruská vydání našich knížek, že.

Tak jsme je nutili, aby se ptali a zvedli ruku a řekli otázku. To nikdo, neudělal protože měli strach.

PH

Jasná věc. Já tam pustím další kus.

Z

Já jsem možná utekl od jedné té otázky.

PH

Jedeme furt.

Z

Můžu pokračovat ještě, jo?

To se nám stalo, myslím, že to bylo v Krasnojarsku, nebo v Irkutsku, teď si nevzpomínám přesně, ale vím, že byla beseda, při které ten předsedající prostě řekl, že jsme odjížděli 22. dubna na počest velkého Lenina. Načež Jirka udělal – to byl celej Jirka taky – když to mluvil, tak řekl – ale na žádnou počest, my jsme ani nevěděli, že 22. dubna se narodil Lenin. Potom, co řekl ten předseda, tak se ozval obrovskej potlesk, a Jirka přesně najednou vstal vedle toho předsedy a říkal – „A pačemu vy aplaudírujete?“ „Proč tleskáte?“ A pak teda pronesl tuto větu

– „My jsme vůbec nevěděli, že se 22. dubna narodil Lenin.“ V tu ránu to byste nevěřil, jak to je úplně jako když uděláte filmový střih, najednou ten celý ten sál byl jak lednička, ten se zmrazil, jenom proto, že zazněla tato věta.

[...]

Takže tady někde stála fronta, jeden z těch účastníků byl Hanzelka Jiří blondák, druhý byl Zikmund, stáli jsme za sebou a čekali jsme na to, abychom si dali otestovat nově získané studijní indexy.

PH

A v tu chvíli jste se neznali, vůbec nic jste o sobě nevěděli.

Z

Neznali. To tak bývá mezi těma klukama, byla tam i tu a tam nějaká děvčica, ale většinou kluci. Dneska je to obráceně. Většinou studují holky než kluci. No a tak jsme se dali do řeči a „Co myslíš, až to budeme mít hotový, co budeš dělat?“

No.. a jelikož jsme věděli, že komerční inženýři vždycky měli otevřená vrata, celý svět vlastně, aby někam vypadli do světa, tak jsme věděli že budeme jedni z nich. No a říkali jsme si potom, když to bude jedna zem, nebo dvě, a bude jich 10 nebo víc, takže tady byla ta první jaksi myšlenka, na to, že bychom po skončení studií vyrazili ven.

PH

Ale to byste jako komerční inženýři necestovali jako cestovatelé, ale jako obchodníci.

Z

No a tak my jsme byli v podstatě – když to vezmete zpětně – tak celý ten náš plán v podstatě byl – dneska se toho ujali, a to je zajímavé – Baťováci. Ve Zlíně se toho ujali Baťováci, říkali: „Vy jste vlastně odjížděli jako obchodní zástupci firmy, a to dělal Baťa.“ A na základě toho je postavena celá jaksi ta motivace vybudování, nebo přiřazení té naší cestovatelské expedici k tradici Baťů. Jak Tomáš, tak J. A. Bati, že. Takže to je pojetí dnešní, ale my jsme prostě potřebovali k tomu splnění těch bláznivých – chcete-li – snů, jsme potřebovali prostředek kam, jak, čím. A to byla Tatra. A to všechno už potom známe. To už je... jaksi zbytečné opakovat.

PH

Ale stejně bych měl jednu věc, ve které nemám úplně jasno. Vy jste si na tu cestu půjčili peníze? A pak jste...

Z

My jsme dostali stipendium. Stipendium nevratné... Stipendia jsou nevratná – ale pak jsme si říkali, v souvislosti s tím, že jsme přesvědčili vedení tehdejší Národní banky, že si na cestě vyděláme, dokonce jsme jim to dali jaksi formou písemnou, tak jsme považovali za fair-play, když si vyděláváme filmy, knížkami, reportážemi, tak po návratu jsme jim dali zúčtování velice pečlivě – a vrátili jsme toto stipendium k údivu a dokonce bych řekl nevoli tehdejších našich politických ču... chtěl jsem říct činitelů, ale opravím to na činitelů. A ti se divili, jako že někdo vrací stipendium. Takže to nebyla půjčka, to bylo stipendium, a ten zbytek jsme si už potom platili sami.

PH

A to vám dali stipendium jako „My chceme jet do světa, dejte nám peníze, dejte nám stipendium?“

Z

Ne to bylo po mnoha a mnohastupňovém jednání s nekonečnou řadou úředníků, ministerských úředníků, lidí kteří nám záviděli, kteří nám házeli klacky pod nohy, mezi těmi byli dokonce i představitelé Autoklubu republiky Československé. Protože ti si říkali – my jsme tady, chápejte, tehdy Autoklub, to byla taková bych řekl noblesní společnost majitelů autů – my žádné neměli. Čili teď tady byla taková tendence, co ti chlapi, který nemají žádné autů, dostali ho vod fabriky, půjčili teda, ne dostali – a teď nejsou ani členy Autoklubu... tak tady bych mohl vyprávět krásnou historku, jak nás jeden z těchto představitelů nás vylákal do jakéhosi pískového lomu na okraji Prahy a říkal: „A teď ukažte tady v tom písku, jak si povedete v Africe“, že. Jirka si k tomu sedl, vycouval pěkně – a ten říkal: A dopředu, a plyn. Zůstal tam trčet. A potom říkal – ten dotyčný úředník, nebo činitel Autoklubu „Já vám ukážu, jak se to dělá.“ Vrazil tam zpátečku, zaryl se tam a očesal hřídelek zpátečky, načež musel přijet nákladník a odtáhl ho hanebně do Prahy do centra. A tím jsme měli my vyhráno, protože tenhle pán prostě zjistil, že takhle Hanzelku a Zikmunda školit nelze.

PH

Ono k těm jednáním, co jste museli absolvovat – jedno jediné se chci zeptat – já jsem slyšel reakci: To se jim to cestovalo, když se kamarádili s Gottwaldem.

Z

Ne, tak to... já myslím, že z těch kamarádů, nebo těch, kteří to jaksi vyprávěli, nemohlo být mnoho, protože vo tom skoro nikdo nevěděl. Pokud se tato fáma vyskytla, tak to vítám, to je dobrý. Ale chápejte, ten nekonečný řetězec schvalovačů a házečů klacků pod nohy, byl prostě... vyvrcholil v tom, že jsme dostali nakonec od tehdejšího šéfa šestého odboru ministerstva informací, což byl Adolf Hoffmeister, naštěstí, později národní umělec, člověk, který si prožil emigraci a měl pochopení pro cestování, takže ten projevil pochopení pro tu naši bláznivou myšlenku, a teď nás posouval vod jednoho jaksi funkcionáře dál až k ministrovi, ministr napsal – to si pamatuju úplně – na kus papíru napsal Gottwaldovi – přijmi tyhle dva, doporučuji. Podpis: Kopecký.

My jsme s tímhletem přišli do Strakovky, tedy do úřadu předsednictva vlády, tam nebyly žádné prohlídky, žádné rámy, jak dneska tam určitě jsou, ukázali jsme to tomu vrátnému, on říkal – jo, do prvního patra nahoru. A my jsme šli na zasedání vlády, a čekali jsme, až vyjde z jednání soudruh Klement Gottwald, o němž jsme tedy věděli, že měl problémy s prostatou, a že často chodí na záchod. A tak to začalo.

PH

A to jste mu řekli jako na záchodě...

Z

No ne, počkali jsme si... samozřejmě nemohli jsme na něho čekat na záchodě, to nešlo. Když vyšel, když se vracel zpátky, tak jsme zdvořile jsme za ním přišli, ukázali jsme mu ten papírek od ministra Kopeckého. On se na to podíval a říkal – jo, tak to jste vy, já už vím.

Deset minut trval rozhovor a Gottwald byl ten poslední, kterej zdvihl ten palec jak v tom cirku u Římanů a to byla zelená. Hanzelka, Zikmund, jed'te!

9.5. Rozhovor společně s Věrou Hutákovou-Lukášovou

My jsme dostávali spousty dopisů, na které jsme se většinou snažili odpovídat, protože nezapomeň, my jsme tehdy byli ve strašném časovém stresu. Vraceli se dva lidi, které znalo celé tehdejší Československo, říkalo se že po Zátopkovi Hanzelka Zikmund byli jaksi nejznámější lidé v tehdejším Československu.

V
Určitě.

Z
Ale tím, že nás osobně neznali, znali nás z těch rozhlasových reportáží, tak se domnívali, že to co vytvořili Karel Pech tu dvojici, to dělal s Jaromírem Spalem jako „spíkry“, tak že to je Hanzelka a Zikmund. My jsme to museli vyvracet, že ne, ale lidi na nás byli prostě zvědaví, jak vlastně vypadají tihle dva divoši, kteří tady najednou spadli vodněkud z nějakýho baobabu nebo já nevím z nějaký jihoamerický třešně, pokud tam třešně jsou – takže těch pozvání byly tucty. A my jsme na tom v podstatě měli zájem, abychom sebe sami těm lidem přiblížili, aby nás viděli, jak vypadám a tak. A já si vzpomínám, že největší auditorium jsme měli ve – jak voni se jmenovaly ty závody – v Litvínově, tam to byl červen nebo červenec, parno-horko, byl tam takový amfiteátr obrovský a tam přišlo 11 tisíc lidí. Kdo si představí, že dneska přijde na přednášku někoho 11 tisíc lidí, to je menší město. A teď to parno, my jsme tam přišli jen v rozhalenkách, nebo s krátkýma rukávama a teď byl problém, jak se domluvit s tím auditoriem. Lidi kladli otázky a my jsme neslyšeli, že. Tak potom nám tam někdo přinesl nějaký mikrofon, měli to ozvučené. To na to vždycky pamatuju. Já měl tehdy strach jako, teď jsem začal koktat, Jirka byl takový bych řekl ostřílenější, aspoň se mně tak zdál, teď jsme dostávali otázky z toho publika a přes ten mikrofon, zážitek to byl obrovský.